

ЗБОРНИК СВЯТОЧНАГА АПАВЯДАННЯ

ПАДАРУНАК НА КАЛЯДЫ

ПАДАРУНАК НА КАЛЯДЫ

Зборнік святочнага апавядання

Мінск
Кнігазбор
2014

УДК 721(100)
ББК 84(0)
П12

*Бібліятэка Саюза беларускіх пісьменнікаў
«Кнігарня пісьменніка»*

Бібліятэка часопіса «ПрайдзіСвет» «PostScriptum»

Укладальнік Ганна Янкута

Падарунак на Каляды : зборнік святачнага апавя-
П12 дання / уклад. Ганна Янкута. — Мінск : Кнігазбор,
2014. — 196 с. — (Бібліятэка Саюза беларускіх пісь-
меннікаў «Кнігарня пісьменніка»; Бібліятэка часопіса
«ПрайдзіСвет» «PostScriptum»).

ISBN 978-985-7119-15-8.

У кнігу ўвайшлі калядныя творы аўтараў з розных краін — Вялікабрытаніі, Польшчы, Германіі, Швецыі, Даніі, ЗША, Партугаліі, Анголы, Бразіліі. Тут ёсць і класічныя ўзоры жанру, такія як «Калядны харал» Чарлза Дыкенса ці «Дары мудрацоў» О. Генры, і сучасныя апавяданні, дзеянне якіх адбываецца ў калядны і навагодні час. Сярод герояў гэтага зборніка — Дзед Мароз, хлопчык Ісус і Панна Марыя, духі Мінулых, Сёлетніх і Будучых Калядаў.

УДК 721(100)
ББК 84(0)

ISBN 978-985-7119-15-8

- © Бахарэвіч А., Башарымава А.,
Гвоздзевы Н., Козінцава Н.,
Мядзведзеў С., Шода М., Янкута Г.,
пераклад, 2014
© Янкута Г., уклад., 2014
© Афармленне. ПУП «Кнігазбор», 2014

Чарлз Дыкенс

КАЛЯДНЫ ХАРАЛ

Святочная гісторыя пра прывідаў

Прадмова

У гэтай маленькай кніжцы пра прывідаў я паспрабаваў абудзіць прывідны цень ідэі, якая не пагоршыць вашага стаўлення да саміх сябе, да іншых, да надвор'я альбо да мяне. Хай гэты цень блукае вам на радасць па ваших дамах і хай ніхто не захоча, каб ён спачыў.

Снежань 1843 г.
Ч. Д.

Ваш верны сябра і слуга,

Страфа першая

Прывід Марлі

Пачнем з таго, што Марлі быў мёртвы. Тут не магло быць ніякіх сумневаў. Пасведчанне пра яго пахаванне падпісалі святар, царкоўны служка, далакоп і найбліжэйшы сябра памерлага. Сам Скрудж падпісаў яго! А Скруджаў подпіс, на чым бы ён ні стаяў, і на Біржы лічыўся доказам.

Такім чынам, стары Марлі быў мёртвы, як цвік у сцяне.

Заўважце, я зусім не збіраюся сцвярджаць, нібыта на ўласным досведзе ведаў, што цвік у сцяне мёртвы не-як па-асабліваму. Я б, напрыклад, палічыў самым мёртвым сярод усіх скабяных вырабаў цвік, убіты ў труну. Аднак у гэтай прымаўцы — мудрасць нашых продкаў, і калі я наважуся крануць яе сваімі грэшнымі рукамі, уся краіна зваліцца ў тартарары. Так што дазвольце мне яшчэ раз рашуча абвясціць: Марлі быў мёртвы, як цвік у сцяне.

Ці ведаў Скрудж, што Марлі памёр? Безумоўна, ведаў. А як іначай? Скрудж быў кампаньёнам Марлі невядома з якіх часоў. Скрудж быў адзіным яго павернікам, адзіным правапераемнікам, адзіным законным спадчыннікам, адзіным сябрам і адзіным, хто праводзіў яго ў апошнюю дарогу. Але нават Скруджа сумная падзея не падкасіла — камерцыйныя здольнасці не здрадзілі яму і ў гэты дзень, і ён урачыста памянуў Марлі заключэннем выгаднай дамовы.

Згадкі пра пахаванне Марлі вяртаюць мяне да пачатку аповеду. У тым, што Марлі памёр, не было ніякага сумневу. Гэта трэба вельмі дакладна ўсвядоміць, бо іначай у гісторыі, якую я збіраюся расказаць, не будзе нічога дзіўнага. Калі б мы не былі да канца ўпэўненыя, што бацька Гамлета памёр яшчэ да пачатку п'есы, то ён, шпацыруючы ўначы па мурах пад усходнім ветрам, здзівіў бы нас не больш за любога іншага джэнтльмена сярэдняга веку, які вырашыў пакінуць ложка дзеля сумнеўнай асалоды прагуляцца позна вечарам на адкрытай усім вятрам прасторы — ну вось хаця б па могілках ля сабора святога Паўла, — выключна каб уразіць і без таго нездаровае ўяўленне свайго сына.

Скрудж так ніколі і не замазаў імя старога Марлі. Доўгія гады яно ўпрыгожвала шыльдачку над дзвярыма канторы: СКРУДЖ І МАРЛІ. Фірму добра ведалі пад гэтай назвай. Часам пачаткоўцы называлі Скруджа Скру-

джам, часам — Марлі, ён адгукаўся на абодва імені: яму было ўсё адно.

Ох ужо гэты Скрудж! Ён быў сапраўдным скнарам, выціскаў з людзей усе сокі, адбіраў апошняе, абдзіраў як ліпку, не пакідаў ні на семя ні на емя, абскубаў з галавы да пят, аблупліваў да жывога! Ох ужо гэты стары грэшнік! Ён быў цвёрды і востры, як крэмень, з якога ніколі не высякалі хаця б іскрынкі шчодрага агню, ён быў скрытны, і самотны, і замкнёны, як рак-пустэльнік. Ад холаду яго душы старэчыя рысы зледзянелі, нос завастрыўся, шчокі высахлі, хада пацяжэла, вочы пачырванелі, вусны пасіненлі, а голас зрабіўся яшчэ больш рыплівым, чым раней. Шэрань ляжала і на скронях Скруджа, і на яго бровах, і на падбароддзі. Гэты холад ён прыносіў з сабой паўсюль, куды б ні пайшоў, замарожваючы кантору нават у самыя спякотныя дні і не адтайваючы хоць на паўградуса пад Каляды.

Гарачыня альбо мароз на дварэ мала хвалявалі Скруджа. Ніякае цяпло яго не грэла, ніякая сцюжа не кідала ў дрыжыкі. Ніякі вецер не быў злейшым за яго, ніякі снегапад не рабіў сваю справу так настойліва, як ён, ніякая залева не заставалася такой глухой да чалавечых бедаў. Самае агіднае надвор'е не магло хоць як паўплываць на яго настрой. Залева, снег, град, завіруха маглі пахваліцца хіба адной перавагай: часам яны былі надзвычай шчодрымі, Скрудж жа шчодрым не быў ніколі.

Ніхто не спыняў яго на вуліцы і не цікавіўся з радаснай усмешкай: «Як маешся, дарагі мой Скрудж? Калі зазірнеш да мяне?» Ніводны жабрак не выпрошваў у яго манеткі, ніводнае дзіця не пытала, якая цяпер гадзіна, ніводны мужчына альбо жанчына ніколі ў жыцці не паспрабавалі дазнацца ў яго, як куды-небудзь прайсці. Здавалася, што нават сабакі сляпых ведалі яго і, заўважыўшы непадалёк, адцягвалі гаспадароў у найблі-

жэйшы двор ці падваротню, а пасля матлялі хвастом, нібы кажучы: «Лепш ужо зусім без вачэй, як ты, гаспадар, чым з паганым вокам».

Але хіба Скруджа гэта трывожыла? Ды ён толькі таго і хацеў! Ён ішоў сабе па ўзбочыне шумнай дарогі жыцця, старанна пазбягаючы чалавечых пачуццяў, і тыя, хто яго ведаў, казалі, што яму гэта вельмі падабаецца.

І вось аднаго дня — прычым не абы-калі, а ў прярэдадзень Калядаў — Скрудж, надзвычай заняты, сядзеў у канторы. На дварэ было холадна і сыра, а да таго ж яшчэ надзвычай туманна, і Скрудж чуў за акном крокі людзей, якія беглі па справах, цяжка дыхаючы, б'ючы сябе ў бакі і гучна тупаючы па ходніку, каб сагрэцца. Гарадскія куранты толькі-толькі прабілі тры гадзіны, але ўжо цямнела — дзень увогуле быў з самай раніцы пахмурны, — і ў вокнах суседніх кантораў запальваліся свечкі, падобныя да рудых плямак у цяжкой бурай імжы. Туман запаўзаў у кожную дзірачку і замочную шчылінку, а звонку быў такі густы, што нават дамы на другім баку гэтага цеснага двара былі ледзьве бачныя. Гледзячы на гэтую цьмяную завесу, што апускалася ніжэй і ніжэй, хаваючы ўсё навокал, можна было падумаць, нібыта прырода пабудавала побач бровар, каб наварыць на Каляды піва.

Скрудж заўсёды прачыняў дзверы свае канторы, каб сачыць за клеркам, які ў маленькім панылым пакойчыку, а дакладней каморцы, перапісваў паперы. Калі ў Скруджавым каміне вугалю было малавата, дык у каміне клерка — яшчэ меней: здавалася, там тлеў усяго адзін вугольчык. Аднак падкінуць вугалю было немагчыма, бо Скрудж трымаў яго ў сваім пакоі, і варта было клерку з'явіцца там з шуфлікам, як гаспадар прадказваў, што кагосьці хутка звольняць. А таму клерк яшчэ старанней абмотваў шыю белым шалікам і спрабаваў сагрэцца ля свечкі, аднак, не маючы багатага ўяўлення, і тут цягнеў паразу.

— Вясёлых Калядаў, дзядзечка! Бог вам у помач! — пачуўся раптам радасны голас. Гэта быў пляменнік Скруджа, які так імкліва ўварваўся ў кантору, што Скрудж заўважыў яго толькі пасля таго, як пачуў віншаванне.

— Цьху, шахрайства! — ускрыкнуў Скрудж.

Ён, гэты Скруджаў пляменнік, так разагрэўся, весела ідучы туманымі і марознымі вуліцамі, што ажно ззяў — яго прыгожы твар палаў румянцам, вочы радасна блішчэлі, а з рота валіла пара.

— Каляды — гэта шахрайства, дзядзечка? — здзівіўся пляменнік. — Я, мабыць, нешта недачуў!

— Дачуў-дачуў, — прабурчаў Скрудж. — Вясёлых Калядаў, кажаш? А якое права ты маеш весяліцца? Якія падставы маеш весяліцца? Ты што, недастаткова бедны?

— Тады, дзядзечка, — весела перабіў яго пляменнік, — якое права вы маеце сумаваць? Якія падставы маеце сердаваць? Вы што, недастаткова багаты?

Скрудж не прыдумаў нічога лепшага, як толькі выгукнуць «цьху», дадаўшы для пераканальнасці сваё «шахрайства».

— Чаго вы, дзядзечка, такі змрочны? — спытаў пляменнік.

— А якім мне яшчэ быць, — ускрыкнуў Скрудж, — калі вакол мяне адны дурні?! Вясёлых Калядаў?! Ды каб яны праваліліся, гэтыя вашыя вясёлыя Каляды! Што такое для вас усіх Каляды, калі не час плаціць па рахунках з пустых кішэняў, не час падводзіць гадавы баланс, а ў цябе кожны месяц — адны дзіркі ў бюджэце? Жыцця застаецца менш, а пазыкаў робіцца больш! Была б мая воля, — раздражнёна працягваў Скрудж, — я б кожнага ёлупа, які бегает і крычыць «вясёлых Калядаў», зварыў разам з яго калядным пудынгам, а пасля ўвагнаў яму ў сэрца кол з востралісту. Ох я б яго!

— Дзядзечка! — узмаліўся пляменнік.

— Пляменнік, — сурова абарваў яго Скрудж, — святкуй Каляды на свой лад, а мне дай святкаваць на свой!

— На свой? — ускрыкнуў пляменнік. — Ды вы іх увогуле ніяк не святкуеце!

— Ну дык і дай мне спакою! Шмат табе карысці ад тых Калядаў! Вельмі яны табе дапамогуць!

— Колькі ў свеце таго, з чаго я ніколі не займаю карысці і што не прынясе мне грошай! — адказаў пляменнік. — Напрыклад, Каляды. Аднак я ўпэўнены, што заўсёды буду чакаць Калядаў як бласлаўёнага часу. Нават калі забыць пра святы сэнс гэтай урачыстасці (хаця наўрад ці пра яго можна забыць), калядны дзень — самы цудоўны за ўвесь год, дзень дабрыні, міласэрнасці, даравання, адзіны дзень ва ўсім календары, калі людзі згодна з даўняй традыцыяй адкрываюць адно аднаму душы і бачаць у бяднейшых за сябе спадарожнікаў на шляху да іншага свету, а не чужынцаў, з якімі ім не па дарозе. А таму, дзядзечка, нягледзячы на тое, што гэты дзень ніколі не паклаў мне ў кішэню ніводнае манеткі, я ўпэўнены, што ён прыносіў і заўсёды будзе прыносіць мне дабро. Дык хай ён будзе бласлаўёны!

Клерк у каморцы мімаволі заслухаўся і запляскаў у далоні, аднак, зразумеўшы, што яго радасць несвоечасовая, сумеўся і кінуўся мяшаць у каміне агонь. Самотны вугольчык такога націску не вытрымаў і канчаткова згас.

— Яшчэ адзін гук, — крыкнуў Скрудж клерку, — і гэтыя Каляды вы адзначыце, страціўшы месца ў канторы! А вы, спадар, як я бачу, майстар часаць языком, — звярнуўся ён да пляменніка. — І чаму вы дагэтуль не ў парламенце?

— Хопіць злавацца, дзядзечка! Прыходзьце да нас заўтра на святочны абед!

Скрудж сказаў, што ўжо лепей ён пойдзе... так, менавіта гэта ён і сказаў. Пасля, не саромеючыся, дадаў яшчэ некалькі пажаданняў.

— Але навошта? — ускрыкнуў пляменнік. — Навошта вы так кажаце?

— А навошта ты ажаніўся? — запытаў Скрудж.

— Я пакахаў яе.

— Пакахаў! — рыкнуў Скрудж, нібыта пачуўшы адзінае ў свеце слова, дурнейшае за «вясёлыя Каляды». — Усяго найлепшага!

— Але дзядзечка, вы ж і раней ніколі не наведваліся да мяне ў госці. Навошта цяпер вінаваціць маю жаніцьбу?

— Усяго найлепшага! — паўтарыў Скрудж.

— Я нічога ў вас не прашу, мне нічога не трэба. Чаму мы не можам быць сябрамі?

— Усяго найлепшага! — прамовіў Скрудж.

— Як жа мне шкада, што вы такі непахісны! Я з вамі ніколі не сварыўся і ні ў чым перад вамі не вінаваты. Я хацеў пасябраваць з вамі дзеля свята, і мой святочны настрой вы не сапсуяце. А таму вясёлых вам Калядаў, дзядзечка!

— Усяго найлепшага! — сказаў Скрудж.

— І шчаслівага Новага году!

— Усяго найлепшага! — паўтарыў Скрудж, і яго пляменнік, нягледзячы ні на што, пакінуў пакой без адзінага кепскага слова. Ля дзвярэй ён крыху затрымаўся, каб павіншаваць клерка, які, хоць і прамёрз да касцей, быў нашмат цяплейшы за Скруджа і сардэчна адказаў на пажаданні.

— Яшчэ адзін вар'ят, — прамармытаў Скрудж, падслухаўшы іх размову. — Гэты клерк, які зарабляе ўсяго пятнаццаць шылінгаў на тыдзень і мусіць утрымліваць жонку і сям'ю, таксама гаворыць пра нейкія вясёлыя Каляды! Яны мяне да Бедламу давядуць!

Вар'ят тым часам, выпусціўшы пляменніка Скруджа, упусціў двух іншых наведнікаў. Гэта былі прыемныя з аблічча мажныя джэнтльмены, якія цяпер, увайшоўшы

ў кантору і зняўшы капелюшы, ветліва кланяліся Скруджу і даставалі нейкія паперы.

— Скрудж і Марлі, калі не памыляюся? — спытаў адзін з іх, звяраючыся з нейкім спісам. — Маю гонар звяртацца да містэра Скруджа ці да містэра Марлі?

— Містэр Марлі памёр сем гадоў таму, — адказаў Скрудж, — акурат у гэтую ноч.

— Але мы ўпэўненыя, што яго шчодрасць перайшла да яго годнага кампаньёна, — сказаў адзін з джэнтльменаў і падаў Скруджу свае дакументы.

Два годныя кампаньёны і праўда былі вартыя адзін аднаго. Пачуўшы пагрозлівае слова «шчодрасць», Скрудж нахмурыўся, пахітаў галавой і вярнуў паперы ўладальніку.

— У гэтыя святочныя дні, містэр Скрудж, — працягваў джэнтльмен, беручы пяро, — мы больш чым калі мусім паклапаціцца пра бедных і няшчасных, што жорстка пакутуюць ад нястачы. Тысячы людзей не маюць самага неабходнага для жыцця, сотням тысяч няма дзе прыхіліць галаву.

— Хіба ў нас не хапае турмаў? — здзівіўся Скрудж.

— Турмаў? Ды колькі заўгодна, — адказаў джэнтльмен, кладучы пяро назад.

— А працоўных дамоў? — настойваў Скрудж. — Яны ўсё яшчэ дзейнічаюць?

— На жаль, так, — адказаў джэнтльмен, — хаця я ахвотна сказаў бы, што іх даўно пазакрывалі.

— Значыць, існуе яшчэ прымусовая праца, а закон пра бедных у сіле? — працягваў Скрудж.

— І тое, і другое пакуль не адмянілі.

— Ох, а я ўжо, паслухаўшы вас, спалохаўся, што ўсё гэта чамусьці скасавалі! — усклікнуў Скрудж. — Рады чуць, што памыліўся.

— Усе гэтыя законы і ўстановы наўрад ці маюць на мэце хрысціянскі клопат пра душу і цела бедакоў, —

запярэчыў джэнтльмен, — а таму мы вырашылі сабраць грошай, каб купіць няшчасным хаця б крыху ежы, піцця і цёплага адзення. Мы выбралі менавіта перадкалядны час, бо ў такія дні беднасць адчуваецца найвастрэй, а багацце дорыць найбольш радасці. Якую суму дазволіце запісаць пад вашым імем?

— Ніякае! — адказаў Скрудж.

— Вы хочаце ўнесці грошы ананімна?

— Я хачу, каб мяне пакінулі ў спакоі, — адказаў Скрудж. — Калі ўжо вы пажадалі ведаць, чаго я хачу, вось вам мой адказ. Я не весялюся на Каляды і не магу выдаткоўваць грошы, каб весяліць лайдакоў. Я падтрымліваю ўстановы, пра якія казаў, і гэтага з мяне даволі. Тыя, хто цярпіць нястачу, могуць ісці туды.

— Мала хто захоча туды пайсці — ужо лепш памерці.

— Ну і хай паміраюць, — сказаў Скрудж, — і скарачаюць лішак насельніцтва. Да таго ж, прабачце, мяне гэта зусім не цікавіць.

— Але гэта мусіць вас цікавіць! — запярэчыў джэнтльмен.

— Гэта не мая справа, — абурыўся Скрудж. — Хай кожны займаецца сваімі справамі і не лезе ў чужыя. Мне дык сваіх цалкам хапае. Усяго найлепшага, джэнтльмены!

Зразумеўшы, што спрачацца няма сэнсу, джэнтльмены зніклі за дзвярыма. Задаволены сабой, Скрудж вярнуўся да перарваных справаў весялейшы, чым звычайна.

Тым часам цемра і імгла згусціліся так, што на вуліцы з'явіліся людзі з паходнямі, якія прапаноўвалі свае паслугі — ісці перад экіпажамі і асвятляць дарогу. Старадаўняя царкоўная званіца, чый даўно асіплы звон кожнага дня хітравата пазіраў на Скруджа з гатычнага акенца, зрабілася зусім нябачнай — здавалася, гадзіны і чвэрці вызвоньваліся дзесьці ў аблоках, і кож-

ны ўдар суправаджаўся такім тоненькім бразгатаннем, быццам у звона ад холаду зуб на зуб не трапляе. Мароз мацнеў. У куце двара, што выходзіў на галоўную вуліцу, некалькі рабочых рамантавалі газавыя трубы, запаліўшы ў жароўні вялікае вогнішча, на якое сабраліся бесхацінцы. Яны грэлі рукі і зачаравана глядзелі на агонь. Забыты ўсімі водаправодны кран маркотна сцякаў вадой і пакрысе замярзаў, самотна пакрываючыся чалавеканенавісніцкай коркай лёду. Яркія вітрыны, у якіх ажно патрэсквалі ад гарачыні галінкі востралісту, асвятлялі бляклыя твары мінакоў. Бакалейныя і мясныя крамкі ператварыліся ў шыкоўнае відовішча і нібыта цвялілі пакупнікоў — нельга было паверыць, што яны маюць хоць нейкае дачыненне да такой нудлівай справы, як гандаль і зніжкі. Лорд-мэр у раскошным палацы ўжо загадваў сваім пяцідзесяці кухарам і лёкаям не страляць варон, а рыхтавацца так, каб Каляды былі вартыя лорда-мэра, і нават маленькі краўчык, якога ён у мінулы панядзелак аштрафаваў на пяць шылінгаў за п'янства і крыважэрныя паводзіны на вуліцах, ужо размешваў на сваім гарышчы калядны пудынг, а яго сухарлявая жонка тым часам пабегла з дзіцем купляць ялавічыну.

Аднак туман усё гусцейшы, мароз усё мацнейшы! Калючы, пранізлівы, рэзкі холад! Калі б добры наш святы Дунстан* схапіў д'ябла за нос такім марозам, а не нейкімі там шчыпцамі, ох і закрычаў бы нячысты! Ох і дасталася б яму! Вось і аднаго маладога ўладальніка досыць сціплага носа галодны мароз ужо да душы пакусаў і пагрыз не раўнуючы сабака костку; змерзлы юнак акурат спыніўся ля замочнай шчылінкі Скруджа, каб забавіць таго вясёлай калядкай, аднак адразу пасля першых словаў святочнае песні: «Дай Бог, панове, шчасця вам, хай сум пакіне вас...»* — Скрудж з такім імпэтам схапіўся за лінейку, што перапужаны спявак кінуўся

наўцёкі. Цяпер у шчылінку зазіралі толькі туман і блізкі сваяк Скруджа — мароз.

Урэшце прыйшоў час зачыняць кантору. Засмучаны гэтай акалічнасцю, Скрудж злез з крэсла, нібыта падаючы знак клерку, які даўно знемагаў у каморцы. Клерк у адно імгненне задзьмуў свечку і начапіў капялюш.

— Вы, мабыць, плануеце заўтра на працу не з'яўляцца? — спытаў Скрудж.

— Калі вам будзе зручна, сэр.

— Гэта зусім не зручна, — прамовіў Скрудж, — і несправядліва. Калі б я за гэта ўтрымаў з вашага заробку палову кроны, думаю, вы палічылі б сябе пакрыўджаным.

Клерк паспрабаваў выпіснуць усмешку.

— Але ж вы не лічыце пакрыўджаным мяне, — працягваў Скрудж, — калі я за проста так адлічваю вам грошы.

Клерк заўважыў, што такое бывае толькі раз на год.

— Добрае апраўданне для таго, каб запускаць руку ў чужую кішэнь кожнага дваццаць пятага снежня! — абурыўся Скрудж, зашпільваючы паліто на ўсе гузікі. — Аднак, бачу, заўтрашні дзень вы ўсё ж прагуляеце. Таму чакаю вас паслязаўтра як мага раней.

Клерк паабяцаў прыйсці як мага раней, і Скрудж, усё яшчэ мармычучы нешта пад нос, выйшаў на вуліцу. Кантора імгненна была зачыненая, і перад тым як пабегчы дадому, клерк у гонар надыходу каляднага вечара разоў дваццаць скаціўся па зледзянелым адхоне Корнхіла разам з чародкай хлапчукоў, а вецер тым часам весела гуляў з канцамі яго доўгага беллага шаліка (такой раскошы, як паліто, у клерка не было). Толькі пасля гэтага ён з усяе моцы паімчаў дадому на Кэмдэн-таўн — гуляць з дзецьмі ў жмуркі.

Скрудж з'еў панылы абед у заўсёднай панылай карчме, прачытаў усе газеты і, прабавіўшы вечар над бухгалтарскай кнігай, рушыў дадому спаць. Ён жыў у кватэры,

што калісьці належала яго памерламу кампаньёну. Гэта былі змрочныя пакоі на ніжнім паверсе дома ў глыбіні двара, дома, які, здавалася, стаяў не на сваім месцы. Можна было падумаць, што калі ён быў маленькім дамком, то забег сюды, гуляючы ў хованкі, а пасля так і не знайшоў дарогі назад. Цяпер гэта быў стары і цьмяны дом, і ніхто ў ім, апроч Скруджа, не жыў: астатнія пакоі здаваліся пад канторы. Двор быў такі цёмны, што нават Скрудж, які вывучыў яго як свае пяць пальцаў, прабіраўся да кватэры навобмацак. Ля ўваходу навіс такі туман, кусаўся такі мароз, што здавалася, нібыта сам дух непагоды сядзеў на парозе, апанаваны скрушнымі развагамі.

Цяпер мы мусім з усёй дакладнасцю сказаць, што дзвярны малаток, які вісеў ля ўваходу, быў цалкам звычайны, калі не зважаць на яго вялізны памер. Таксама не выклікае сумневу, што Скрудж бачыў гэты малаток кожнага ранку і кожнага вечару з таго часу як пераехаў сюды; апроч гэтага варта зазначыць, што Скрудж не мог пахваліцца тым, што часцей за ўсё называюць фантазіяй, — нават менш, чым любы іншы лонданец, улучаючы (а гэта вельмі смелае дапушчэнне!) гарадскіх чыноўнікаў, олдэрмэнаў* і слуг. Нельга забываць яшчэ і тое, што, згадаўшы ўдзень памерлага сем гадоў таму кампаньёна, Скрудж больш ні разу пра Марлі не ўспомніў. А таму хай мне цяпер хто-небудзь патлумачыць (калі, безумоўна, зможа), чаму Скрудж, уставіўшы ключ у замочную шчыліну, нечакана ўбачыў перад сабой не дзвярны малаток, які, варта заўважыць, нават не варухнуўся, а твар Марлі.

Так, менавіта твар Марлі. Яго не хавала глухая цемра, якая ахутала ўсё навокал, наадварот — ён нібы свяціўся злавесным святлом, зусім як падгнілы амар у цёмным склепе. Ён не быў ні раззлаваным, ні жорсткім, а проста пазіраў на Скруджа так, як пазіраў Марлі пры жыцці,

пасунуўшы прывідныя акуляры на прывідны лоб. Вала-сы дзіўна шавяліліся, быццам ад гарачага подыху печкі, а шырока адкрытыя вочы былі нерухомыя. Усё гэта ра-зам са змярцвела-бляклым колерам твару абуджала жах, але жах не перад самім тварам, а перад чымсьці, што было вышэйшае за яго і яму не падпарадкоўвалася.

Скрудж уважліва ўгледзеўся ў гэтае дзіва, і твар Марлі раптам зноў ператварыўся ў малаток.

Я зманю, калі скажу, што Скруджа гэта не ўразіла і кроў не застыла ў яго жылах, як бывала з ім толькі ў дзяцінстве. Аднак ён зноў намацаў ключ, рашуча павярнуў яго, увайшоў у пакой і запаліў свечку.

Ён, безумоўна, імгненне вагаўся, перш чым зачыніць дзверы, і, безумоўна, асцярожна азірнуўся, быццам ба-ючыся ўбачыць тоненькую касічку Марлі, што вытырк-нулася з-за дзвярэй. Аднак на дзвярах не было нічога, апроч шрубаў і гаек, на якіх трымаўся малаток, а таму, прабурчаўшы «цьху ты!», Скрудж з ляскатам зачыніў дзверы.

Ляскат прайшоўся па ўсім доме, як грукат грому. Кожны паверх вышэй і кожная бочка ўнізе, у вінным склепе, адгукнуліся, здавалася, уласным рэхам. Ад-нак Скрудж быў не з тых, каго можа напалохаць рэха. Ён замкнуў дзверы і няспешна пакрочыў да лесвіцы, со-чачы, каб свечка не згасла.

Вы можаце колькі заўгодна разважаць пра нашыя ста-рыя добрыя лесвіцы, па якіх зусім не складана праехаць на шасцерыку коней (тым самым шасцерыку, на якім нескладана праехаць і праз дзірку ў новым кепскім за-коне). Аднак што яны ў параўнанні з лесвіцай Скруджа, па якой магло прайсці цэлае пахавальнае шэсце, нават калі б камусьці прыйшло да галавы паставіць катафалк упоперак, аглоблямі да сцяны і дзверцамі да балюстра-ды, — яшчэ і месца б засталася! Ну і шырокія былі гэтыя прыступкі! Магчыма, менавіта таму Скруджу раптам па-

далося, што перад ім у цемры па лесвіцы падымаюцца пахавальныя драбы. Нават паўтузіна вулічных газавых лямпаў не змаглі б цалкам асвятліць такую лесвіцу, а таму можаце сабе ўявіць, як мала дапамагала Скруджу яго свечка.

Аднак Скрудж пляваць на ўсё гэта хацеў, а таму спакойна рушыў уверх. Цемра нічога яму не каштавала, і таму ён любіў яе. Тым не менш Скрудж не замкнуў цяжкіх дзвярэй свайго жытла, пакуль не прайшоўся па пакоях і не ўпэўніўся, што ўсё ў парадку. Твар Марлі так убіўся яму ў памяць, што ён не мог гэтага не зрабіць.

Спальня, гасцёўня, камора. Усё як мае быць. Нікога пад сталом, нікога пад канапай, сціплы агеньчык у каміне, на стале — міска і лыжка, на ачагу — рондлік з вадкай аўсянкай (надзейны сродак ад прастуды). Нікога пад ложкам, нікога ў шафе, у халаце, які падазрона вісеў насупраць, — таксама нікога. У каморы ўсё як заўсёды. Старыя камінныя краткі, зношаныя чаравікі, два кошыкі для рыбы, трохногі ўмывальны столік і чарга.

Цалкам супакоены, Скрудж зачыніў дзверы і павярнуў ключ у замку — і не адзін раз, між іншага, а два, што здаралася з ім вельмі рэдка. Адмежаваўшыся такім чынам ад рознага кшталту нечаканасцяў, ён зняў шыйную хустку, надзеў халат, хатнія пантофлі, начны каўпак і сеў ля каміна, каб узяцца за аўсянку.

Полымя ў каміне было зусім маленькае, асабліва для такой ночы. Скруджу давялося пасунуцца бліжэй і ледзь не навіснуць над агеньчыкам, каб адчуць хоць якое цяпло ад мізэрнае прыгаршчы вугалю. Камін быў вельмі стары, калісьці ён належаў нейкаму гандляру-галандцу і быў выкладзены дзівоснымі галандскімі кафлямі, упрыгожанымі сцэнамі са Святога Пісьма. Тут былі Каіны і Авелі, дачкі фараонавы і цырыцы Саўскія, анёлы-пасланцы, што на аблоках, падобных да пуховых

пярынаў, сыходзілі на зямлю, Аўраамы, Бальтазары і апосталы, якіяплылі ў мора на судзінках для соусу, — сотні фігурак, якія маглі заняць думкі Скруджа, аднак тут зноў твар Марлі, памерлага сем гадоў таму, ажыў перад яго вачыма, як колісь посах прарока*, і праглынуў усё вакол. Калі б гэтыя роўныя кафліны былі пустымі і маглі перанесці на сваю паверхню бязладныя ўрыўкі Скруджавых думак, на кожнай з іх з'явілася б адна і тая ж выява — галава Марлі.

— Шахрайства! — разлаваўся Скрудж і пачаў хадзіць па пакоі. Некалькі разоў змерыўшы яго крокамі, ён зноў сеў і адкінуўся на спінку крэсла. Тут позірк яго спыніўся на даўно непатрэбным званочку, які невядома для чаго звязваў гэты пакой з памяшканнем на апошнім паверсе дома. З якім бязмежным здзіўленнем, якім невытлумачальным і неспасцігальным жахам Скрудж заўважыў раптам, што званочак пачаў гайдацца. Спачатку ён гайдаўся амаль незаўважна, так, што нічога не было чуваць, аднак хутка загучаў вельмі моцна, а за ім — і іншыя званочкі ў доме.

Звон цягнуўся, мабыць, не больш за хвіліну, аднак Скруджу падалося, што прайшла цэлая гадзіна. Раптам усе званочкі ўраз замоўклі, і пачулася нейкае бразганне — быццам глыбока ўнізе, у вінным skleпе, нехта цягнуў па бочках цяжкі ланцуг. Скруджу адразу ж успомнілася ўсё, што ён чуў пра прывідаў: з'явіўшыся ў доме, яны абавязкова валакуць за сабой кайданы.

Дзверы skleпа шумна расчыніліся, і знізу пачуўся страшэнны грукат, які паступова набліжаўся, нібыта хтосьці падымаўся па лесвіцы і цяпер спыніўся проста перад Скруджавым парогам.

— Усё адно шахрайства! — прабурчаў уладальнік кватэры. — Не веру я ва ўсялякае блазнецце!

Аднак колер яго твару істотна змяніўся, калі гэтае блазнецце спакойна прайшло праз глуха зачыненыя

дзверы і спынілася перад Скруджам. У гэты момант амаль памерлы агеньчык у каміне рэзка ўспыхнуў, нібы ўсклікнуўшы: «Так, я яго ведаю — гэта прывід Марлі!» — пасля чаго зноў змізарнеў.

Так, гэта быў Марлі. Яго твар не пераблытаеш ні з чым. Яго касічка, яго звычайная камізэлька, панталоны, што шчыльна абцягвалі ногі, і боты, на якіх тапырыліся кутасікі, — і касічка таксама тапырылася, як і крысё сурдута, як і валасы на галаве. Талію Марлі абхопліваў ланцуг, які цягнуўся за ім, як хвост. Ланцуг гэты (Скрудж вельмі ўважліва разгледзеў яго) быў сабраны з выкаваных са сталі скарбонак, ключоў, замкоў, гросбухаў, дакументаў і важкіх кашалькоў. Цела Марлі было празрыстым, і Скрудж, разглядаючы яго спераду, мог бачыць нават два гузікі ззаду яго камізэлькі.

Скрудж часта чуў, што ў Марлі няма сэрца, аднак упэўніцца ў гэтым змог толькі цяпер.

Не, ён і цяпер не быў у гэтым упэўнены, хаця і аглядаў прывід з галавы да ног, каб паверыць, што гэта не сон, адчуваючы на сабе вусцішны позірк ледзяных вачэй памерлага. Скрудж разгледзеў нават кожную нітачку шаліка, які ахутваў галаву і шыю Марлі, заўважыўшы мімаходзь, што такога шаліка той ніколі раней не насіў, — і аднак не хацеў верыць сваім вачам.

— І што далей? — як заўсёды з’едліва і холадна спытаў Скрудж. — Што вам ад мяне трэба?

— Шмат чаго! — несумненна, гэта быў голас Марлі!

— Хто вы такі?

— Спытай лепей, кім я *быў*.

— Ну і кім вы былі? — ужо гучней спытаў Скрудж. — Так чапляецца да словаў... — Скрудж хацеў дадаць «што проста страх», але своечасова спыніўся.

— У жыцці я быў тваім кампаньёнам Джэйкабам Марлі.

— Вы... ты... можа, прысядзеш? — прапанаваў Скрудж, з сумневам узіраючыся ў духа.

- Прысяду.
- Ну, сядай.

Задаючы пытанне, Скрудж баяўся, што бесцялесны прывід не зможа сесці на крэсла, і хацеў пазбегнуць няёмкіх тлумачэнняў, калі б яго падазрэнні апраўдаліся. Аднак госць свабодна ўсеўся па іншы бок каміна — мабыць, там, дзе звычайна сядзеў пры жыцці.

— Ты ў мяне не верыш, — заўважыў прывід.

— Не веру, — пагадзіўся Скрудж.

— Як мне даказаць сваю сапраўднасць, калі ты не верыш нават сваім пачуццям?

— Не ведаю.

— Чаму ты не давярэш сваім вачам і вушам?

— Ды таму, што на іх уздзеінічае любая дробязь, — адказаў Скрудж. — Варта здарыцца лёгкаму расстройству стрававання, як яны пачынаюць нас падманваць. Ты цалкам можаш аказацца неператраўленым кавалкам ялавічыны, лыжачкай гарчыцы, скрылікам сыру ці недасмажанай бульбінай. Скуль мне ведаць, адкуль ты — з пекла ці з печыва?!

Асаблівым пачуццём гумару Скрудж не вылучаўся, ды і сітуацыя жадання дасціпнічаць не выклікала, аднак цяпер ён пажартаваў, каб хоць крышачку ўтаймаваць жах і адцягнуць сваю ўвагу на іншае, бо ад голасу здані ён ледзянеў да самага мозгу касцей.

Моўчкі сядзець, утаропіўшыся ў гэтыя нерухомыя прывідна-шклянныя вочы... не, думалася Скруджу, гэта проста невыносна! Да таго ж здань дыхала ўласным тагасветным паветрам, якое падавалася асабліва вусцішным. Сам Скрудж яго не адчуваў, але не заўважыць штосьці нядобрае было немагчыма: нягледзячы на тое, што прывід сядзеў нерухома, яго валасы, кутасікі на ботах і крысё злёгка варушыліся, нібы ад пякельнага подыху печкі.

— Бачыш тую зубачыстку? — запытаў Скрудж, са згаданай вышэй прычыны рэзка пераходзячы ў наступленне

і імкнучыся хоць на імгненне адвесці ад сябе каменны позірк відзежы.

— Бачу, — прамовіў прывід.

— Але ж ты не глядзіш на яе, — запярэчыў Скрудж.

— І тым не менш бачу, — адгукнулася здань.

— Дык вось, — вымавіў Скрудж, — варта яе праглынуць — і мяне да канца дзён будзе пераследаваць легіён злых духаў, створаных маім уяўленнем. Шахрайства ўсё гэта, чыстае шахрайства!

На гэтых словах прывід выдаў такі жахлівы крык, так пагрозліва і вусцішна загрымеў ланцугамі, што Скрудж з усяе моцы ўчапіўся ў крэсла, баючыся страціць прытомнасць і зваліцца. Яшчэ большая жуда апанавала яго, калі дух разматаў шалік (быццам у пакоі было занадта гарача), і ў яго адвалілася сківіца.

Скрудж упаў на калені і паспрабаваў закрыць твар рукамі.

— Злітуйся! — заенчыў ён. — Жахлівая здань, навошта ты мяне катуеш?

— Дробязны розум! — прамовіў прывід. — Цяпер ты верыш у мяне?

— Веру, — прастагнаў Скрудж, — мушу паверыць. Але навошта вам, духам, хадзіць па зямлі, навошта ты прыйшоў да мяне?

— Свет створаны так, — адказаў прывід, — што душа кожнага чалавека на зямной дарозе павінная стасавацца з бліжнімі сваімі і быць з імі разам. І той, хто не выконвае гэтага ў жыцці, вырачаны рабіць тое самае пасля смерці. Ён асуджаны бадзяцца па свеце і — о, гора мне! — сузіраць чалавечыя шчасце і бяду, якія не можа цяпер раздзяліць — а калісьці мог! Калісьці ён мог быць шчаслівым!

Тут прывід зноў выдаў жудасны крык, і загрымеў ланцугамі, і заламаў свае прывідныя рукі.

— Скажы, — запытаў Скрудж дрыжучы, — чаму ты закаваны ў ланцуг?

— Я нашу на сабе ланцуг, які стварыў пры жыцці, — адказаў дух. — Я каваў яго звяно за звяном, ярд за ярдам. Я сам захацеў ім падперазацца і сам захацеў яго насіць. Хіба гэты ланцуг табе не знаёмы?

Скрудж дрыжаў усё больш.

— Можа, — працягваў прывід, — ты хочаш ведаць даўжыню і вагу ланцуга, які скаваў ты сам? Калядным вечарам сем гадоў таму ён быў такім жа цяжкім і такім жа доўгім, як гэты. Але з тае пары ты нямала над ім папрацаваў. О, гэта напраўду надзейны ланцуг!

Скрудж зірнуў на свае ногі, чакаючы ўбачыць жалезны ланцуг даўжынёй футай гэтак у трыста-чатырыста, аднак не ўбачыў нічога.

— Джэйкаб, — узмаліўся ён, — стары сябра Джэйкаб Марлі, раскажы мне яшчэ што-небудзь! Суцеш мяне, Джэйкаб!

— Я не прыношу суцяшэння, Эбенэйзер Скрудж! — адказаў дух. — Яно прыходзіць з іншых сфераў, і іншыя пасланцы нясуць яго людзям, не такім, як ты! І раскажаць табе ўсё, што я хацеў бы, я таксама не магу — мне мала што дазволена. Я не магу спачыць, не магу спыніцца, не магу дзе-небудзь затрымацца. Пры жыцці мой дух ніколі не выходзіў за межы нашае канторы — чуеш? — ніколі не пакідаў сценаў нашай мяняльнай каморкі, таму цяпер мяне чакаюць пакутлівыя падарожжы.

У Скруджа, калі ён пачынаў думаць, была звычка засоўваць рукі ў кішэні панталонаў. Разважаючы над словамі прывіду, ён, не ўстаючы з каленяў і не падымаючы вачэй, менавіта так і зрабіў.

— Ты, мабыць, не вельмі спяшаешся ў сваіх вандраваннях, Джэйкаб, — заўважыў Скрудж у сваёй дзелавой манеры, хаця не без пэўнай павагі і пакорлівасці.

— Не спяшаюся, — паўтарыў дух.

— Вось ужо сем гадоў як памёр, — задуменна працягнуў Скрудж, — а ўсё яшчэ бадзьяешся.

— Увесь час, — пагадзіўся прывід. — Ні спакою, ні спачыну. Безупынныя пакуты сумлення.

— А ці хутка ты падарожнічаеш? — пацікавіўся Скрудж.

— На крылах ветру, — адказаў прывід.

— За сем гадоў ты, мусіць, адмераў нічога сабе адлегласць...

Пачуўшы гэта, дух чарговы раз выдаў вусцішны крык і так жудасна загрымеў ланцугамі ў мёртвай цішыні ночы, што патруль меў бы ўсе падставы арыштаваць яго за парушэнне грамадскага парадку.

— О, раб, двойчы раб сваіх заганаў! — ускрыкнуў фантом. — Не ведаць таго, што патрэбныя стагоддзі няспыннай працы несмяротных душаў, перш чым здзейсніцца ўсё наканаванае зямлі дабро! Не ведаць, што кожная хрысціянская душа, робячы дабро і выконваючы сваё хай сабе і сціплае прызначэнне, палічыць зямное жыццё занадта кароткім, каб прынесці ўсю магчымую карысць! Не ведаць, што ніякае раскаянне, колькі б яно ні доўжылася, не заменіць занядбанай пры жыцці магчымасці быць добрым! І я не ведаў гэтага! Не ведаў!

— Аднак ты заўсёды быў добрым дзялком і чалавекам справы, Джэйкаб, — праямліў Скрудж, які пачаў ужо примерваць да сябе словы прывіду.

— Чалавекам справы! — закрычаў дух, зноў заломваючы рукі. — Клопат пра людзей — вось мая справа. Грамадскі дабрабыт — вось мая справа. Дабрачыннасць, спачуванне, шчодрасць і спагадлівасць — вось мая справа. А грошы і гандаль — гэта толькі кропля ў бязмежным акіяне вызначаных мне абавязкаў.

І прывід выцягнуў наперад руку з ланцугом, нібы менавіта ланцуг быў прычынай яго няўтольнага смутку, а пасля грывнуў ім аб падлогу.

— У гэты час, пры канцы году, — сказаў прывід, — я пакутую найгорай. Чаму ішоў я калісьці ў натоўпе

сваіх бліжніх з апушчанымі вачыма і ніколі не падымаў іх да бласлаўёнае зоркі, што прывяла трох вешчуноў да сціплага прыстанку? Чаму яе святло не скіравала мяне да хацінаў бедакоў?

Скруджу ад такой размовы рабілася ўсё вусцішней. Ён задрыжаў як асінавы ліст.

— Слухай мяне! — закрычаў дух. — Мой час на зыходзе.

— Я спрабую, — сказаў Скрудж, — але пашкадуў мяне! Не гавары так забытана, прашу!

— Як атрымалася, што я з'явіўся перад табой у такім выглядзе, я не маю права казаць. Дзень пры дні я, нябачны, сядзеў каля цябе.

Адкрыццё было не з прыемных. Скруджа зноў затрэсла, і ён выцер з ілба пот.

— Гэта была не такая ўжо і лёгкая частка майго выкуплення, — працягваў прывід. — Сёння ноччу я прыйшоў папярэдзіць, што ты яшчэ маеш шанец і надзею пазбегнуць майго лёсу. Я прасіў для цябе гэтага шанцу, Эбенэйзер.

— Ты заўсёды быў маім сапраўдным сябрам, — сказаў Скрудж. — Дзякуй.

— Цябе наведваюць, — працягнуў прывід, — яшчэ тры Духі.

Цяпер сківіцу ледзь не страціў Скрудж.

— Гэта і ёсць той шанец і тая надзея, пра якія ты казаў? — спалохана спытаў ён.

— Так.

— Тады... тады лепей не трэба.

— Калі яны да цябе не прыйдуць, — сказаў прывід, — мае дарогі ты не пазбегнеш. А таму чакай аднаго з іх заўтра, калі праб'е гадзіна.

— А ці нельга запрасіць іх усіх разам і хутчэй з гэтым скончыць? — з надзеяй спытаў Скрудж.

— Другога чакай у наступную ноч у той самы час, а трэці прыйдзе трэцяй ноччу, як толькі сціхне дванац-

цаты ўдар гадзінніка. Са мной ты больш не сустрэнешся. Але глядзі, дзеля свае ж карысці не забывайся на тое, што сёння пачуў.

Сказаўшы гэта, прывід узяў са стала свой шалік і зноў абвязаў ім галаву. Скрудж здагадаўся пра гэта, пачуўшы рэзкі ляскат зубоў, калі сківіца, прыціснутая шалікам, стала на сваё месца. Тут Скрудж зноў асмеліўся падняць вочы і ўбачыў, што тагасветны госць стаіць перад ім, выцягнуўшыся ў поўны рост і наматаўшы ланцуг на руку. Прывід пачаў адступаць назад, і з кожным яго крокам акно ўсё больш адчынялася. Калі ён дайшоў да яго, росчынкі былі ўжо насцеж.

Дух павабіў Скруджа да сябе, і той падпарадкаваўся. Калі паміж імі засталася не больш за два крокі, прывід Марлі падняў руку, забараняючы ісці далей. Скрудж спыніўся.

І спыніўся не столькі на загад, колькі ад здзіўлення і жаху, бо як толькі рука прывіду паднялася, Скрудж пачуў невыразныя гукі, невымоўна скрушныя, поўныя горычы і жалю бязладныя стогны і енкі. Прывід на імгненне прыслухаўся, а пасля далучыў свой голас да журботных крыкаў і растаў у чорнай марознай ночы.

З распачнай цікавасцю Скрудж падышоў да акна і паглядзеў вонкі.

Двор за акном быў поўны зданяў, якія са стогнамі бязладна мітусіліся ў паветры. На кожным з іх быў ланцуг, падобны да таго, што насіў дух Марлі, некаторыя сярод іх (мабыць, з аднаго кепскага ўраду) былі скаваныя між сабой. Ніводзін прывід не быў вольны. Многіх Скрудж ведаў пры жыцці прыватна, а з адным старым духам у белаі камізэльцы калісьці нават амаль сябраваў. Дух гэты, да шчыкалаткі якога быў прыкаваны вялізны жалезны сейф, жаласліва стагнаў, бо не мог дапамагчы беднай жанчыне, што сядзела з дзіцем на ганку. Усе здані пакутавалі з адной прычыны: яны хацелі ўмяшацца

ў справы смяротных і дапамагчы ім, але больш не мелі на гэта сілаў.

Ці то прывіды паступова ператварыліся ў імглу, ці то імгла праглынула іх — Скрудж так і не зразумеў. Аднак расталі яны ўсе ў адно імгненне разам са сваімі прывіднымі галасамі, і цяпер ноч зноў зрабілася звычайнай, такой, якой была, калі ён вяртаўся дадому.

Скрудж зачыніў акно і агледзеў дзверы, праз якія ўвайшоў прывід Марлі. Нічога не змянілася з часу, калі ён уласнай рукой двойчы павярнуў ключ: замок цэлы, засаўка ў парадку. Ён паспрабаваў сказаць «шахрайства», аднак на першым жа складзе асекся. І стомлены ці то трывогамі сённяшняга вечара, ці то дзённай працай, ці то знаёмствам са светам духаў, ці то невясёлай размовай з прывідам Марлі, ці то проста з прычыны позняга часу, Скрудж раптам зразумеў, што яму неабходны адпачынак. Ён адразу ж скіраваўся да ложка і праз імгненне заснуў, нават не расправаючыся.

Страфа другая

Першы дух

Калі Скрудж прачнуўся, было так цёмна, што з ложка ён ледзь адрозніваў празрыстае акно ад непранікальных сценаў пакоя. Скрудж углядаўся ў змрок тхарынымі вачыма — і тут гадзіннік суседняе царквы прабіў чатыры чвэрці. Скрудж прыслухаўся да бою.

На яго здзіўленне, цяжкі гадзіннік прабіў спачатку шэсць разоў, потым сёмы, потым восьмы — і спыніўся толькі на дванаццаці. Поўнач! Калі ён лёг, была трэцяя ночы. Гадзіннік сапсаваўся: мабыць, у механізм трапіў лядзяш. Поўнач!

Скрудж націснуў на спружынку свайго рэпетыра, каб выправіць памылку недарэчнага гадзінніка. Рэпетыр хутка адбіў дванаццаць і спыніўся.

— Як так атрымалася? — здзівіўся Скрудж. — Не можа быць, каб я праспаў цэлы дзень ды яшчэ і кавалак наступнай ночы! Няўжо нешта здарылася з сонцам, і цяпер не поўнач, а поўдзень?

Думка гэтая так яго ўстрывожыла, што ён выкараскаўся з ложка і навобмацак рушыў да акна. Каб хоць штосьці разгледзець, давялося пачысціць заінелае шкло рукавом, але плёну з гэтага было няшмат. На дварэ, наколькі мог бачыць Скрудж, быў густы туман, страшэнны мароз і зусім не было людзей, што абавязкова мусілі б шумна бегаць туды-сюды, калі б ноч уварвалася ва ўладанні дня і захапіла цэлы свет. Скрудж з палёгкай уздыхнуў, бо ўсе патрабаванні накшталт «заплаціць па гэтым вэксалі містэру Эбенэйзеру Скруджу ці на яго рахунак праз тры дні пасля атрымання» страцілі б усялякі сэнс, і карысці з іх было б не больш, чым ад амерыканскіх каштоўных папераў, калі б знікла магчымасць вылічваць гэтыя самыя дні пасля атрымання.

Скрудж зноў лёг у ложак і пачаў думаць, думаць, думаць яшчэ і яшчэ, але так нічога і не прыдумаў. І чым больш ён думаў, тым больш збіваўся з панталыку, а чым больш спрабаваў не думаць, тым больш думак лезла яму ў галаву.

Больш за ўсё хваляваў яго прывід Марлі. Кожнага разу, калі пасля грунтоўных развагаў Скрудж урэшце вырашаў, што ўсё гэта яму проста прыснілася, думка, як сціснутая і потым вызваленая тугая спружына, тут жа вярталася назад, і перад Скруджам зноў паўставала і патрабавала развязання адно і тое ж пытанне: «Сон гэта быў ці не?»

У такім стане Скрудж праляжаў, пакуль не адзванілі яшчэ тры чвэрці. І тут ён раптам успомніў папя-

рэджанне прывіду пра госця, які наведаецца да яго, калі праб'е гадзіна ночы. Скрудж вырашыў не засынаць да прызначанага часу, і рашэнне гэтае было ці не наймудрэйшым з магчымых, бо пайсці спаць для яго было цяпер не прасцей, чым выправіцца напраткі ў рай.

Чвэрць гадзіны цягнулася так доўга, што Скрудж не раз пачынаў сумнявацца: ці не задрамаў ён выпадкова, ці не прапусціў бой гадзінніка? Урэшце яго насцярожаныя вушы пачулі чаканыя гукі:

— Дзінь-дон!

— Чвэрць на першую, — пачаў лічыць Скрудж.

— Дзінь-дон!

— Палова на першую, — сказаў Скрудж.

— Дзінь-дон!

— Без чвэрці гадзіна, — лічыў Скрудж.

— Дзінь-дон!

— Гадзіна ночы! — пераможна ўзвясціў Скрудж. —

І нічога не здарылася!

Ён вымавіў гэта яшчэ да апошняга ўдару, і вось гадзіннік урачыста, змрочна, гулка і скрушна абвясціў гадзіну ночы. У тое ж імгненне ў пакоі ўспыхнула святло і чыясьці рука расхінула полаг.

Так-так, менавіта чыясьці рука расхінула, паўтаруся, полаг, прычым не ў нагах ці за спінаю, а акурат перад самым тварам Скруджа. Такім чынам, рука расхінула полаг, і Скрудж, прыўскочыўшы на ложку і застыўшы нападседзячы, апынуўся з незямным госцем, чья рука полаг і расхінула, твар да твару — так блізка, як цяпер мы з вамі, бо ў думках я акурат нахіляюся над вашым плячом.

Перад Скруджам стаяла дзіўная істота, вельмі падобная да дзіцяці, можа, не так да дзіцяці, як да старога, убачанага праз дзіўнае шкельца: здавалася, ён аддаліўся ад назіральніка і таму паменшыўся да дзіцячых памераў. Яго валасы, што падалі на плечы і ніжэй, за спіну, былі

нібыта сівыя, але на твары не было ніводнае зморшчынкі, а шчокі чырванелі пяшчотным румянцам. Рукі былі вельмі доўгія і моцныя, кісці рук — таксама: у іх нібы хавалася надзвычайная сіла. Яго далікатна сфармаваныя ногі былі, як і рукі, аголеныя. Істота была ўбраная ў бялюткую туніку, абвязаную вакол таліі зіхоткім пасам, што гарэў чароўным святлом. У руцэ гасць трымаў свежую зялёную галінку вастралісту, і насуперак гэтаму зімоваму сімвалу прыпол яго аздаблялі летнія кветкі. Але самым дзіўным у яго абліччы быў яркі струмень святла, што біў з макаўкі і асвятляў усё навокал, а таму не выклікала пытанняў прызначэнне гасілка ў выглядзе каўпака, якую істота трымала пад пахай — на выпадкі, менш спрыяльныя для ілюмінацыі.

Зрэшты, самым дзіўным Скруджу, які, паступова супакойваючыся, разглядаў істоту, падалося нават не гэта. Бо як пас гасця ўспыхваў зіхоткімі іскрамі спачатку ў адным месцы, а праз імгненне — ужо ў іншым, так і сама фігура час ад часу страчвала цэласнасць: яна рабілася то аднарукай, то аднаногай, то абрастала дваццаццю нагамі, потым ног зноў рабілася дзве, але знікала галава, а вось галава на месцы, але няма цела. Калі тыя ці іншыя часткі цела раствараліся ў густым моракі, здавалася, што ад іх не засталася і следу, а потым яны самым неверагодным чынам з'яўляліся нанова, бачныя гэтак жа выразна, як і раней.

— Вы той самы Дух, чый прыход мне прадказалі? — спытаў Скрудж.

— Так, гэта я.

Голас Духа прагучаў мякка, пяшчотна і надзвычай ціха — быццам ён стаяў не побач, а дзесьці далёка.

— Хто вы і што робіце?

— Я — Дух Мінулых Калядаў.

— Даўно мінулых? — пацікавіўся Скрудж, разглядаючы карузліка.

— Не. Бо гэта тваё мінулае.

Калі б хтосьці спытаў у Скруджа, чаму яму раптам закарцела ўбачыць Духа ў каўпаку-гасілцы, адказаць ён бы не змог. Але жаданне было такое, што ён наважыўся пра гэта папрасіць.

— Што?! — усклікнуў Дух. — Ты хочаш пагасіць маё святло сваімі нікчэмнымі рукамі?! Табе мала, што ты — адзін з тых, чые жарсці стварылі гэты каўпак і змушалі мяне год за годам насіць яго, насунуўшы на самыя вочы?!

Скрудж з усёй пачціvasцю паспяшаўся адмовіцца ад любых просьбаў, якія маглі пакрыўдзіць Духа, і ўпэўніў гасця, што не помніць, каб хоць раз у жыцці змусіў кагосьці начапіць каўпак. Потым ён адважна пацікавіўся, якія справы прывялі да яго Духа.

— Твой дабрабыт! — прамовіў Дух.

Скрудж горача падзякаваў, падумаўшы пры гэтым, што бяссонная ноч — не найлепшы спосаб дасягнення дабрабыту. Дух, мабыць, пачуў гэтыя думкі, бо тут жа адказаў:

— Значыць, тваё выпраўленне. Будзь пільным!

З гэтымі словамі ён выцягнуў моцную далонь і мякка ўзяў Скруджа за руку.

— Падымайся і ідзі за мной!

Калі б Скрудж пачаў жаліцца, што надвор'е і час не самыя прыемныя для шпацыру, што ў ложку цёпла, а на дварэ слупок тэрмометра апусціўся ніжэй за нуль, што апрануты ён зусім не да сезону — хатнія пантофлі, халат і начны каўпак — і што ён паспеў ужо крыху прастудзіцца, усе яго жальбы былі б марнымі. Хаця Дух трымаў яго мякка, амаль па-жаночы, супраціўляцца было бессэнсоўна. Скрудж падняўся і, убачыўшы, што Дух скіраваўся да акна, схапіўся за прывіднае ўбранне і ўзмаліўся:

— Але ж я смяротны! Я магу зваліцца!

— Я дакрануся да цябе, — прамовіў Дух і паклаў руку на грудзі Скруджу, — і ты дасі рады нават склада-нейшым перашкодам.

Тут яны прайшлі праз сцяну і апынуліся на прасёлкавай дарозе сярод палёў. Горад проста знік — ад яго не засталася і следу. Разам з ім зніклі цемрадзь і туман — наўкола быў ясны і марозны зімовы дзень, і на зямлі ляжаў снег.

— Божа мой! — агледзеўшыся і пляснуўшы рукамі, усклікнуў Скрудж. — Я ж тут вырас! Тут правёў дзяцінства!

Дух мякка зірнуў на яго. Скруджу падалося, што гэты пяшчотны позірк, хай сабе імгненны і амаль незаўважны, усё яшчэ скіраваны на яго. Ён адчуў у паветры тысячы водараў, кожны з якіх нагадаў пра тысячы думак, надзеяў, радасцяў і трывогаў — даўно, даўно забытых!

— Твае вусны задрыжалі, — сказаў Дух. — І што гэта ў цябе на шчацэ?

Нязвыкла дрыготкім голасам Скрудж прамармытаў, што, мабыць, проста нейкая плямка, і папрасіў Духа весці яго далей.

— Помніш гэтую дарогу? — спытаў Дух.

— Ці помню я?! — палка ўскрыкнуў Скрудж. — Ды я прайшоў бы тут з завязанымі вачыма!

— Дзіўна, што ты на столькі гадоў пра яе забыў, — заўважыў Дух. — Хадзем далей.

Яны пайшлі па дарозе, і Скрудж пазнаваў кожную браму, кожны слуп, кожнае дрэва. Праз некаторы час удалечыні з'явіўся маленькі гарадок з рынкавай плошчай, царквой, звлістай рэчкай і мостам. На кудлатых поні, што беглі трушком, насустрач ехалі хлопчыкі. Яны гукалі іншых хлопчыкаў, што сядзелі на вазах ці двухколках, якімі кіравалі фермеры. Усе дзеці былі ў цудоўным настроі, весела пераклікаліся адзін з адным, і вакольных палі поўніліся іх радаснымі

галасамі — так, што ломкае ад марозу паветра само пачынала смяяцца.

— Гэта ўсяго толькі цені таго, што было тут калісьці, — сказаў Дух. — Нас яны не заўважаюць.

Вясёлая кампанія набліжалася, і Скрудж ужо мог пазнаць кожнага хлопчыка і назваць яго імя. Чаму ён так бязмежна ўзрадаваўся, убачыўшы іх? Чаму, калі яны праходзілі міма, халодныя вочы Скруджа заблішчэлі, а ў грудзях закалацілася сэрца? Чаму душа поўнілася шчасцем, калі ён чуў, як яны, развітваючыся на скрыжаваннях і раз'язджаючыся па дамах, жадалі адзін аднаму вясёлых Калядаў? Што было Скруджу да вясёлых Калядаў? Ды каб яны праваліліся, гэтыя вясёлыя Каляды! Шмат яму карысці ад тых Калядаў!

— Школа яшчэ не зусім апусцела, — прамовіў Дух. — Там застаўся адзін самотны, пакінуты сябрамі хлопчык.

Скрудж сказаў, што ведае яго, і ўсклікнуў.

Яны збочылі з галоўнай дарогі на добра памятную Скруджу сцежку і хутка наблізіліся да змрочнага будынка з чырвонае цэглы. Дах вянчала вежачка з флюгерам на версе і звонам унутры. Будынак быў вялікі, але зусім занядбаны: прасторныя гаспадарчыя памяшканні амаль не выкарыстоўваліся, замшэлыя сцены адсырэлі, вокны былі выбітыя, а дзверы прагнілі. У стайнях кудахталі куры, вазоўня і пуны зарасталі травой. Унутры таксама мала што сведчыла пра былую веліч. Увайшоўшы ў змрочную вітальню і зазірнуўшы праз некалькі адчыненых дзвярэй, яны пабачылі шырачэзныя, халодныя і кепска мэбляваныя пакоі. Зябкая пустата памяшканняў і пах зямлі ў паветры гаварылі пра тое, што тут часта ўстаюць пры свечках і рэдка ядуць удосталь.

Скрудж і Дух прайшлі праз усю вітальню да дзвярэй у канцы дома. Дзверы адчыніліся, упусціўшы іх у доўгі, амаль пусты панылы пакой, які здаваўся яшчэ пусцейшым праз шэрагі простых драўляных партаў і лаваў.

За адной з партаў каля сціплага агеньчыка чытаў кнігу самотны хлопчык, і Скрудж, прысеўшы на лаву побач з ім, расплакаўся, пазнаўшы ў бедным дзіцяці ранейшага сябе.

Не, не прытоенае рэха, не мышыны піск і валтузня за абшыўкай, не гукі капяжу з напалову адталага вадасцёку на змрочным двары, не ўздыхі між галля журботнай таполі, не ляютнае парыпванне дзвярэй пустое каморы, не патрэскванне агню — нешта іншае мякка кранала струны ў душы Скруджа і выклікала слёзы на вачах.

Дух узяў яго за руку і паказаў на зануранага ў чытанне хлопчыка, якім быў калісьці Скрудж. Раптам у акне з'явіўся чалавек з сякерай за пасам. Госць у чужаземным убранні веў на повадзе восліка, нагружанага дровамі, і быў бачны надзіва выразна, як сапраўдны.

— Дык гэта ж Алі-Баба! — захоплена ўскрыкнуў Скрудж. — Гэта ж добры стары Алі-Баба! Так-так, я помню! Неяк на Каляды, калі маленькае самотнае дзіця пакінулі тут, ён акурат вось так і з'явіўся першы раз, напраўду з'явіўся! Беднае дзіця! І Валянцін, і яго лясны брат Арсон* — яны ўсе прыйшлі! І яшчэ гэты, як яго... той, каго соннага паклалі ў панталонах ля брамы ў Дамаску — хіба ты яго не бачыш? А вось і султанаў конюх, якога джыны перакулілі ўверх нагамі! Вунь ён стаіць на галаве! Так яму і трэба! Я так рады! Якое ён меў права жаніцца з прынцэсай?

Ну і здзівіліся б дзелавыя партнёры Скруджа з лонданскага Сіці, калі б пачулі, як ён нязвычайным голасам, зрываючыся то ў плач, то ў крык, сур'ёзна раздабарвае на такія тэмы, калі б пабачылі яго ажыўлены і ўсхваляваны твар!

— А вось і папугай! — крычаў Скрудж. — Увесь зялёны, толькі хвосцік жоўты, а на макаўцы — чуб на шталт пучка салаты! Так, гэта ён! «Бедны Рабінзон Круза! — казаў ён гаспадару, калі той вярнуўся дадому,

праплыўшы вакол вострава. — Бедны Рабінзон Круза! Дзе ж ты быў, Рабінзон Круза?» Гаспадар думаў, што яму мроіцца, а вось і не! Гэта ўсё папугай, ну, вы ведаеце. А вось і Пятніца, бяжыць з усяе моцы да бухтачкі! Эге-гей! Гэй! Сюды!

І тут жа, нечакана хутка пераклучыўшыся на ранейшага сябе, Скрудж спачувальна ўздыхнуў: «Беднае дзіця!» — і зноў заплакаў.

— Хацеў бы я... — прамармытаў ён, выцершы рукавом слёзы, а тады агледзеўся і засунуў руку ў кішэню. — Але запозна.

— Што запозна? — спытаў Дух.

— Ды нічога, — адказаў Скрудж. — Нічога. Нейкі хлопчык спяваў учора пад маімі дзвярыма калядку, і я хацеў бы даць яму што-небудзь. Вось і ўсё.

Дух задуменна ўсміхнуўся, махнуў рукой і сказаў:

— Паглядзім на іншыя Каляды!

Тут Скрудж-хлопчык пачаў расці, а пакой зрабіўся крыху бруднейшым і цямнейшым. Абшыўка рассохлася, вокны патрэскаліся, са столі абсыпаліся кавалкі тынкоўкі, агаліўшы драпіцы, але як гэта атрымалася, Скрудж разумеў не лепш, чым мы з вамі. Ён ведаў толькі, што ўсё правільна, усё так, як і было, што тады ён зноў сядзеў адзін, пакінуты іншымі хлопчыкамі, якія паехалі дадому святкаваць вяселья Каляды.

Цяпер ён ужо не чытаў, а ў адчай хадзіў туды-сюды. Скрудж зірнуў на Духа, скрушна пахітаў галавой і трывожна ўгледзеўся ў дзверы.

Дзверы адчыніліся, і ў пакой імкліва ўбегла маленькая, нашмат меншая за хлопчыка дзяўчынка. Абняўшы яго за шыю, яна пачала яго цалаваць, называючы сваім дарагім, дарагім брацікам.

— Дарагі брацік, я прыйшла забраць цябе дадому! — крычала дзіця, пляскаючы маленечкімі далонькамі і ледзь не падаючы ад смеху. — Дадому, забраць дадому!

— Дадому, маленькая Фэн? — здзівіўся хлопчык.

— Так, дадому! — адказала дзіця, ззяючы ад шчасця. — Дадому, назаўсёды! Дадому, зусім-зусім дадому! Цяпер бацька нашмат дабрэйшы, чым раней, і дома ў нас — як у раі. Адным цудоўным вечарам, калі я ішла спаць, ён так пяшчотна загаварыў са мной, што я не пабаялася яшчэ раз запытаць, ці можаш ты вярнуцца дадому. І ён сказаў: так, абавязкова, і адправіў мяне па цябе ў паштовай карэце! Цяпер ты будзеш сапраўдным мужчынам, — сказала дзяўчынка, шырока адкрыўшы вочы, — і больш ніколі не вернешся сюды! Але найперш — мы разам прабавім усе калядныя дні і будзем весяліцца, як яшчэ ніколі не весяліліся!

— Ты ўжо амаль дарослая, маленькая Фэн! — усклікнуў хлопчык.

Яна запляскала ў далонькі, засмяялася і паспрабавала дакрануцца да яго галавы, але не дацягнуўшыся, зноў засмяялася і паднялася на дыбачкі, каб абняць яго. Потым з усім дзіцячым запалам пацягнула яго да дзвярэй, і ён ахвотна падпарадкаваўся.

У вітальні пачуўся чыйсьці жахлівы голас: «Нясеце сюды скрыню маладога Скруджа!» — і з’явіўся сам школьны настаўнік, які злосна і адначасова паблажліва зірнуў на маладога Скруджа, а потым канчаткова яго перапалохаў, паціснуўшы яму руку. Пасля настаўнік правёў дзяцей у самую старую на свеце студню-гасцёўню, у якой заледзянелі і карты на сцяне, і зямны з нябесным глобусы на падаконні. Там ён дастаў графін надзіва лёгкага віна і кавалак надзіва цяжкага пірага і прапановаў дзецям пакаштаваць гэтых ласункаў. Тым часам зморанага слугу адправілі пачаставаць фурмана «чымсьці гэтакім», на што той перадаў джэнтльмену падзяку, але ўдакладніў: калі гэта тое «штосьці», якім яго частавалі мінулым разам, то лепш не трэба. Рэчы Скруджа ўжо прымацавалі да вярхоў карэты, а таму дзеці ахвотна

пажадалі настаўніку ўсяго найлепшага і, заняўшы свае месцы, весела пакацілі садам — хуткія колы выбівалі з цёмных вечназялёных раслінаў снег і шэрань, як пыл.

— Вельмі пяшчотнае стварэнне, дыхні — і зломіш, — сказаў Дух. — Але ў яе было вялікае сэрца!

— Маеш рацыю! — усклікнуў Скрудж. — Божа барані, Дух, я не збіраюся гэта адмаўляць!

— Яна памерла замужняй жанчынай, — працягнуў Дух. — Здаецца, у яе засталіся дзеці.

— Адно дзіця, — удакладніў Скрудж.

— Адно, — пагадзіўся Дух. — Твой пляменнік.

Скрудж адчуў сябе няёмка і толькі выціснуў:

— Ну.

Усяго імгненне таму пакінуўшы школу, яны апынуліся на тлумнай вуліцы, дзе ў абодва бакі рухаліся прывідныя мінакі, пракладалі сабе дарогу прывідныя карэты і брычкі і дзе панавала звычайная для горада штурханіна і мітусня. Па-святочнаму ўбраныя вітрыны сведчылі пра набліжэнне Калядаў. Быў вечар, і на вуліцах гарэлі ліхтары.

Дух спыніўся ля дзвярэй нейкае крамы і спытаў Скруджа, ці пазнае ён гэтае месца.

— Ці пазнаю я гэтае месца? — ускрыкнуў Скрудж. — Хіба не сюды аддалі мяне ў вучні?

Яны ўвайшлі. Ubачыўшы старога джэнтльмена, які сядзеў за такой высокай канторкай, што калі б яна была хоць на цалю вышэйшай, стары дастаў бы сваім баваўняным каўпаком да столі, Скрудж усхвалявана ўсклікнуў:

— Гэта ж стары Фезівіг! Сам Фезівіг, жывы і здаровы, барані яго Божа!

Стары Фезівіг адклаў пяро ўбок і зірнуў на гадзіннік: прабіла роўна сем. Стары пацёр рукі, паправіў ёмістую — па таліі — камізэльку, усім целаю — ад пантофляў да фрэналагічнай зоны зычлівасці на ілбе — засмяяўся і за-

даволеным, масленым, гучным, бадзёрым, святочным голасам паклікаў:

— Гэй жа! Эбенэйзер! Дзік!

Малады Скрудж — цяпер ужо не хлопчык, а юнак — разам з другім чаляднікаам жвава ўбег у пакой.

— О, дык гэта ж Дзік Ёлкінс! — сказаў Духу Скрудж. — Дальбог ён! Бедны Дзік, ён быў так прывязааны да мяне! Дарагі, дарагі сябра!

— Гэй жа, хлопцы! — пракрычаў Фезівіг. — Годзе на сёння працы! Заўтра ж Каляды, Дзік! Чуеш, Эбенэйзер? Каляды! Давайце, зачыняйце аканіцы! — крычаў ён, гучна пляскаючы ў далоні. — Давайце-давайце, скокам!

Вы нават не ўяўляеце, як два гэтыя юнакі схапіліся за справу! Раз, два, тры — і вось яны ўжо на дварэ з аканіцамі; чатыры, пяць, шэсць — паставілі іх куды трэба; сем, восем, дзевяць — зачынілі і замацавалі, і, бач, мы яшчэ да дванаццаці не далічылі, а яны ўжо вярнуліся назад, дыхаючы, як скакавыя коні.

— Хо-хо-хо! — закрычаў стары Фезівіг, з неймаверным спрытам саскокваючы з высокага крэсла. — Давайце, хлопцы, прыбірайце ўсё! Нам трэба шмат месца! Давай, Дзік! Весялей, Эбенэйзер!

Прыбраць усё! Не было таго, што яны не захацелі б ці не змаглі б прыбраць пад пільным вокам старога Фезівіга! Ужо праз хвіліну пакой апусцеў. Уся хаця б крыху рухомая маёмасць знікла, нібы назаўсёды пазбаўленая грамадскіх абавязкаў, падлогу вымелі і вымылі, лямпы прывялі ў парадак, у камін падкінулі яшчэ больш вугалю, і крамка ператварылася ў самую ўтульную, цёплую, чыстую і ярка асветленую бальную залу, якой толькі можна пажадаць у зімовы вечар.

Прыйшоў скрыпач з нотамі, стаў за высачэзную канторку і так урэзаў вясёлую музыку, як можа ўрэзаць хіба аркестр ці як рэжуць страўнік з паўсотні страўнікавых хваробаў. Прыйшла місіс Фезівіг — сама ўсмешка, шы-

рокая і нязменная. Прыйшлі тры міс Фезівіг, прамяністыя і мілыя. Прыйшлі шэсць іх кавалераў з разбітымі сэрцамі. Прыйшлі ўсе маладыя мужчыны і жанчыны, што працавалі на Фезівіга. Прыйшла служанка са стрыечным братам-пекарам. Прыйшла кухарка з добрым сябрам свайго брата, малочнікам. Прыйшоў хлопчык з крамкі праз дарогу (многія падазравалі, што гаспадар не надта радуе яго ежай), які ўвесь час хаваўся за спінай дзяўчынкі-служанкі з суседняга дома (усе дакладна ведалі, што гаспадыня цягае яе за вушы). Прыйшлі ўсе, адно за адным — хтосьці сарамліва, хтосьці бадзёра, хтосьці зграбна, хтосьці няўклюдна, хтосьці ўпэўнена, хтосьці вагаючыся — адным словам, так ці іначай, тым ці іншым спосабам, але прыйшлі ўсе. І як толькі ўсе прыйшлі, то адразу ж разбіліся на дваццаць параў і затанчылі: спачатку паўкола ў адзін бок, потым столькі ж у адваротны, разам у сярэдзіну кола і зноў назад, і ўрэшце закружыліся, мяняючы сяброўскія пары і фігуры. Першая галаўная пара ўвесь час паварочвала раней, чым трэба, і адразу за ёй, зноў жа не ў час, выходзіла новая галаўная пара, пакуль усе пары не зрабіліся ўрэшце галаўнымі і не засталася нікога, хто ішоў бы ў хвасце. На гэтым шчаслівым моманце стары Фезівіг запляскаў у далоні, каб спыніць танец, і пракрычаў: «Цудоўна, цудоўна!» — пасля чаго скрыпач з галавой нырцануў у адмыслова падрыхтаваны для гэтага куваль піва, аднак, пагарджаючы любым адпачынкам, тут жа з яго вынырнуў, і хаця танцоры яшчэ не сабраліся, зноў ударыў па струнах, прычым так, нібы гэта быў ужо зусім іншы скрыпач, які прыйшоў на замену першаму, дашчэнт знясіленаму і на насілках аднесенаму дадому, — каб пераўзысці яго альбо загінуць у няроўным баі.

Потым зноў былі танцы, а потым гульня ў фанты, і яшчэ танцы, і пірог, і глінтвейн, па вялікім кавалку

халоднай смажаніны і па вялікім кавалку варанага мяса, а потым калядныя піражкі і шмат піва. Але самае цікавае адбылося пасля смажаніны і варанага мяса, калі скрыпач (вось жа штукар, каб яго сабака! Ён з тых людзей, што робяць сваю справу нават лепей, чым мы можам пра гэта сказаць!) урэзаў «Сэра Роджэра Каверлі»* і стары Фезівіг захацеў патанчыць з місіс Фезівіг. Безумоўна, у першай пары! Ну і працы ім было, скажу я вам! Бо яны вялі дваццаць тры ці нават дваццаць чатыры пары танцораў, ды такіх, што крыў Божа: калі ўжо затанчылі, дык адбарабаняць так, што мала не падасца.

Але калі б іх было ў два, а хай бы і ў чатыры разы больш, стары Фезівіг усё адно не даў бы маху, ды і місіс Фезівіг не зломак. Яна ўвогуле была выключнай для яго парай ва ўсіх сэнсах слова, і калі гэта не самая высокая пахвала, скажыце мне, якая вышэйшая, і я тут жа ўнясу праўку ў тэкст. Лыткі Фезівіга проста-такі выпраменьвалі зьяне. Увесь танец яны зырчэлі, як два месяцы. Вы ніколі не змаглі б прадказаць, у якім месцы яны апынуцца ў наступны момант. І калі стары Фезівіг і яго жонка прайшліся па ўсіх фігурах танцу — наперад і назад, узяўшыся за рукі, паклоны і рэверансы, потым пакруціліся, прайшлі пад аркай рук і вярнуліся ўрэшце на сваё месца, — Фезівіг выкінуў такога спрытнага антраша, што ўсім падалося, нібыта ён падміргнуў нагамі. Але праз імгненне ён ужо непахісна стаяў на зямлі.

Калі прабіла адзінаццаць, хатні баль скончыўся. Містэр і місіс Фезівіг занялі свае месцы па баках ад дзвярэй і на развітанне паціснулі руку кожнаму госцю ці госці, зычачы ім вясёлых Калядаў. А калі ўсе разышліся, гаспадары гэтак жа развіталіся з чаляднікамі. Радасныя галасы расталі дзесьці ўдалечыні, і хлопцы скіраваліся да сваіх ложкаў, што месціліся ў краме пад прылаўкам.

Цягам усяго балю Скрудж паводзіўся як вар'ят. Усім сэрцам і ўсёй душой ён весяліўся там, на балі, разам

з юнаком, якім ён калісьці быў. Ён усё прыгадваў, з усім згаджаўся, усім захапляўся і адчуваў незвычайнае хваляванне. І толькі цяпер, калі шчаслівыя твары ранейшага Эбенэйзера і яго сябра Дзіка зніклі, ён успомніў пра Духа і злавіў на сабе яго пільны позірк, заўважыўшы, што святло на галаве здані разгарэлася нашмат ярчэй.

— Як мала трэба, каб гэтыя дурні адчулі ўдзячнасць, — сказаў Дух.

— Мала... — паўтарыў за ім Скрудж.

Дух прапанаваў яму прыслухацца да размовы двух чаляднікаў, якія разліваліся ў пахвалах старому Фезівігу, і калі Скрудж так і зрабіў, сказаў:

— Ну што? Хіба не так? Ён патраціў усяго некалькі фунтаў гэтых вашых чалавечых грошай — не больш за тры-чатыры. Няўжо ён варты такіх пахвалаў?

— Усё не зусім так, — адказаў абураны заўвагай Скрудж, не заўважаючы, што яго вуснамі гаворыць ранейшы юнак Эбенэйзер, а не ён сам, — не зусім так, Дух. У яго сілах было зрабіць нас шчаслівымі ці няшчаснымі, а нашу працу — лёгкай ці невыноснай, асалодай ці катаргай. Хай ён рабіў гэта з дапамогай словаў ці позіркаў, чагосьці дробнага і незаўважнага, што немагчыма ні палічыць, ні змерыць, — што з таго? Падоранае ім шчасце каштуе не менш, чым купленае за вялікія грошы.

Тут ён адчуў на сабе позірк Духа і спыніўся.

— Што здарылася? — спытаў Дух.

— Нічога асаблівага, — адказаў Скрудж.

— І ўсё ж?.. — настойваў прывід.

— Ды ну, — адмахнуўся Скрудж. — Нічога такога. Проста я хацеў бы цяпер сказаць свайму клерку слоўца-другое... Вось і ўсё.

Тут юнак, якім ён калісьці быў, пагасіў лампу, і Скрудж разам з Духам апынуліся на вольным паветры.

— Мой час мінае, — заўважыў Дух. — Хутчэй!

Апошнія слова не было адрасаванае ні Скруджу, ні яшчэ камусьці, каго ён мог раптам убачыць, і тым не менш вынік не прымусіў доўга чакаць. Скрудж зноў пабачыў сябе. Цяпер ён быў яшчэ старэйшы — у самым росквіце гадоў. Рысы яго твару пакуль не зрабіліся суровымі і жорсткімі, але клопаты і сквапнасць ужо наклалі адбітак на аблічча маладога чалавека. Штосьці прагнае, неўтаймоўнае і хцівае блішчэла ў яго вачах і выдавала жарсць, якая ўкаранілася ў душы, каб потым вырасці ў дрэва і ахінуць яе ценем.

Ён быў не адзін — побач сядзела прыўкрасная дзяўчына ў жалобным убранні. Слёзы на яе вачах іскрыліся ў святле, што струменіў Дух Мінулых Калядаў.

— Цяпер гэта няважна, — мякка сказала дзяўчына, — табе — зусім не важна. Іншае боства заняло маё месца, і калі ў будучыні яно зможа суцешыць і падтрымаць цябе так, як хацела зрабіць гэта я, мне няма чаго маркоціцца.

— Якое боства заняло тваё месца? — здзівіўся малады Скрудж.

— Грошы.

— Вось яна, справядлівасць свету! — усклікнуў ён. — Свет нічога не асуджае так сурова, як нястачу, і нічога не кляне так апантана, як імкненне да багацця!

— Ты занадта баішся свету, — пяшчотна адказала яна. — Усе твае ранейшыя мары паглынула адна — мара як найлепей пазбегнуць яго крывадушных асуджэнняў. Ці не бачыла я, як самыя высакародныя твае памкненні гінулі адно за адным, пакуль цябе не апанавала ўсёабдымная жарсць — прага нажывы!

— Ну і што? — запырэчыў ён. — Ну і што, калі цяпер я стаў нашмат мудрэйшым? Мае пачуцці да цябе не змяніліся.

Яна пахітала галавой:

— Нашыя заручыны — справа даўня. Заручыліся мы, калі абодва былі бедныя і радаваліся жыццю, хаця

і спадзяваліся, што з часам цярплівай працай палепшым сваё незайздроснае становішча. Але ты змяніўся. Цяпер ты зусім іншы.

— Тады я быў хлопчыкам! — нецярпліва сказаў ён.

— Ты сам ведаеш, што цяпер ты не той чалавек, якім быў, — працягнула яна. — А я ўсё тая ж. Калі мы былі як адно цэлае, заручыны абяцалі нам шчасце, цяпер жа, калі мы — два розныя чалавекі, яны нясуць нам толькі пакуты. Не буду казаць, колькі і з якой горыччу думала я пра гэта. Я дастаткова ўсё ўзважыла і вырашыла вярнуць табе тваё слова.

— Хіба я калісьці прасіў пра гэта?

— На словах — не. Ніколі.

— А як тады прасіў?

— Усёй сваёй новай сутнасцю, усёй змененай душой, іншым ладам жыцця і новай надзеяй — новай вялікай мэтай твайго існавання. Усім тым, што зрабіла маё каханне нязначным і не патрэбным табе. Прызнайся: калі б гэтага кахання не было паміж намі раней, — сказала дзяўчына, лагодна, але адначасова цвёрда гледзячы на яго, — ці шукаў бы ты цяпер мае прыхільнасці, ці спрабаваў бы мяне заваяваць? Не!

Здавалася, што ён, як бы ні хацеў, не змог бы адпрэчыць справядлівасці яе словаў, але, пераадолеўшы сябе, сказаў:

— Гэта ты думаеш, што не.

— Калі б я магла думаць іначай! — адгукнулася яна. — Бачыць Бог, як я гэтага хачу! Калі ўжо я зразумела гэтую горкую праўду, значыць, яна суровая і няўмольная. Бо хіба можна паверыць, што, здабыўшы свабоду — учора, сёння ці заўтра, — ты ажэнішся з беспасажніцай?! Ты, які нават у хвіліны душэўнай блізкасці вымярае ўсё грашыма! Хіба я не ведаю напэўна, што, нават здрадзіўшы на хвіліну сваёй асноўнай жарсці і ажаніўшыся з такой дзяўчынай, ты хутка пачнеш шкадаваць і раскайвацца?!

Таму я вяртаю табе тваё слова. Вяртаю добраахвотна — у імя любові да таго, кім ты калісьці быў.

Ён хацеў штосьці сказаць, але, адварнуўшыся ад яго, яна прамовіла:

— Магчыма, табе будзе балюча — памяць пра мінулае амаль дае мне на гэта надзею. Але вельмі, вельмі хутка боль міне, і ты ахвотна пазбавішся ад успамінаў пра нашае каханне, як ад надакучлівага сну, пасля якога ты своечасова прачнуўся. Зычу табе шчасця ў абраным табой жыцці!

І яна пакінула яго, і яны разышліся назаўсёды.

— Дух! — сказаў Скрудж. — Нічога мне больш не паказвай! Адвядзі мяне дадому! Няўжо табе падабаецца так мяне катаваць?

— Застаўся яшчэ адзін цені! — ускрыкнуў Дух.

— Не трэба! — узмаліўся Скрудж. — Не трэба! Не хачу яго бачыць! Не паказвай!

Але няўмольны Дух, нібы кайданамі скаваўшы рукі Скруджа, прымусіў яго глядзець на тое, што адбылося потым.

Цяпер яны былі ў іншым месцы і ў іншай абстаноўцы — у не надта вялікім і багатым, але досыць утульным пакоі. Пры гарачым каміне сядзела дзяўчына, маладая і прыгожая. Скрудж падумаў, што гэта яго нядаўняя суразмоўніца — падабенства было бяспрэчнае, — але потым убачыў і саму суразмоўніцу, цяпер ужо прывабную сталую жанчыну. Галас у пакоі стаяў неверагодны, бо дзяцей у ім было нават больш, чым Скрудж у сваім узбуджаным стане змог бы палічыць. І ў адрозненне ад чарады ў адным добра вядомым вершы, дзе сорак кароваў паводзяцца як адна*, кожны з гэтых дзетак паводзіўся як сорак. Шум ад гэтага стаяў такі, што паверыць немагчыма, але нікога ён, здаецца, не хваляваў. Наадварот, маці з дачкой ад душы смяяліся і радаваліся, а апошняя ў дадатак хутка далучылася да мітусні, і маленькія бан-

дыты тут жа пачалі з ёй бязлітасна валтузіцца. Ад чаго б я не адмовіўся, дык гэта ад магчымасці апынуцца на іх месцы! Але нізашто на свеце я не быў бы такім грубым, не, нізашто. Ніколі не раскудлаціў бы я яе заплечных косаў, не ўзлахмаціў бы іх і, Божа барані і ратуй маю душу, ніколі не сцягнуў бы з яе ножкі каштоўны пантофлік. Што да спробы памераць яе талію абдымкамі, то гэтыя бадзёрыя разбойнікі таксама на гэта наважыліся, чаго я зноў жа ніколі б не зрабіў, а іначэй быў бы пакараны: мая рука абвілася б вакол яе стану і назад бы ўжо ніколі не вярнулася. Але прызнаюся, што я ахвотна дакрануўся б да яе вуснаў, задаў бы ёй пытанне, каб яна мусіла растуліць іх у адказе, паназіраў бы за апушчанымі вейкамі, не прымушаючы яе пры гэтым чырванець, хвалямі распусціў бы яе валасы, кожная цалля якіх магла б зрабіцца бясцэнным падарункам, — карацей, мушу прызнацца, што хацеў бы карыстацца ўсімі прывілеямі дзяцінства, застаючыся пры гэтым дастаткова дарослым, каб аданіць іх.

Але вось пачуўся грукат у дзверы, і дзяўчына, са смехам папраўляючы сур'ёзна пацярпелую сукенку, тут жа трапіла ў імклівую і неўтаймоўную плынь дзяцей, якія кінуліся павітаць бацьку: ён разам з памочнікам, нагруканым каляднымі цацкамі і падарункамі, толькі што ўвайшоў у дом. На безабароннага кур'ера адразу ж пайшлі штурмам, шумным і адчайным. Аблога вялася з дапамогай крэслаў, якія выкарыстоўваліся замест лесвіц, каб залезці проста ў кішэню госця, пазбавіць яго ўсіх пакункаў, загорнутых у карычневую паперу, абняўшы за шыю, павіснуць на гальштуку, пабарабаніць па спіне і з самымі цёплымі пачуццямі пакалашмаціць па нагах. З якімі крыкамі здзіўлення і захаплення распакоўваўся кожны скрутак! З якім жахам абвяшчалася, што самы маленькі карапуз злоўлены на месцы злачынства — ён акурат запіхваў у рот цацачную патэльню, і многія

былі гатовыя засведчыць, што перад гэтым ён зрабіў тое самае з цапачным індыком, прылепленым да драўлянай талеркі! З якой бязмежнай палёгкай высвятлялася, што трывога дарэмная! Якая радасць, якая ўдзячнасць, якое захапленне! Апісаць усё гэта проста немагчыма! Скажу толькі, што паступова ўсіх дзетак разам з іх радаснымі пачуццямі прыбралі з гасцёўні і перамясцілі паверхам вышэй, дзе яны леглі спаць і ўрэшце супакоіліся.

Цяпер, калі гаспадар разам з жонкай і дачкой, што пяшчотна да яго прытулілася, занялі свае месцы ля каміна, Скрудж больш уважліва прыгледзеўся да жыхароў дома і, глыбока ўздыхнуўшы, падумаў, што такое ж мілае і поўнае надзеі стварэнне магло б называць яго бацькам і прынесці вясну ў пакутлівую зіму яго жыцця.

— Бэл, — сказаў муж, з усмешкай паварочваючыся да жонкі, — сёння я бачыў аднаго твайго старога сябра.

— Якога сябра?

— А ты адгадай!

— Як я адгадаю? А-а-а-а, мабыць, ведаю! — выгукнула яна на адным дыханні, рассмяяўшыся ўслед за мужам. — Містэра Скруджа?

— Яго самога! Я праходзіў ля расчыненага акна яго канторы, а ён працаваў там пры свечках. Ледзь разгледзеў яго! Я чуў, што яго кампаньён ляжыць пры смерці, а таму ён сядзеў адзін. Зусім адзін на ўсёй зямлі.

— Дух! — надламаным голасам ускрыкнуў Скрудж. — Забяры мяне адсюль!

— Я казаў табе: усё гэта — толькі цені былога, — сказаў Дух. — Яны такія, якімі былі калісьці, я тут ні пры чым.

— Забяры мяне адсюль! — маліў Скрудж. — Гэтага я не вытрымаю!

Ён павярнуўся да Духа і, убачыўшы, што ў яго абліччы фантастычна з'ядналіся рысы ўсіх бачаных сёння твараў, паспрабаваў вызваліцца.

— Адпусці мяне! Забяры мяне назад! Хопіць мяне ка-таваць!

У гэтай барацьбе — калі толькі можна так яе назваць, бо выглядала на тое, што Дух не спрабуе супраціўляцца і не надта звяртае ўвагу на высілкі праціўніка, — Скрудж заўважыў, што святло на макаўцы прывіду разгараецца ярчэй і зырчэй. Цьмяна здагадваючыся пра сувязь паміж гэтым святлом і ўплывам Духа на самога Скруджа, ён схапіў каўпак-гасілку і рэзкім рухам насунуў яго прывіду на галаву.

Дух тут жа сціснуўся — каўпак схававу яго цалкам. Але як Скрудж ні намагаўся, затушыць святло, што суцэльнай плынню струменіла з-пад гасілки па зямлі, ён не мог.

Скрудж зразумеў, што страшна стаміўся і вось-вось засне, а праз імгненне — што ён зноў у сваёй спальні. Ён апошні раз націснуў на каўпак, пасля чаго рука яго аслабла, і ён, ледзь дабраўшыся да ложка, праваліўся ў трывожны сон.

Страфа трэцяя

Другі Дух

Прачнуўшыся пасярод аднае пачварнае насавое рулады, Скрудж сеў на ложку, каб сабрацца з думкамі. Не варта было і казаць, што вось-вось праб'е гадзіна ночы. Ён зразумеў, што прачнуўся акурат каб спаткацца з другім вестуном, адпраўленым пры пасярэдніцтве Джэйкаба Марлі. Але зразумеўшы, што ад думак пра тое, з якога боку новы тагасветны госць расхіне полаг, яго прабірае трывожны халадок, Скрудж рассунуў яго сам і зноў лёг, пільна назіраючы за ўсім пакоем. Яму ха-

целася кінуць Духу выклік і ўбачыць яго ў самы момант яго з'яўлення і не хацелася, каб яго знянацку захапілі і напужалі.

Джэнтльмены без забабонаў, што хваляцца дасведчанасцю ў самых розных пытаннях і ідуць у нагу з часам, нярэдка выказваюць гатоўнасць да любых авантураў, гаворачы, нібыта здольныя на ўсё, ад гульні ў арлянку да забойства, але паміж гэтымі скрайнасцямі, трэба прызнаць, ляжыць нямала ўсяго астатняга. Нават не робячы за Скруджа такіх смелых заяваў, я не пабаюся вас запэўніць, што ён быў гатовы да дзівоснага з'яўлення духаў многіх гатункаў і памераў — нікая істота, ад немаўляткі да насарога, не змагла б сур'ёзна яго ўразіць.

Падрыхтаваўшыся гэтакім чынам амаль да ўсяго, ён быў зусім не падрыхтаваны да таго, што не з'явіцца зусім нічога, а таму калі на вежы прабіла гадзіну, а госць так і не матэрыялізаваўся, па целе Скруджа тут жа пабеглі вельмі адчувальныя дрыжыкі. Пяць хвілін, дзесяць, чвэрць на другую — і нікога! Увесь гэты час ён ляжаў у ложку, вакол якога расцякалася чырванаватае ззянне, што з боем гадзінніка заструменіла невядома адкуль, і гэтак святло палохала Скруджа больш, чым тузін любых відзежаў: ён не мог зразумець, скуль яно ўзялося і што значыць. Часам ён з жахам пачынаў думаць, што нейкім цікавым чынам адвольна самазагарэўся, але не меў нават палёгкі быць у гэтым упэўненым. Урэшце ён падумаў — як вы альбо я, безумоўна, падумалі б з самага пачатку, бо найлепшае выйсце са складанай сітуацыі заўсёды ведае менавіта той, хто ў яе ніколі не трапляў, — урэшце, паўтаруся, ён падумаў, што выток і таямніца прывіднага ззяння схаваныя ў суседнім пакоі, адкуль яно, як выявілася пасля далейшых назіранняў, і струменіла. Думка гэтая так захапіла Скруджа, што ён бясшумна падняўся і рушыў да дзвярэй, слізгаючы хатнімі пантофлямі.

Як толькі ён паклаў руку на клямку, невядомы голас паклікаў яго па імені і запрасіў увайсці. Скрудж падпарадкаваўся.

Гэта, без сумневаў, быў яго пакой, але ён зусім нечакана змяніўся. Сцены і столь былі ўбраныя жывой зелянінай — ну чысты гай! На кожнай галінцы паблісквалі зіхоткія ягадкі. Свежыя лісцікі вастралісту, амялы і плюшчу адбівалі святло, нібыта раскіданыя па ўсім пакоі маленькія люстэркі, а ў каміне раўло такое магутнае полымя, якога гэтая дагістарычная скамянеласць не памятала ўжо многія і многія зімы — ні за часамі Скруджа, ні за часамі Марлі. На падлозе грувасціліся ў нейкім падабенстве трона смажаныя індычкі, гускі, дзічына, куры, саланіна, вялізныя кавалкі мяса, малочныя парасяткі, даўжэзныя гірлянды сасісак, салодкія піражкі з начынкай, калядныя пудынгі, бачуркі з вустрыцамі, гарачыя каштаны, чырванашчокія яблыкі, сакавітыя апельсіны, пахкія грушы, неверагодных памераў святочныя пірагі, а таксама кубкі з вогненным пуншам, духмяная пара якога вісела ў пакоі, бы туман. І на гэтым троне нязмушана сядзеў, радуючы вока, вясёлы Волат, які трымаў у руцэ яркую паходню, формай падобную да рога дастатку. Калі Скрудж зазірнуў у пакой, Волат падняў паходню вышэй, яшчэ вышэй, каб асвятліць усё навокал.

— Заходзь! — усклікнуў Дух. — Заходзь, чалавеча, і будзем знаёмыя.

Скрудж нясмела зайшоў і апусціў перад Духам галаву. Дзе падзеўся знаёмы нам раней упарты дзед? Вочы ў Духа былі ясныя і добрыя, але сустрэцца з імі позіркам Скрудж не хацеў.

— Я — Дух Сёлетніх Калядаў, — сказаў Волат. — Зірні ж на мяне!

Скрудж пачціва паслухаўся. Дух быў апрануты ў просты зялёны строй, падобны да мантыі, абшытай белым мехам. Убранне гэтае свабодна вісела на ім, агаляючы

шырачэзныя грудзі, якія нібыта пагарджалі жаданнем абараніцца ці схавацца з дапамогай нейкіх хітрыкаў. Ступакі, бачныя з-пад шырокіх складак манты, былі босыя, а на галаве Духа не было ніякага ўбора, апроч вянку з вастралісту, на якім дзе-нідзе блішчэлі ледзяшы. Цёмна-каштанавыя пасмы Волата былі доўгія і свабодна падалі на плечы, гэтак жа свабодна глядзеў яго добры твар і іскрыстыя вочы, свабода была ў яго рухах, вясёлым голасе, нязмушаных манерах і ва ўсім яго радасным абліччы. Дух быў падперазаны пасам са старадаўнімі ножнамі, праедзенымі іржой і без мяча.

— Ты ніколі не бачыў кагосьці такога, як я! — усклікнуў Дух.

— Не бачыў, — пагадзіўся Скрудж.

— І ніколі не сустракаў іншых маіх родзічаў, то бок маіх старэйшых братоў (бо я ў сям'і наймалодшы), што нарадзіліся ў апошнія гады? — працягваў прывід.

— Думаю, не, — адказаў Скрудж. — Баюся, што не. А ў цябе шмат братоў, Дух?

— Больш за тысячу восемсот! — усклікнуў Дух.

— Ого, пракармі такую вялізную сямейку!.. — прамармытаў Скрудж.

Дух Сёлетніх Калядаў падняўся.

— Дух, — пакорліва сказаў Скрудж, — вядзі мяне куды хочаш. Мінулай ноччу я пайшоў пад прымусам і атрымаў урок, які добра засвоіў. Калі сёння ты хочаш нечаму мяне навучыць, хай гэта таксама прынясе мне карысць.

— Дакраніся да майго ўбрання!

Скрудж паслухаўся і тут жа ўчапіўся за мантыю.

Вастраліст, амяла, чырвоныя ягадкі, плюшч, індычкі, гускі, дзічына, куры, саланіна, мяса, парасяткі, сасіскі, вустрыцы, пірагі, пудынгі, яблыкі і пунш — усё адразу ж знікла. Зніклі таксама пакой, камін, чырванаватае святло і нават сама ноч — Скрудж з Духам апынуліся на

гарадской вуліцы. Быў калядны ранак, і паўсюль чулася хоць і разкаватая, але вясёлая і зусім не агідная музыка: надвор'е стаяла суровае, і людзі чысцілі ад снегу ходнікі ля сваіх жытлаў і дахі сваіх дамоў, а шчаслівыя хлопчыкі проста шалелі ад таго, як снег падае на дарогу, падымаючы над ёй маленькую штучную завіруху.

Фасады дамоў выглядалі досыць змрочна, а вокны — яшчэ змрачней на фоне гладкага белага снегу, што ляжаў на дахах, і крыху бруднейшага — на зямлі: цяжкія колы экіпажаў і вазоў пакінулі на ім глыбокія барозны, якія на перасячэнні вялікіх дарог сотні разоў скрыжоўваліся і перакрыжоўваліся адна з адной, утвараючы заблытаную сістэму каналаў, ледзь заўважных у вязкай жоўтай слоце і ледзяной вадзе. Прыціснутыя пахмурным небам, самыя кароткія вулкі ўжо задыхаліся ад ліпкага, напалову вільготнага, напалову колкага ад марозу туману, найбуйнейшыя часцінкі якога асядалі на зямлю дажджом з найдрабнейшых шматочкаў сажы — здавалася, усе коміны Брытанскага каралеўства дамовіліся разысціся на ўсю покалатку і з усяе моцы выдзьмухваць змесціва сваіх чэраваў. Ні надвор'е, ні сам горад не давалі падставаў весяліцца, і тым не менш навокал стаяла такая весялосць, што нават найчысцейшае летняе неба і найярчэйшае летняе сонца не маглі б з ёй спаборнічаць.

А ўсё таму, што людзі, якія згралі снег з дахаў, былі бадзёрыя і радасныя. Яны перакрыкваліся з тымі, што працавалі на ходніках, і час ад часу жартаўліва перакідваліся сняжкамі — снарады гэтыя былі лагяднейшыя за зброю слоўных войнаў, — весела смяяліся, калі траплялі, і яшчэ весялей — калі пудлавалі. Крамкі гандляроў птушкай яшчэ не зусім зачыніліся, а крамкі зяленіўшчыкаў прамяніліся сваім багаццем. Там стаялі вялізныя, круглыя, таўстапузыя кашы з каштанамі, падобнымі да тугіх камізэлек жыццялюбных ста-

рых джэнтльменаў. Яны вызіралі з-за дзвярэй і ледзь не выкочваліся на вуліцу ва ўсёй сваёй апаплексічнай раскошы. Там былі румяныя і загарэлыя таўсматыя гішпанскія цыбуліны, што блішчэлі тлустымі, як у гішпанскіх манахаў, бачкамі, і з гуллівай хітрынкай падміргвалі з паліцаў дзяўчатам, якія праходзілі міма, і з удаванай сціпласцю пазіралі на развешаныя паўсюль галінкі амялы*. Там былі яблыкі і грушы, складзеныя ў высокія маляўнічыя піраміды, былі гронкі вінаграду, шчодрай рукой гандляра развешаныя на круках у самых бачных месцах, каб мінакі маглі бясплатна глытаць сліну, былі горы фундуку, бурага і імшыстага, водар якога нагадваў пра даўнія вандроўкі сярод лясоў і пра горы апалай лістоты, у якой так прыемна шамацець нагамі, норфалкскія печаныя яблыкі, кругленькія і цёмненькія, добра заўважныя на фоне жоўтых лімонаў і апельсінаў: усім сваім сакавітым выглядам яны настойліва ўгаворвалі і проста малілі пакупнікоў запакаваць іх у паперу і з'есці дома на дэсерт. І нават залатыя і срэбныя рыбкі, выстаўленыя ў чашы сярод усяго гэтага пладовага багацця, хай сабе і належалі да бязрадаснага і халаднакроўнага роду, тым не менш разумелі, што адбываецца нешта важнае, і, разяваючы раты, у марудным і абыякавым захапленні нарэзвалі кола за колам па сваім маленькім рыбіным свеце.

А бакалейная крамка! Ох ужо гэтая бакалейная крамка! Яе амаль замкнулі (адна ці дзве аканіцы ўжо зачыненыя), але колькі ўсяго яшчэ можна ўбачыць! Бо там не проста так весела пазвоньвалі вагі, апускаючыся да самага прылаўка, не проста так імкліва змотвалася з валіка вяроўка, бляшанкі скакалі туды-сюды, нібы ў руках жанглёра, не проста так радаваў ноздры змяшаны водар гарбаты і кавы, найвыдатнейшыя разынкі красаваліся цэлымі кучамі, міндаль здзіўляў сваёй белатой, галінкі цынамоны — сваёй роўнасцю і даўжынёй, а астатнія

спецы — сваёй духмянасцю, і не проста так пакрытыя цукровай глазурай цукаты змушалі нават самага абы-кавага разяваку ледзь не траціць прытомнасць і потым яшчэ доўга пакутаваць ад разліцця страўнікавага соку. Там не проста так ляжаў вільготны і сакавіты інжыр, а кісленькі чарнасліў пабліскваў у багата размаляваных скрынях, і не проста так абсалютна ўсё выглядала так апетытна ў сваіх калядных пакунках — там яшчэ дагэтуль тоўпіліся прагныя пакупнікі, пхаючы адно аднаго ля дзвярэй, бязлітасна скрыгочучы лазовымі кошыкамі, забываючы свае пакупкі на прылаўку і вяртаючыся па іх, робячы сотні іншых такіх жа бязглуздзіц, але не трацячы пры гэтым пачуцця гумару, поўныя самых радасных надзеяў гэтага дня, а бакалейнік і яго памочнікі былі такімі бадзёрымі і шчырымі, што тыя бліскучыя сэрцы — спражкі, якімі яны прышпілілі свае фартухі, — можна было палічыць за іх уласныя, выстаўленыя на ўсеагульны агляд, каб іх маглі пакляваць калядныя галкі*, калі з'явіцца ў іх такое жаданне.

Але хутка званы на вежах паклікалі ўсіх добрых людзей у цэрквы і малельні — і вось вуліцамі рушылі вясёлыя, святочна апранутыя натоўпы. І ў гэты самы час з усіх завулкаў, вулачак і безназоўных закуткаў паказаліся новыя плыні людзей, што неслі калядных гусак у пякарні*. Здавалася, што выгляд гэтых найбяднейшых гулякаў страшэнна зацікавіў Духа, бо ён спыніўся разам са Скруджам ля ўваходу ў пякарню і, падымаючы накрывкі з усіх страваў, што праносіліся міма, пырскаў на іх кропелькай ладану са сваёй паходні. А паходня гэтая была, скажу я вам, вельмі незвычайная, бо калі раз ці два хтосьці пхаў суседа і пачыналася сварка, Дух крапіў з яе зласліўцаў, і да іх тут жа вяртаўся добры настрой. Хіба не сорамна сварыцца ў калядны дзень, казалі яны. Безумоўна, сорамна! Богам клянуся, што сорамна.

У належны час звон сціх і пякарні зачыніліся, затое з'явіліся добрыя знакі таго, што калядныя абеды ўжо гатуюцца: там, дзе за сцяной стаялі печы, снег пачаў раставаць, а ходнікі задыміліся так, нібыта іх смажылі разам з гускамі.

— Ты пырскаеш на іх абеды для нейкага асаблівага смаку? — пацікавіўся Скрудж.

— Ага, для асаблівага.

— І ён падыходзіць да любой сённяшняй стравы? — працягваў Скрудж.

— Да любой, прыгатаванай з любоўю, асабліва да бядняцкай.

— А чаму да бядняцкай?

— Таму што беднякам гэта патрэбна найбольш.

— Ведаеш, Дух, — сказаў Скрудж, хвілінку падумаўшы, — мяне дзівіць, што сярод усіх істотаў у вакольных сусветых менавіта ты хочаш пазбавіць гэтых людзей іх нявінных уцехаў.

— Я?! — усклікнуў Дух.

— Ты хочаш адабраць у іх магчымасць паабедаць кожны сёмы дзень тыдня*, — сказаў Скрудж. — А гэта ж часта адзіны дзень, калі яны ўвогуле нармальна ядуць. Хіба не так?

— Гэта я хачу?! — усклікнуў Дух.

— Ты ж дамагаешся, каб у нядзелю пякарні зачыніліся, — патлумачыў Скрудж. — Яно да гэтага і прывядзе.

— Я дамагаюся?! — закрычаў Дух.

— Прабач, калі я памыляюся, але ўсё гэта робіцца пад тваім імем ці, прынамсі, пад імем твае сям'і, — сказаў Скрудж.

— У вас на зямлі, — адказаў Дух, — ёсць людзі, што сцвярджаюць, нібыта водзяць з намі знаёмства. Яны папураюць сваім жарсцям, пыхлівасці, зласлівасці, нянавісці, зайздрасці, нецяярпімасці і сябелюбству, і ўсё гэта — хаваючыся за нашым імем. Але гэтыя людзі для

нас і ўсіх нашых родных і сяброў чужыя, іх для нас нібыта не існуе. Помні пра гэта і за іх справы пытай з іх саміх, а не з нас.

Скрудж паабяцаў, што так і зробіць, і яны, нябачныя, як і раней, перанесліся на ўскраіну горада. Яшчэ ля пякарні Скрудж заўважыў, што Дух мае адну цудоўную якасць: ён можа, нягледзячы на высачэзны рост, з лёгкасцю змясціцца дзе заўгодна — пад нізкім дахам ён стаіць з такой жа выгодаю і выглядае гэтак жа дзівосна, як пад скляпеннямі высачэзнае залы.

І ці то добраму Духу было прыемна паказваць гэтае ўменне, ці то яго дабрыня, шчодрасць, велікадушнасць і спачуванне ўсім добрым людзям скіравала яго наўпрост да Скруджавага клерка, але Дух веў Скруджа, што ўчапіўся за яго ўбранне, менавіта туды. Ля самага парогу Дух з усмешкай спыніўся і блаславіў жытло Боба Крэтчэта, пакрапіўшы яго са свае паходні. Вы толькі падумайце! Боб атрымліваў усяго пятнаццаць «бобікаў», то бок шылінгаў за тыдзень і клаў у кішэнь у суботы толькі пятнаццаць копіяў свайго хрысціянскага імені — і тым не менш Дух Сёлетніх Калядаў блаславіў яго чатырохпакаёвае жытло!

Тут паднялася місіс Крэтчэт, жонка Боба, апранутая ў бедную, двойчы пераніцаваную сукенку, смела абшытую стужкамі — таннымі стужкамі, усяго за шэсць пенсаў, але як жа яны выглядаюць! — і з дапамогай другой сваёй дачкі, Белінды, таксама ў цудоўных стужках, паслала абрус. Юны Пітэр Крэтчэт тым часам апусціў відэлец у рондаль з бульбай, і калі куточкі яго гіганцкага каўнерыка — прыватнай уласнасці самога Боба, якая ў гонар свята перайшла да яго сына і спадчынніка, — палезлі яму ў рот, адчуў сябе апранутым так элегантна, што адразу ж загарэўся жаданнем фарсануць кашуляй у самых модных парках. Тут у пакой імкліва ўварваліся двое малодшых Крэтчэтаў — хлопчык і дзяўчынка —

і з радасным крыкам паведамлілі, што ля пякарні пахне смажанай гускай, і гэтая гуска, без сумневу, належыць ім. Цалкам занятыя чароўнымі думкамі пра шалфей і цыбулю, малодшыя Крэтчэты закружылі вакол стала, да нябёсаў усхваляючы Пітэра Крэтчэта; той, нягледзячы на каўнер, які яго ледзь не задушыў, зусім не заганарыўся і пачаў раздзьмухваць агонь, пакуль бульбіны, што да гэтага меланхалічна булькаталі ў рондалі, не пачалі гучна барабаніць у накрыўку, патрабуючы, каб іх вызвалілі і ачысцілі ад шкуркі.

— І дзе гэта прападае наш даражэнькі татка? — спытала місіс Крэтчэт. — І ваш брат Малы Цім? Ды і Марта ў мінулыя Каляды не спазнялася на паўгадзіны!

— А вось і Марта, мама! — акурат з’явіўшыся ў дзвярах, сказала дзяўчына.

— А вось і Марта, мама! — пракрычалі малодшыя Крэтчэты. — Ур-р-ра! Марта, якая ў нас гуска!

— Што ж ты, мілая, блаславі цябе Бог, сёння так позна? — спытала місіс Крэтчэт, разоў дзесяць пацалаваўшы дачку і ўвішна дапамагаючы ёй зняць шаль і каптур.

— Учора вечарам трэба было шмат чаго дарабіць, мама, — адказала дзяўчына. — А сёння зранку мы прыбіраліся.

— Што ж, ты прыйшла, а ўсё астатняе няважна, — сказала місіс Крэтчэт. — Сядай бліжэй да агню, мая дарагая, сагрэйся, блаславі цябе Бог.

— Не, не! Татка ідзе! — закрычалі малодшыя Крэтчэты, якія паспявалі быць паўсюль адначасова. — Хавайся, Марта, хавайся!

Марта падпарадкавалася, і вось увайшоў бацька, маленькі Боб, захутаны ў шалік, які звісаў на тры футы спераду, не лічачы махры, апрануты ў зношаны касцюм, адпаведна сезону зацыраваны і вычышчаны, з Малым Цімам на плячы. Бедны Малы Цім — ён трымаў у руках кавеньку, а яго ногі былі ў металічных шынах.

— Ну і дзе нашая Марта? — усклікнуў, азіраючыся, Боб Крэтчэт.

— Не прыйдзе, — сказала місіс Крэтчэт.

— Не прыйдзе? — разгубіўся Боб, і яго ўзнёслы настрой пакаціўся ўніз, бо ўсю дарогу ад царквы Крэтчэт імчаў, як асядланы Цімам гарачы конь, і прыйшоў да фінішу ў пене. — Не прыйдзе дадому на Каляды?

Марта не магла глядзець на яго расчараваны твар нават дзеля жарту і паспяшалася выскачыць з-за дзвярэй каморы ў яго абдоймы, тым часам як малодшыя Крэтчэты схапілі Малога Ціма і пацягнулі яго ў пральню — паслухаць, як спявае ў катле пудынг.

— І як трымаўся наш Малы Цім? — спытала місіс Крэтчэт, уволю насмяяўшыся з даверлівасці Боба, калі той уволю наабдымаўся з дачкой.

— Ён быў проста чыстае золата, — адказаў Боб, — і нават яшчэ лепей. Ён стаў вельмі разважлівы, бо шмат часу бавіць адзін, і часам гаворыць такое, што проста дзіву даешся. Калі мы ішлі дадому, ён сказаў мне, маўляў, добра, што людзі бачаць яго, калеку, у царкве, бо ў калядны дзень ім, пэўна, прыемна згадаць пра таго, хто даў кульгавым жабракам магчымасць хадзіць, а сляпым — бачыць.

На гэтых словах голас Боба задрыжаў, а калі ён дадаў, што з кожным днём Малы Цім робіцца ўсё дужэйшы і здаравейшы, голас задрыжаў яшчэ мацней.

Тут яго перарваў стук рухавай кавенькі: Малы Цім разам з братам і сястрой вярнуўся да свайго зэдліка ля каміна. А калі Боб, небарака, закасаў рукавы, нібыта штосьці ў гэтым свеце магло зрабіць іх яшчэ больш пашарпанымі, пачараваў над гарачым збанам з джынам і лімонам і, увесь час памешваючы, урэшце паставіў яго на марудны агонь, Пітэр і двое ўсюдысных маладых Крэтчэтаў выправіліся па гуску, з якой неўзабаве ўрачыстай працэсіяй і вярнуліся.

Калі б вы бачылі, якой сумятнёй суправаджалася з'яўленне гускі, то падумалі б, што гэта самая рэдкая птушка ў свеце. Чорная лебедзь у параўнанні з ёй — істота больш чым звычайная. Зрэшты, у гэтым бедным жытле так яно і было. Місіс Крэтчэт давяла падліўку, прыгатаваную загадзя ў маленькім рондліку, да кіпення, юны Пітэр пачаў з неверагоднай жарсцю размінаць бульбу, Белінда дадала ў яблычны соус цукру, Марта змахнула пыл з гарачых талерак, Боб пасадзіў Малога Ціма побач з сабой у кучочку, а два малодшыя Крэтчэты паставілі для ўсіх крэслы, не пакрыўдзіўшы і сябе, і прынялі вахту ля стала, засунуўшы ў рот па лыжцы, каб адтуль заўчасна не вырвалася адчайная просьба пра кавалачак гускі. Урэшце ўсе стравы былі расстаўленыя і малітва прачытаная. Пакуль місіс Крэтчэт, сур'ёзна агледзеўшы нож для мяса, рыхтавалася ўсадзіць яго ў грудзі гускі, павісла напружаная паўза, але як толькі з тушкі пырснуў доўгачаканы сок, на сталом пранёсся задаволены ўздых, і нават Малы Цім, натхнёны прыкладам двух маладых Крэтчэтаў, застукаў нажом па сталю і слабенькім голасам пракрычаў: «Ур-р-ра!»

Свет яшчэ ніколі не бачыў такой гускі! Боб не верыў, што такая гуска падавалася калісьці на нечы стол. Зноў і зноў узносілася хвала яе мяккасці і водару, памеру і таннасці. Яе, прыпраўленай яблычным соусам і пададзенай з бульбяным пюрэ, цалкам хапіла для сямейнага абеду. Больш за тое, як усцешана адзначыла місіс Крэтчэт, заўважыўшы на талерцы цудам ацалелы кавалачак косткі, яны нават не змаглі яе адолець! Усе былі сытыя, а малодшыя Крэтчэты яшчэ і да самых броваў выпацкаліся шалфеем і цыбуляй. Але вось Белінда памянцала талеркі, і місіс Крэтчэт адна (бо была занадта ўсхваляваная, каб вытрымаць сведак) пакінула пакой — дастаць пудынг і падаць яго на стол.

Вы толькі ўявіце, што пудынг не гатовы. Што ён разваліцца, калі яго будуць даставаць. Што нехта пералез праз плот на заднім двары і, пакуль яны радаваліся гусцы, скраў пудынг — на гэтай думцы двое маладых Крэтчэтаў проста змярцвелі. Якіх толькі жахаў яны не ўявілі!

Але ж не — вось і густыя клубы пары! А значыць, пудынг дасталі з катла. Пахне — нібы ў пральны дзень! Гэта ўсё тканіна. Цяпер пахне як ад карчмы і кандытарскай, што стаяць побач, і пральні, што месціцца трошкі далей. Гэта пудынг! Праз паўхвілінкі з'явілася і сама місіс Крэтчэт, расчырванелая, але з гордай усмешкай і пудынгам, такім цвёрдым і крэпкім, як стракатае гарматнае ядро, апечанае паловай паловы ад чвэртачкі падпаленага брэндзі і ўпрыгожанае зверху калядным вастралістам.

О, цудоўны пудынг! Боб Крэтчэт урачыста зазначыў, што сённяшні экзэмпляр без сумневу можна назваць найлепшым кулінарным дасягненнем місіс Крэтчэт з часоў іх вяселля. Місіс Крэтчэт прызналася, што ў яе ад сэрца адлягло, бо яна да апошняга сумнявалася, ці дастаткова мукі. Кожнаму было што дадаць да пахвалы, але ніхто не сказаў і нават не падумаў пра тое, што такога пудыngu для вялікай сям'і ўсё ж малавата, бо гэта прагучала б як грубае блюзнерства. Ад аднаго намёку на тое кожны Крэтчэт тут жа пачырванеў бы.

І вось абед скончаны, абрус прыбраны, камін падмецены, а агонь распалены. Пакаштавалі змесціва збана і прызналі яго выключным, на стол выклалі яблыкі і апельсіны, а на прысак кінулі цэлы шуфлік каштанаў. Потым уся сям'я села ля каміна колам, як назваў яго Боб, несумненна, маючы на ўвазе толькі паўкружжа. Локаць Боба Крэтчэта апынуўся акурат ля фамільнай калекцыі шкла: дзве чаркі і кубак для крэму без ручкі.

Гарачую вадкасць, тым не менш, гэтыя сасуды маглі трымаць у сабе не горш за залатыя бакалы, і Боб напаўняў іх з бляскам у вачах, пакуль на агні скварчэлі і шумна лопаліся каштаны. А потым Боб прапанаваў тост:

— Вясёлых нам усім Калядаў, мае дарагія! Блаславі нас Бог!

На тост адгукнулася ўся сям'я, і апошнім прагучаў голас Малога Ціма:

— Блаславі нас Бог!

Ён сядзеў на сваім зэдліку ля бацькі. Боб з любоўю трымаў яго за кволую ручку, жадаючы, каб той увесь час быў побач, і нібы баючыся, што хтосьці яго адбярэ.

— Дух, — сказаў Скрудж з цікавасцю, якой за ім дагэтуль не заўважалася, — Дух, скажы мне, ці будзе Малы Цім жыць?

— Я бачу ля гэтага беднага каміна пусты зэдлік, — адказаў Дух, — і кавеньку без гаспадара, якая з пяшчотай захоўваецца. Калі Будучыня не зменіць гэтую відзежу, дзіця памрэ.

— Не, не! — закрычаў Скрудж. — Не, добры Дух, не! Скажы, што лёс злітуецца над ім!

— Калі Будучыня не зменіць гэтую відзежу, ніводзін з маіх наступнікаў яго ўжо не ўбачыць, — паўтарыў Дух. — Але што з таго? Калі яго лёс — памерці, то лепш яму зрабіць гэта і скараціць лішак насельніцтва.

Пачуўшы ад Духа ўласныя словы, Скрудж замаркоціўся: яго ахапілі раскаянне і скруха.

— Чалавеча, — прамовіў Дух, — калі ў тваіх грудзях сэрца, а не камень, сцеражыся гэтых злых словаў, пакуль не даведзешся сам, што і дзе ёсць лішкам. Хіба табе вырашаць, каму жыць, а каму памерці? Можна, у вачах Нябёсаў ты менш варты жыцця, чым мільёны такіх няшчасных дзяцей! О Божа! Што я чую? Нейкая жамярынка, седзячы на лістку, вырашае, што ў пыле развялося зашмат яе галодных братоў!

Скрудж сагнуўся пад цяжарам прывідавых папрокаў і з трымценнем апусціў вочы. Але пачуўшы сваё імя, тут жа паспешліва іх падняў.

— За містэра Скруджа! — сказаў Боб. — За містэра Скруджа, фундатара нашага свята!

— Добры фундатар, нічога не скажаш! — пачырванеўшы, усклікнула місіс Крэтчэт. — Шкада, што яго тут няма, а то б я падняла за яго такі тост, што ён бы ў мяне і наеўся, і напіўся.

— Дарагая, — перапыніў яе Боб, — тут жа дзеці! Сёння ж Каляды!

— Калі ўжо мы п’ем за здароўе такога агіднага, сквапнага, жорсткага і бессардэчнага чалавека, як містэр Скрудж, значыць, сёння і праўда Каляды, — прамовіла місіс Крэтчэт. — Ты цудоўна ведаеш, Роберт, што гэта за чалавек! Ніхто не ведае яго лепш за цябе, небарака!

— Дарагая, — мякка адказаў Боб, — сёння ж Каляды!

— Я п’ю за яго здароўе, але не дзеля яго, а толькі дзеля цябе і свята, — прамовіла місіс Крэтчэт. — Доўгіх яму гадоў жыцця! Вясёлых яму Калядаў і шчаслівага Новага году! Я не сумняюся, што весялосці і шчасця ў яго будзе дастаткова.

Услед за ёй выпілі і дзеці, першы раз за вечар пакрывіўшы душою. Апошнім выпіў Малы Цім, але яму да тоста не было ніякае справы. Скрудж быў іх сямейным страшыдлам. Згадка пра яго кінула на святочную вячэру змрочны цень, які не рассеяўся цэлых пяць хвілінаў.

Але як толькі цень рассеяўся, сама думка пра тое, што са Злавесным Скруджам на сёння скончылі, зрабіла іх у дзесяць разоў весялейшымі, чым раней. Боб Крэтчэт расказаў, што ён прыгледзеў для Пітэра працу, і калі ўсё будзе добра, яна прынясе ім цэлых пяць шылінгаў і шэсць пенсаў на тыдзень. Двое маладых Крэтчэтаў проста выбухнулі смехам, уявіўшы Пітэра ў ролі дзелавога чалавека, а сам Пітэр задуменна ўперыўся з-пад свай-

го каўняра ў агонь, нібы выбіраючы найлепшы спосаб капіталаўкладання, калі ён пачне атрымліваць такія неверагодныя прыбыткі. Пасля Марта, якая вучылася ў мадысткі, сказала, што ёй даводзіцца рабіць, колькі гадзінаў працаваць без перапынку і як яна збіраецца заўтра добра выспацца і адпачыць, бо заўтра ж свята і яе адпусцілі дадому. А яшчэ сказала, як некалькі дзён таму бачыла нейкую графіню і нейкага лорда, і лорд быў «у вышыню ну зусім такі ж, як Пітэр». На гэтых словах Пітэр падцягнуў каўнер яшчэ вышэй, так што калі б вы таксама там сядзелі, то нізашто б не разгледзелі яго галавы. Увесь гэты час каштаны і збан хадзілі па коле, і ўрэшце Малы Цім заспяваў тоненькім жаласлівым галаском песеньку пра дзіця, якое заблукала ў снезе, а спяваў ён, мушу сказаць, вельмі добра.

Ва ўсім гэтым не было нічога выбітнага. У сям'і Крэтчэтаў няма асаблівых прыгажунёў, апрапаналіся яны не надта добра, іх абутак часта намакаў, іх вопратка вылучалася сціпласцю, а Пітэру, відаць, ужо здаралася наведваць ліхвяроў. І ўсё ж яны былі шчаслівыя, задаволеныя адно адным, удзячныя лёсу і ўспешаныя святочным часам, і калі яны пачалі знікаць, у апошняе імгненне ўсміхаючыся яшчэ шчаслівей ад яркіх пырскаў прывідавай паходні, Скрудж не мог адвесці ад іх, а асабліва ад Малога Ціма, вачэй.

Тым часам ужо зусім сцямнела, пайшоў густы снег, і калі Скрудж з Духам рушылі вуліцай далей, у кухнях, гасцёўнях і ўсіх астатніх пакоях ярка гарэлі вясёлыя чароўныя агні. Трымтлівыя водбліскі сведчылі пра тое, што падрыхтоўка да сямейнай вячэры ў самым разгары, талеркі падаграваліся ля ачага, а цёмна-чырвоныя гардзіны ўжо чакалі, каб імі адмежаваліся ад холаду і цемры. Там усе дзеці выбеглі з дому ў снег, каб сустрэць сваіх жанатых братоў і замужніх сёстраў, дзядзькоў і цёткаў, кузэнаў і кузінаў і каб першымі павітаць іх.

А тут на шторах мільгаюць цені гасцей, а там групка прыгожых дзяўчатак у цёпрых капелюшах і футраных боціках, хорам шчабечучы, перабягае да суседзяў, і гора таму самотніку (яны ў гэтым зусім не сумняюцца), які заўважыць іх, спрытных разрумяненых чараўніц!

Мяркуючы з колькасці людзей, якія выправіліся ў госці да сяброў, можна падумаць, што ў дамах не засталася нікога, хто мог бы гэтых гасцей прыняць, але насамрэч у кожным доме чакалі візіцёраў і распальвалі агонь так, што полымя сягала сярэдзіны коміна. Блаславі іх Бог, як жа радаваўся Дух! Як расхіналіся адзежы на яго шырокіх грудзях, як раскрывалася яго ёмістая далонь, ад усяе шчодрое душы разліваючы навокал чыстую і ясную радасць! І нават па-святочнаму апрануты ліхтаршык (відаць, правядзе вечар не дома), які бег перад імі і расейваў па цёмнай вуліцы кропачкі святла, гучна рассмяяўся, калі міма яго праляцеў Дух, хаця наўрад ці заўважыў, што мае апроч Калядаў яшчэ і іншую кампанію.

І раптам (Дух нават не папярэдзіў) яны апынуліся сярод пустыннага і панылага тарфяніка, на якім былі раскіданыя велічэзныя глыбы грубага каменю, падобныя да волатавых надмагілляў. Паўсюль расцякалася вада, ці, дакладней, расцякалася б, калі б мороз не ўзяў яе ў палон, і на ўсім абшары не расло нічога, апроч моху, і жаўтазелю, і густой жорсткай травы. На захадзе ад вечаровага сонца застаўся толькі вогненна-чырвоны крайчык, які некалькі імгненняў гарэў над гэтымі закінутымі мясцінамі і, нібы панурае вока, усё больш і больш хмурыўся і мружыўся, пакуль зусім не знік у густым змроку найцямнейшае ночы.

— Дзе мы? — спытаў Скрудж.

— Там, дзе жывуць рудакопы, што працуюць у зямных нетрах, — адказаў Дух. — Але мяне яны ведаюць. Глядзі!

У акне хаціны заблішчэў агенчык, і яны адразу ж скіраваліся да яго. Прайшоўшы скрозь сцяну, зробленую з каменю і гліны, яны ўбачылі вясёлую кампанію, што сабралася вакол зыркага полымя. Старыя, вельмі старыя дзед і баба з дзецьмі, і дзецьмі дзяцей, ды яшчэ і іх дзецьмі ў дадатак сядзелі тут у самых святочных сваіх убраннях. Ціхім голасам, які амаль заглушаўся скавытаннем ветру на бяссплодных пустках, стары спяваў калядную песню, што была вельмі старою ўжо ў яго дзяцінстве, час ад часу да яго далучаўся хор іншых галасоў, і калі гэта здаралася, голас старога рабіўся весялейшым і мацнейшым, калі ж хор сціхаў, голас старога таксама слабеў.

Дух не затрымаўся тут надоўга і, загадаўшы Скруджу схапіцца за яго мантыю, паляцеў кудысьці над тарфянікам. Але куды? Не ў мора ж? Так, у мора! Зірнуўшы назад, Скрудж з жахам убачыў далёка за сабой бераг — жахлівы ланцуг скалаў. Яго аглушыла ракатанне хваляў, якія каціліся, і раўлі, і лютавалі сярод імі ж прарытых правалаў, і ашалела намагаліся падмыць зямлю.

За некалькі лігаў ад берагу на бязрадасным рыфе — рэштках скалы, якая апусцілася калісьці пад ваду і аб якую год за годам разбіваліся неўтаймоўныя хвалі, — стаяў самотны маяк. Цокаль яго абляпілі груды марскіх водарасцяў, а буравеснікі (калі марскія водарасці нараджаюцца з вады, то гэтых птушак, відаць, нараджае вецер) узляталі над ім і потым імкліва сігалі ўніз, як тыя хвалі, за якія чапляліся іх крылы.

Але нават тут два чалавекі, што сачылі за ліхтаром, распалілі агонь, які праз вузкае акно ў тоўстай каменнай сцяне кідаў на грознае мора зіхоткі прамень святла. Злучаючы над грубым сталом мазолістыя рукі, яны зычылі адзін аднаму вясёлых Калядаў і падымалі за свята бляшанкі з грогам, і старэйшы з іх, чый твар у жорсткіх змаганнях са стыхіяй загрубеў, нібы насавая фігура ста-

рога карабля, завёў суровую песню, вельмі падобную да шуму шторму.

Дух зноў паімчаў наперад над чорным уздыбленым морам — далей, далей, — пакуль (як ён сам паведаміў Скруджу) яны не апынуліся далёка ад усіх берагоў і не апусціліся на палубу карабля. Яны пастаялі ля стыр-навога, потым падышлі на бак да дазорцы, потым — да вахтавых, цёмных, прывідных фігураў, што стаялі на сваіх пастах, і кожны на караблі напяваў сабе пад нос калядную мелодыю, ці думаў пра заўтрашняе свята, ці шэптам расказваў суседу пра ранейшыя Каляды, спадзеючыся сустракаць наступныя ўжо дома. І ў кожнага на караблі, няважна, спаў ён ці нёс службу, быў добрым ці злым, знаходзіліся ў гэты вечар цяплейшыя, чым звычайна, словы для тых, хто быў побач. Маракі дзяліліся адзін з адным радасцю свята, успамінаючы далёкіх і дарагіх сваякоў і ведаючы, што тыя з пяшчотай згадваюць пра іх.

І як жа здзівіўся Скрудж, слухаючы стогны ветру і думаючы пра ўрачысты лёс людзей, што над нязнанай безданню, глыбіні якой хаваюць не менш таямніцаў, чым сама смерць, плывуць праз цемру і самоту, — як жа, паўтаруся, ён здзівіўся, калі, занурыўшыся ў гэтыя думкі, пачуў вясёлы смех. Але яшчэ больш здзівіўся Скрудж, калі зразумеў, што гэта смех яго пляменніка, што сам ён апынуўся ў сухім і ярка асветленым пакоі і што побач, усміхаючыся і пазіраючы на гэтага пляменніка ўхвальна і прыязна, стаіць Дух!

— Ха-ха-ха! — смяяўся пляменнік Скруджа. — Ха-ха-ха!

Калі вам выпала нечуванае шчасце ведаць чалавека, якому Бог падарыў весялейшы смех, чым у пляменніка Скруджа, я магу сказаць толькі адно: я вам зайздросчу. Прадстаўце яго мне, і я з усёй пачціvasцю буду шанаваць такое знаёмства.

Хвароба і гора лёгка перадаюцца іншым, але няма ў свеце нічога больш непераадольнага і заразнага, чым смех і добры настрой, і гэта вельмі правільны, справядлівы і высакародны парадак. Калі пляменнік Скруджа ад смеху хапаўся за бакі, трос галавой і крывіў самыя неверагодныя грымасы, яго жонка, Скруджава пляменніца па мужу, смяялася гэтак жа весела, як ён. Не адставалі і госці — яны таксама з усяе моцы рагаталі:

— Ха-ха-ха! Ха-ха-ха-ха-ха!

— Ён сказаў, што Каляды — гэта шахрайства! — крычаў пляменнік Скруджа. — І ён шчыра ў гэта верыць!

— І гэта, Фрэд, яшчэ горай, — абурана сказала пляменніца Скруджа. Бог з імі, жанчынамі! У іх заўсёды ўсё да канца, усё занадта сур'ёзна.

Яна была вельмі прывабная, нават, я б сказаў, надзвычай прывабная. Прыгожы тварык з лёгкім выразам здзіўлення і ямкамі на шчоках, маленькі спелы раток, нібыта створаны для пацалункаў (ды што там, дакладна для іх створаны!), падбароддзе з гэтымі слаўнымі ямінкамі, якія з'яўляліся, калі яна смяялася, і самыя прамяністыя вочы, якімі толькі магла пахваліцца жывая істота. Усё ў ёй, так бы мовіць, кідала выклік (ну, вы разумееце, пра што я), але і несла прымірэнне. Ох, якое цудоўнае прымірэнне!

— Ён і праўда дзівакаваты стары, — сказаў пляменнік Скруджа, — дзівакаваты і не тое каб надта прыемны. Але ён сам сябе карае, і я нічога супраць яго казаць не буду.

— Ён жа вельмі багаты, Фрэд, — нагадала яму жонка. — Ну, прынамсі ты так казаў.

— І што з таго, мая дарагая? — сказаў Фрэд. — Яму няма з гэтага багацця ніякае карысці. Ён нічога з ім не робіць. Ён нічога не траціць на сябе. І нават не ра-

дуюцца думцы пра тое — ха-ха-ха! — што калі-небудзь ашчаслівіць гэтым багаццем нас!

— Я проста цярэць яго не магу, — падагуліла пляменніца Скруджа, і яе сёстры разам з іншымі дамамі ахвотна падтрымалі яе.

— А я вось магу! — усклікнуў яе муж. — Мне яго шкада, і колькі б я ні стараўся, у мяне не атрымліваецца на яго разлавацца. Бо хто пакутуе ад яго дурных дзівацтваў? Толькі ён сам. Убіў сабе ў галаву, што не любіць нас, і адмовіўся далучыцца да нашага абеду. Вынік? Застаўся без нашага сціплага пачастунку.

— Думаю, насамрэч ён застаўся без вельмі цудоўнага пачастунку, — перарвала яго Скруджава пляменніца. Усе астатнія пацвердзілі яе словы, і мы мусім прызнаць дасведчанасць гэтых суддзяў, бо яны толькі што павячэралі і сабраліся ля каміна побач са сталом, на якім стаяў дэсерт і гарэла лямпа.

— Што ж, я рады гэта чуць, — сказаў пляменнік Скруджа, — бо сам не надта веру ў гэтых маладых га-спадынек. А што скажаце вы, Топер?

Топер, відаць, упадабаў адну з сёстраў Фрэдавай жонкі, а таму адказаў, што халасцяк — гэта нікчэмны няўдачнік, які не мае права выказвацца на такую важную тэму. Сястра Фрэдавай жонкі — не тая, што з ружамі, а іншая, поўненькая, з карункавай шамізэткай, — на гэтых словах пачырванела.

— Працягвай, Фрэд, — запатрабавала пляменніца, пляскаючы ў далоні. — Ён такі смешны — заўсёды пачне і не дагаворыць!

Пляменнік Скруджа чарговы раз з асалодай разрагатаўся. Засцерагчыся ад гэтай інфекцыі было проста немагчыма, а таму ўсе адразу ж далучыліся да Фрэда, хіба што поўненькая сястра яго жонкі беспаспяхова паспрабавала супраціўляцца заразе з дапамогай духмянага воцату.

— Я толькі хацеў сказаць, — прамовіў пляменнік Скруджа, — што яго кепскае да нас стаўленне і адмова павесяліцца не дазволілі яму прабавіць з намі некалькі цудоўных гадзінаў, якія б яму не зашкодзілі. Я ўпэўнены, што нашая кампанія прыемнейшая за тую, якую ён мае ў старой заплеснелай канторы, ці ў пыльнай кватэры, ці ва ўласных думках. Я збіраюся кожны год даваць яму шанец, хоча ён таго ці не, бо мне яго шкада. Ён можа хоць да самае смерці лаяцца на Каляды, але ён не адкруціцца і будзе думаць пра іх лепей, калі я, нягледзячы ні на што, год за годам буду радасна наведваць яго і пытацца: «Дзядзечка Скрудж, ну як маецяся?» Калі гэта натхніць яго пакінуць свайму беднаму клерку хаця б пяцьдзясят фунтаў — і на тым дзякуй. Мне здаецца, учора я яго трошкі разварушыў.

Пасля сцверджання, нібыта Скруджа можна разварушыць, пачуўся новы выбух смеху. Але надзвычай дабрадушнаму гаспадару не было асаблівай справы, з чаго смяюцца госці, абы яны смяяліся як найчасцей, таму ён падтрымаў іх весялосць і задаволена пусціў па коле бутэльку.

Папіўшы гарбаты, яны арганізавалі спевы. Сябрына гэтая ведала ў музыцы толк, а таму калі бралася спяваць хорам (і нават на некалькі галасоў), справа ішла на лад, асабліва ў Топера: яго бас гудзеў без натугі, на ілбе ніколі не набухалі вены, а твар зусім не чырванеў. Пляменніца Скруджа была някепскай арфісткай і сярод астатніх мелодыяў сыграла ў той вечар адну просценькую песеньку (вы навучыліся б насвістаць яе хвіліны за дзве, не больш) — яе спявала калісьці дзяўчынка, якая забірала Скруджа з пансіёна і пра якую яму нагадаў Дух Мінулых Калядаў. Першыя ж ноты песенькі абудзілі ўспамін пра ўсё паказанае Духам і яшчэ больш змякчылі сэрца старога скнары. Калі б ён мог у тых часы слухаць яе часцей, думаў Скрудж, ён збярог бы дабрыню свайго

сэрца і стварыў бы шчасце ўласнымі рукамі, не маючы патрэбы ўспамінаць пра рыдлёўку далакопа, які пахаваў Джэйкаба Марлі.

Аднак вечар быў прысвечаны не адной толькі музыцы. Пасля музычных практыкаванняў пачалі гуляць у фанты, бо часам так прыемна зноў ператварыцца ў дзіця, і калі, як не на Каляды, у дзень нараджэння святога немаўляткі. Але пачакайце! Спярга гулялі ў жмуркі! Канечне ж, у жмуркі! І я ніколі не паверу, што Топер напраўду зажмурваў вочы, — хутчэй пара вачэй вырасце на яго ботах! З усёй адказнасцю заяўляю, што ён быў у змове з пляменнікам Скруджа, і Дух Цяперашніх Калядаў пра гэта ведаў. Спрыт, з якім ён кідаўся за поўненькай сястрой з карункавай шамізэткай, быў сапраўдным здзекам з легкавернасці чалавечае натуры. Спатыкаючыся аб усялякае каміннае начынне, раскідваючы крэслы, натыкаючыся на піяніна, забытваючыся ў гардзінах, ён ішоў туды, куды ішла яна. Ён заўсёды ведаў, дзе знаходзіцца гэтая поўненькая прыгажуня, і не жадаў лавіць кагосьці іншага. А калі б вы наўмысна яму паддаліся (а некаторыя менавіта так і рабілі), ён бы прыкінуўся, што спрабуе вас схапіць, але паверыць яму — значыць кінуць цень на ўласную кемнасць, бо адразу ж пасля гэтага ён бачком скіроўваўся да свае абранніцы. Яна абуралася, што гэта не па правілах, і мела рацыю. Але калі ён урэшце яе схапіў, калі ўрэшце заціснуў яе, нягледзячы на ўсе гэтыя імклівыя перапырхванні з месца на месца і шамаценне ядвабнай спаднічкай, у кут, адкуль не было ратавання, паводзіны яго зусім сапсаваліся. Ён самым жахлівым і самым пачварным чынам прыкідваўся, што не пазнае яе, што мусіць дакрануцца да яе капялюшыка, а потым намацаць на пальцы пярсцёнак, а на шыі — ланцужок, каб упэўніцца, што гэта менавіта яна. Не сумняюся, яна выказала яму усё, што пра яго думае, калі яны схаваліся

за гардзінай, пакуль хтосьці іншы бегаў з завязанымі вачыма.

Пляменніца Скруджа ў жмуркі не гуляла. Яе ўладкавалі ва ўтульным куце на зручным фатэлі, падсунуўшы ўслончык для ног; Скрудж і Дух стаялі за яе спінай. Але да гульні ў фанты яна далучылася і ўразіла ўсіх, калі трэба было гаварыць кампліменты на кожную літару алфавіту. А ў гульні «Як, калі і дзе», да таемнай радасці пляменніка Скруджа, яна пераўзышла ўсіх сваіх сёстраў, хаця Топер можа пацвердзіць, што яны таксама былі надзвычай здагадлівыя. Гасцей было каля дваццаці, і ўсе яны ўдзельнічалі ў гульнях, нават Скрудж — у радасным запале ён забываў, што яго голас не далятае да чужых вушэй, і час ад часу выкрыкваў свой адказ, які амаль заўсёды быў правільны, бо нават самыя вострыя іголки ўайтчэпелскай вытворчасці (не перапіраюць нітку вушкам — гарантыя сто адсоткаў!) не вастрэйшыя за розум Скруджа, калі толькі яму з нейкай прычыны не хочацца падацца дурнем.

Дух вельмі радаваўся добраму настрою Скруджа і сачыў за сваім спадарожнікам з такой прыхільнасцю, што той пачаў, нібы хлопчык, выпрошваць дазволу застацца ў пляменніка да канца вечара. Але Дух адказаў, што гэта немагчыма.

— У іх тут новая гульня! — угаворваў Скрудж. — Ну яшчэ паўгадзінкі, Дух, усяго паўгадзінкі!

Гульня называлася «Так і не»: пляменнік Скруджа загадваў слова, а астатнія мусілі яго адгадаць. На ўсе пытанні ён мог адказваць толькі «так» альбо «не». Дзякуючы шквальнаму агню пытанняў, што пасыпаліся на яго, гульцы даведаліся, што Фрэд загадаў жывёліну, прычым жывёліну, якая існуе дасёння, хутчэй агідную, чым наадварот, жывёліну дзікую, жывёліну, якая часам раве, і буркоча, і нават нібыта размаўляе, жыве ў Лондане, прагульваецца па вуліцах, але за грошы не паказваецца.

ца, ніхто яе не водзіць за сабой і не трымае ў звярынцы, яе мясам не гандлююць на рынку, і гэта не конь, не асёл, не карова, не бык, не тыгр, не сабака, не свіння, не кот і не мядзведзь. Пасля кожнага новага пытання пляменнік выбухаў рогатам і разышоўся так, што перадаць немагчыма: нават ускочыў з канапы і пачаў тупаць нагамі. Раптам поўненькая сястра падхапілася, як і ён, з крэсла, гэтак жа затупала нагамі і са смехам выкрыкнула:

— Я ведаю! Я адгадала, Фрэд! Я ведаю, хто гэта!

— І хто ж? — закрычаў Фрэд.

— Гэта твой дзядзечка Скру-у-у-удж!

І гэта напраўду быў ён. Прысутныя пачалі навывперадкі захапляцца адказам, хаця хтосьці трохі паабураўся, сцвярджаючы, што разважаў у правільным кірунку, але адказ «не» на пытанне «Гэта мядзведзь?» скіраваў яго ў іншы бок.

— Скрудж падарыў нам сёння добрую нагоду парадавацца, — сказаў Фрэд, — і таму нельга не аддзячыць яму і не выпіць за яго здароўе. Бакалы з глінтвейнам ужо чакаюць, калі мы падымем іх і вып'ем за дзядзечку Скруджа!

— За дзядзечку Скруджа! — падхапілі ўсе.

— Вясёлых Калядаў і шчаслівага Новага году гэтаму старому, дзе б ён цяпер ні быў! — працягнуў пляменнік Скруджа. — Ён не захацеў прыняць маіх пажаданняў, але нягледзячы ні на што, хай яны збудуцца. За дзядзечку Скруджа!

Незаўважна для сябе дзядзечка Скрудж так развесяліўся, а на сэрцы ў яго зрабілася так лёгка, што, калі б Дух даў яму яшчэ трошкі часу, ён абавязкова падняў бы тост за здароўе ўсёй сябрыны, якая не здагадалася пра яго прысутнасць, і падзякаваў бы ёй, хай сабе і бязгучна, у адказ. Але як толькі пляменнік скончыў прамову, уся карціна знікла, і Дух са Скруджам прадоўжылі сваё падарожжа.

Шмат чаго яны пабачылі і шмат куды трапілі, шмат дамоў наведалі і паўсюль прынеслі шчасце. Дух падыходзіў да хворых — і тыя весялелі, да вандроўнікаў у далёкіх краінах — і тыя адчувалі цяпло дому, да людзей, што церпяць нягоды, — і тыя знаходзілі сілы трымацца і спадзявацца на лепшае, да нястачы — і яна рабілася багаццем. У прытулках для жабракоў, у турмах, у лякарнях — ва ўсіх кутках, дзе жыве пакута і дзе пыхлівы чалавек, ненадоўга надзелены ўладай, не зачыняе перад Духам дзвярэй, — паўсюль даваў ён сваё блаславенне і вучыў Скрудж сваім заповітам.

Доўга цягнулася гэтая ноч — Скрудж нават засумняваўся, што яна была толькі адна. Здавалася, за той час, які ён прабавіў з Духам, прайшлі ўсе калядныя святы. Дзіўным здавалася і тое, што, хаця сам Скрудж за гэтыя гадзіны вонкава не змяніўся, Дух старэў проста на вачах. Заўважаючы змены ў абліччы Духа, Скрудж нічога не казаў, пакуль яны не пакінулі дзіцячае свята ў вечар на Вадохрышча. Тады, стоячы на адкрытым паветры побач з Духам, Скрудж убачыў, што той зусім пасівеў.

— Няўжо жыццё духаў такое кароткае? — спытаў Скрудж.

— На гэтай зямлі жыццё маё нядоўгае, — адказаў Дух. — Сёння ноччу яно заканчваецца.

— Сёння?! — усклікнуў Скрудж.

— Так, апоўначы. Чуеш? Мой час блізкі.

У гэты момант гадзіннік на званіцы прабіў тры чвэрці дванацатай.

— Прабач, калі я не маю права задаваць такое пытанне, — пачаў Скрудж, пільна ўзіраючыся ў адзежы Духа, — але я бачу пад крысом твайго ўбрання штосьці дзіўнае і табе не належнае. Што гэта — птушыная лапа ці кіпцюры?

— Хутчэй кіпцюры, бо на іх зусім няма плоці, — скрушна адказаў Дух. — Зірні.

Ён расхінуў складкі свае адзежы, і Скрудж убачыў дваіх дзяцей, няшчасных, жажлівых, агідных, брыдкіх і ўбогіх. Яны ўкленчылі ля ног Духа і ўчапіліся за край яго мантыі.

— О, паглядзі на іх, чалавеча! — усклікнуў Дух. — Паглядзі, паглядзі на іх!

Гэта былі хлопчык і дзяўчынка, зжаўцелыя, замораныя, нахмураныя, ваўкаватыя, пакорлівыя ў сваёй знявазе абадранцы. Чыясьці зморшчаная рука, нібыта старасць, загарнула іх у лахманы, высушыла і сказала рысы іх твараў, якія пяшчотнае юнацтва мусіла наліць жыццём і разрумяніць свежымі фарбамі. Там, дзе мелі панаваць анёлы, сталіся дэмані і злавесна аглядалі наваколле. Ніякія змены, ніякія выраджэнні, ніякія вычварэнні чалавецтва ніводнае эпохі пачынаючы з часоў загадкавага і чароўнага стварэння свету яшчэ не спараджалі такіх брыдотных і вусцішных пачвараў.

Скалануўшыся, Скрудж адхіліўся. Гэтыя істоты з'явіліся перад яго вачыма зусім нечакана, і калі ён паспрабаваў сказаць, што яны мілыя дзеці, словы захраслі ў яго горле, не жадаючы ўдзельнічаць у мане такога неймавернага размаху.

— Гэта твае дзеці, Дух? — толькі і змог выціснуць Скрудж.

— Яны — дзеці Чалавека, — адказаў Дух, пазіраючы на іх уніз. — І яны чапляюцца за мяне, ратуючыся ад сваіх бацькоў. Хлопчык — гэта Невуцтва. Дзяўчынка — Нястача. Сцеражыся іх абодвух і ўсяго, што з імі звязана, але больш за ўсё сцеражыся хлопчыка, бо на яго ілбе напісана «Пагібель» — і хлопчык напраўду прынясе яе, калі надпісу не сцерці. Адмаўляй гэта! — ускрыкнуў Дух, працягваючы рукі ў бок горада. — Выкляні тых, хто будзе папярэджаць! Выкарыстай невуцтва і нястачу дзеля свае мэты і распаўсюдзь іх! І чакай канца!

— Няўжо ў іх няма падтрымкі ці прыстанку? — запытаў Скрудж.

— Хіба ў нас не хапае турмаў? — пацікавіўся Дух, зноў звяртаючыся да Скруджа з яго ўласнымі словамі. — А працоўных дамоў?

Гадзіннік прабіў дванаццаць.

Скрудж азірнуўся, шукаючы Духа, але таго ўжо не было. Калі гудзенне апошняга ўдару сціхла, Скрудж успомніў прадказанне старога Джэйкаба Марлі і, падняўшы вочы, убачыў, як велічны прывід, захутаны ў плашч з капюшонам, плыве яму насустрач, як плыве над зямлёю туман.

Страфа чацвертая

Апошні Дух

Прывід набліжаўся — маўкліва, марудна, сурова. Здавалася, што, рухаючыся ў паветры, ён развейвае змок і таямнічасць, а таму, калі госць аказаўся зусім побач, Скрудж стаў на адно калена.

Дух быў захутаны ў непраглядна чорнае ўбранне, якое хавала яго галаву, твар, постаць — бачнай заставалася толькі выцягнутая рука. Калі б не гэтая рука, Прывід амаль не выдзяляўся б на фоне ночы і зліваўся б з цемрай, якой быў аточаны.

Калі высокая велічная здань спынілася ля Скруджа, той адчуў, што яе таямнічая прысутнасць напаўняе яго святарным жахам. Нічога іншага ён не адчуваў, бо Дух нічога не казаў і не рабіў.

— Я бачу перад сабой Духа Будучых Калядаў? — спытаў Скрудж.

Дух прамаўчаў, але паказаў рукой удалеч.

— Ты збіраешся паказаць мне цень таго, што яшчэ не адбылося, але адбудзецца ў будучыні? — працягваў Скрудж. — Так, Дух?

Верхнія складкі прывіднага ўбрання на імгненне варухнуліся, нібыта Дух кіўнуў. Іншага адказу Скрудж не атрымаў.

Хаця за апошнія дні Скрудж прызвычаіўся да кампаніі духаў, гэтая маўклівая здань палохала яго да дрыжкаў у нагах. Падрыхтаваўшыся ісці за Духам, Скрудж зразумеў, што зараз можа ўпасці. Прывід, нібыта заўважыўшы яго стан, на хвілінку затрымаўся і даў Скруджу апрытомнець.

Але Скруджу зрабілася толькі горш. Сама думка пра тое, што з-пад гэтага цёмнага савана за ім пільна сочаць прывідныя вочы, а ён, нават напружыўшы зрок, не можа разгледзець нічога, апроч рукі здані і вялікага згустку цемры, прымушала яго трымцець ад невыразнага і незразумелага страху.

— Дух Будучыні! — усклікнуў Скрудж. — Я баюся цябе больш за іншых прывідаў, якіх бачыў! Але я ведаю, што ты хочаш мне добра, бо я спадзяюся стаць новым чалавекам, а таму гатовы далучыцца да цябе — і зраблю гэта з удзячным сэрцам. Ты нічога мне не скажаш?

Адказу не было, толькі рука ўсё гэтак жа паказвала наперад.

— Вядзі мяне! — прамовіў Скрудж. — Вядзі! Ноч хутка мінае, і я ведаю, што час дарагі. Вядзі мяне, Дух!

І Дух рушыў наперад — так, як прыляцеў да Скруджа. Скрудж паспяшаўся за ім у цені прывіднага ўбрання, якое, здавалася, трымала яго над зямлёю і цягнула за сабой.

Яны нават не ўвайшлі ў горад — хутчэй сам горад наскочыў на іх і атачыў з усіх бакоў. Яны апынуліся ў яго сэрцы, на Біржы, сярод гандляроў, якія бегалі туды-сюды, і пазвоньвалі манетамі ў кішэнях, і не-

шта абмяркоўвалі, і пазіралі на гадзіннікі, і задуменна гуляліся з масіўнымі залатымі пячаткамі — і гэтак далей, Скрудж бачыў усё гэта не раз.

Дух спыніўся ля невялікае групкі дзялкоў. Заўважыўшы, што прывідная рука паказвае на іх, Скрудж падышоў і прыслухаўся да гаворкі.

— Ды не, нічога асаблівага я не ведаю, — прамовіў вялікі тоўсты мужчына з пачварным падбароддзем. — Ведаю толькі, што ён памёр.

— Калі? — спытаў другі.

— Здаецца, мінулаі ноччу.

— Што з ім магло здарыцца? — пацікавіўся трэці, беручы з вялізнае табакеркі надзвычайную панюшку. — Мне здавалася, ён ніколі не памрэ.

— Бог яго ведае... — прамармытаў першы і пазяхнуў.

— А як наконт яго грошай? — спытаў чырванатвары джэнтльмен з абвіслаі нарасцю на носе, якая трэслася, як у індыка.

— Нічога пра гэта не чуў, — адказаў чалавек з вялікім падбароддзем, зноў пазяхаючы. — Відаць, пакінуў фірме. Мне дык дакладна не пакінуў, а больш я нічога не ведаю.

Жарт сустрэлі гучным рогатам.

— Пахаванне будзе, мабыць, вельмі сціплым, — працягнуў чалавек з падбароддзем. — Шчыра кажучы, не ўяўляю, хто б туды пайшоў. Можа, збярем кампанію ахвотнікаў?

— Я не супраць, калі чакаюцца хаўтуры з пачастункам, — адзначыўся спадар з нарасцю на носе. — Калі ўжо я іду, мяне трэба карміць.

Зноў рогат.

— Што ж, відаць, я сярод вас самы бескарыслівы, — сказаў чалавек з падбароддзем, — бо чорных пальчаткаў не нашу і ніколі не ем другога сняданку. Але калі хтосьці далучыцца, то пайду, бо атрымліваецца, што я

быў ледзь не найлепшым яго сябрам: пры сустрэчы мы заўсёды спыняліся і гаманілі. Да пабачэння!

Слухачы і суразмоўцы разышліся і перамяшаліся з іншымі групамі. Скрудж ведаў усіх прысутных і, чакаючы тлумачэння, глядзеў на Духа.

Прывід выплыў на двор. Яго палец паказаў на дваіх, якія толькі што сустрэліся. Скрудж зноў прыслухаўся, спадзеючыся нешта зразумець.

Гэтых дваіх ён таксама цудоўна ведаў. Абодва дзялкі, багатыя і ўплывовыя. Скрудж вельмі цаніў іх добрае да сябе стаўленне — з дзелавага, выключна дзелавага гледзішча.

— Добры дзень, — сказаў адзін.

— Дзень добры, — адгукнуўся другі.

— Ну што, — прадоўжыў першы, — стары спрут атрымаў урэшце сваё, га?

— Кажуць, што так, — адказаў другі. — Холадна, каб яго!

— Самае тое для Калядаў. Вы, напэўна, не аматар канькоў?

— Не-не, што вы! І без таго хапае чым заняцца. Добрага вам дня!

І больш нічога. Вось так сустрэліся, пагаварылі і разышліся.

Спачатку Скрудж быў гатовы здзівіцца, што Дух надае значэнне такой дробязнай размове, але потым падумаў, што тут ёсць нейкі схаваны сэнс, а таму пастанавіў разабрацца, у чым жа рэч. Наўрад ці гэта звязана са смерцю яго старога кампаньёна Джэйкаба, бо той памёр даўнавата, а вотчынай Духа была будучыня. Ён не ўспомніў больш нікога са свайго атачэння, пра каго магла б весціся гэтая гаворка. Але не сумнеючыся, што словы гэтыя, каго б яны ні датычылі, нясуць глыбінную мараль, важную для яго ўдасканалення, Скрудж вырашыў захаваць, як скарб, усё, што пачуў, усё, што ўбачыў,

і асабліва тое, што будзе звязанае з ценем яго ўласнай будучыні, як толькі ён з'явіцца. Ён чакаў, што яго будучыя паводзіны дадуць яму ключ, якога цяпер так не хапае, і дапамогуць лёгка развязаць усе гэтыя загадкі.

Ён шукаў на Біржы свой цень, але ў яго звычайным куце стаяў іншы чалавек, хаця гадзіннік сведчыў, што Скруджу самы час быць на месцы. Сярод дзялкоў, якія натоўпамі ўвальваліся праз парадны ўваход, ён не заўважаў нікога, падобнага да сябе. Аднак гэта не надта яго здзівіла: усе яго думкі круціліся вакол чаканых пераменаў, а таму ён спадзяваўся, што бачыць вынікі ўжо прынятага рашэння.

Змрочна і маўкліва стаяў ля яго прывід з выцягнутай рукой. Калі Скрудж адарваўся ад задуменнага пошуку сябе, яму ўявілася, што нябачныя вочы пільна на яго глядзяць — бо на яго цяпер паказвала прывідная рука. Скрудж скалануўся і адчуў, што ледзянее.

Пакінуўшы тлумную Біржу, яны апынуліся ў аддаленым раёне Лондана, дзе Скрудж ніколі раней не бываў, хаця ведаў пра яго існаванне і дрэнную славу. Вуліцы тут былі вузкія і агідныя, крамы і дамы — бедныя, людзі — ледзь апранутыя, п'яныя, неахайныя і брыдкія. Незлічоныя памыйныя сцёкі арак і завулкаў вываргалі на бязладныя вуліцы смурод, бруд і людзей, як праклён, і ўвесь квартал прасмярдзеў злачынствамі, распустай і жабрацтвам.

У глыбіні гэтага кепскае славы берлагу стаяла нізкая, нібыта прыціснутая да зямлі аднасіхільным дахам крамка, дзе закуплялася жалеззе, рвань, бутэлькі, косткі і іншы зашмальцаваны хлам. Там на падлозе грувасціліся горы паржавелых ключоў, цвікоў, ланцугоў, дзварных петляў, напільнікаў, чашаў і гірак ад вагаў і іншых самых розных жалезных адкідаў. У кучах незразумелага рыззя, камяках прагнілага тлушчу і цэлых магільнях касцей захоўваліся і выношваліся такія таямніцы, што

няшмат знайшлося б ахвотных спазнаць іх. І сярод усяго гэтага тавару сядзеў ля вугальнае печкі, складзенай са старых цаглінаў, сівы махляр гадоў сямідзiesiąці, які адгарадзіўся ад холаду на дварэ смуродлівай фіранкай з разнабойных лахманаў, развешаных на вяроўцы, і курыў сваю піпку, цешачыся самотай і цішынёй.

Калі Скрудж і Дух наблізіліся да гэтага чалавека, у крамку акурат пракралася нейкая жанчына з важкім скруткам. Не паспела яна ўвайсці, як да яе далучылася яшчэ адна, гэтак жа нагружаная, а за ёй праслізнуў мужчына ў выцвілым жалобным строі — убачыўшы астатніх, ён здзівіўся не менш, чым перад тым яны, убачыўшы адна адну. Пасля нядоўгага здзіўленага маўчання, якое раздзяліў і стары з піпкай, усе трое выбухнулі рогатам.

— Хай падзённіца будзе першай! — усклікнула жанчына, якая з’явілася раней за астатніх. — Тады пралля будзе другой, а памочнік далакопа — трэцім. Слухай, старэча Джо, вось дык штука! Мы ж прыйшлі сюды не згаворваючыся!

— Лепшага месца для сустрэчы не знойдзеш, — заявіў стары Джо, дастаючы піпку з рота. — Заходзьце ж у гасцёўню. Ты дарогу ведаеш даўно, ды і гэтыя двое тут таксама не чужыя. Пачакайце, я зачыню дзверы. Авохці мне, ну яна і скрыпае! Няма ў крамцы іржавейшай жалезкі, чым гэтыя петлі, і старэйшых касцей, чым мае. Ха-ха-ха! Самае нам месца ў крамцы старызны, усе мы тут аднаго балота чэрці. То заходзьце ў гасцёўню! Заходзьце!

Гасцёўняй называлася частка пакоя за смуродлівай фіранкай. Металічным прутам ад лесвічнага дывана стары падгроб вуголле, пасля паправіў муштуком кнот на закуранай лямпе (быў позні вечар) і зноў засунуў піпку ў рот.

Жанчына, якая завяла гаворку, скінула скрутак на падлогу і ганарліва расселася на зэдліку, склаўшы рукі

на каленях і з дзёрзкім выклікам пазіраючы на астатніх візіцёраў.

— Ну і што, місіс Дылбер? Якая ўжо цяпер розніца? — спытала яна. — Кожны мусіць клапаціцца пра сябе. Ён дык заўсёды клапаціўся!

— І тое праўда, — падхапіла пралля. — Больш, чым хто іншы.

— Ну тады не стой так, цётка, і не вылуплівайся на мяне, быццам кагосьці баішся! Хто пра гэта даведаецца? Гад гада не джаліць, так жа?

— Не джаліць, — у адзін голас адказалі місіс Дылбер і мужчына. — На гэта і надзея!

— Ну і цудоўненька! — усклікнула жанчына. — Тады хопіць пра гэта. Каму будзе горш ад парачкі зніклых рэчаў? Дакладна не мерцвяку!

— Твая праўда! — засмяялася місіс Дылбер.

— Калі б гэты чортаў жмінда так хацеў захаваць усё пасля смерці, — прадоўжыла жанчына, — чаму ён не жыў па-чалавечы? Знайшоўся б нехта за ім прыгледзець, калі яго сцапае кашчавая. І не здох бы ён так — зусім адзін.

— Праўдзівейшых словаў свет не чуў! — сказала місіс Дылбер. — Гэта яму пакаранне.

— Я б яго пакарала і больш, можаце не сумнявацца, — адказала жанчына, — калі б толькі магла дабрацца да чаго-небудзь яшчэ. Разварочвай скрутак, стары Джо, ацэньвай мой тавар. Давай, кажы наўпрост! Я не баюся быць першай і не баюся, што хтосьці ўбачыць. Мы і раней цудоўна ведалі, што кожны клапаціцца пра сябе. Ніякі гэта не грэх. Развязвай скрутак, Джо!

Але яе абыходлівыя сябры не далі ёй праскочыць першай: мужчына ў выцвілым жалобным строі парушыў дамову і тут жа падсунуў старызніку свае трафеі. Было іх няшмат. Пячатка-дзве, пенал, пара запінак, не дужа каштоўная брошка — вось і ўсё. Стары Джо па чар-

зе агледзеў і ацаніў набыткі, пасля напісаў крэйдай на сцяне, колькі згодны заплаціць за кожную рэч, і, зразумеўшы, што болей нічога не будзе, падлічыў канчатковую суму.

— Вось тваё ўзнагароджанне, — прамовіў Джо, — і ні пенса больш, хай мяне хоць жыўцом ядуць. Хто наступны?

Наступнай была місіс Дылбер. Прасціны і ручнікі, штосьці з адзення, дзве старамодныя чайныя лыжачкі са срэбра, шчыпцы для цукру і некалькі параў чаравікаў. На сцяне такім жа чынам з'явілася яшчэ адна сума.

— Дамам я заўсёды пераплачваю. Такая ўжо мая слабасць, яна мяне да галечы давядзе, — сказаў стары Джо. — Вось твая плата. Папросіш яшчэ хоць пені ці пачнеш спрацацца — пашкадую пра сваю шчодрасць і скіну паўкроны.

— Ну, а цяпер мой клунак, Джо, — сказала першая жанчына.

Джо апусціўся для зручнасці на калені і, разблытаўшы мноства вузлякоў, выцягнуў вялізны і цяжкі скрутак цёмнае тканіны.

— Ну і што гэта ў нас? — спытаў Джо. — Няўжо полаг?

— Хо! — са смехам усклікнула жанчына, сагнуўшыся ад смеху, — Ну безумоўна, полаг!

— І ты што, сцягнула яго з кольцамі і ўсім астатнім, пакуль ён там ляжаў? — выгукнуў Джо.

— Але ж, — адказала жанчына. — А чаму б і не?

— Ды табе лёсам наканавана разбагацець, — сказаў Джо. — І ты дакладна разбагацееш.

— Калі вядзецца пра такога, як ён, Джо, я сядзець склаўшы рукі не буду, а займуся тым, што кепска ляжыць, — абьякава адказала жанчына. — Гэй, не запэч-кай алеем коўдраў!

— Яго коўдры? — пацікавіўся Джо.

— Анягож, чые яшчэ! — адказала жанчына. — Ён без іх цяпер наўрад ці змерзне.

— Спадзяюся, ён не ад якой заразы здырдыўся? Га? — сказаў Джо, спыніўшы працу і падняўшы вочы ад здабычы.

— На гэты конт не хвалюйся, — адказала жанчына. — Кампанія мерцвяка не такая прыемная, каб корпацца з ім, калі ён заразны. Ды глядзі ты на гэтую сарочку, пакуль вочы не вылезуць: ні дзюрэчкі, ні плямачкі! Гэта яго найлепшая, а якая тонкая! Калі б не я, дальбог бы змарнавалася.

— Як гэта змарнавалася? — не зразумеў Джо.

— Начапілі б яе на старэчу і так бы і пахавалі, будзьце пэўныя, — са смехам адказала жанчына. — Камусьці хапіла розуму надзець яе на мерцвяка, а я вось зняла. Хопіць з яго і паркалю, бо навошта ён яшчэ патрэбны? Ён проста створаны для трупаў. Брыдчэйшым дзед ад гэтага не зробіцца.

Скрудж з жахам прыслухоўваўся да гаворкі. Ён з такім абурэннем і гідлівасцю глядзеў на гэтых людзей, што ў мізэрным святле старызнікавай лямпы сабраліся вакол свае здабычы, быццам гэта не людзі, а разбэшчаныя дэманьы, што таргуюцца за сам труп.

— Ха-ха-ха! — засмяялася першая жанчына, калі стары Джо дастаў фланелевы мяшэчак з грашыма і выклаў на падлозе кучку манет для кожнага кліента. — Глядзіце, як усё скончылася! Пакуль жыў, распужаў усіх каго мог, каб мы пасля яго смерці мелі чым разжыцца. Ха-ха-ха!

— Дух! — усклікнуў Скрудж, скаланаючыся з галавы да пятак. — Я ўсё, усё зразумеў! На месцы гэтага няшчаснага мог быць я! Маё жыццё ідзе да гэтага! Божа літасцівы, а гэта яшчэ што?

Ён спалохана адхінуўся, бо карціна змянілася, і цяпер ён стаяў амаль усутыч з ложкам, голым ложкам без лага, дзе пад падранай прасціной ляжала нешта, што,

хаця і было нямым, сведчыла пра сябе жудаснай мовай. У пакоі было цёмна, занадта цёмна, каб нешта разгледзець, аднак незразумелая сіла прымусіла Скруджа азірнуцца навокал, каб дазнацца, што гэта за пакой. Аднекуль звонку бляклае святло падала проста на ложка, на якім ляжаў абрабаваны і абабраны, недагледжаны, не аплаканы, занядбаны мярцвяк.

Скрудж зірнуў на Духа, рука якога цвёрда паказвала на галаву памерлага. Прасціну накінулі так неахайна, што Скрудж мог лёгка яе падняць: адзін рух пальцам — і твар адкрыты. Скрудж думаў пра тое, як гэта проста, хацеў — і не меў сілаў адсунуць покрыва, як не меў сілаў вызваліцца ад здані, што стаяла побач.

О, халодная, халодная, вусцішная Смерць, узвядзі тут свой алтар і ўбярэ яго ўсімі падуладнымі табе жахамі, бо тут — твая гаспода! Але на галаве таго, каго любілі, шанавалі і цанілі, ты не кранеш дзеля сваіх страшных мэтаў ніводнага валаска, як не здолееш сказаць рысы яго твару. Нічога, што яго рука пацяжэла і падае, калі яе апусціш, нічога, што яго сэрца і кроў спыніліся, бо рука гэтая была шчодрай, высакароднай і шчырай, сэрца — мужным, цёплым і пяшчотным, а кроў была крывёй чалавека. Бі, цень, бі! І глядзі, як з раны ўзрастуць добрыя справы, каб пасеяць у свеце бессмяротнае жыццё.

Ніхто не нашптаў гэтых словаў у вушы Скруджу, але глядзячы на ложка, ён усё ж чуў іх. Калі падняць зараз гэтага чалавека, думаў Скрудж, што прыгадалася б яму найперш? Сквалнасьць, забытаныя справы, пакутлівыя клопаты? Да вялікага ж багацця яны прывялі!

Вось ляжыць ён у цёмным пустым доме, і няма ні мужчыны, ні жанчыны, ні дзіцяці, якія маглі б сказаць: калі-нікалі ён быў да мяне добры, і ў памяць пра адно яго добрае слова я таксама зраблю яму дабро. Ля дзвярэй шкрабаецца кот, і чуваць, як пад ачагом скубуцца пацукі. Чаго ім трэба ў гэтым жытле смерці і чаму яны

такія ўзбаламучаныя і неспакойныя, Скрудж нават падумаць баяўся.

— Дух, — сказаў ён, — гэта пачварнае месца. Павер, пакінуўшы яго, я не забуду гэтага ўроку. Хадзем адсюль!

Але маўклівы Дух па-ранейшаму паказваў пальцам на цела.

— Я разумею цябе, — працягнуў Скрудж, — і я зрабіў бы гэта, калі б мог. Але мне не стае сілаў, Дух, не стае сілаў.

І яму зноў падалося, што Дух глядзіць на яго.

— Калі хоць нехта ў горадзе ўсхваляваны гэтай смерцю, — адчайна ўсклікнуў Скрудж, — пакажы мне гэтага чалавека, Дух, я маю цябе, пакажы!

Дух на імгненне раскінуў перад ім свае цёмныя адзежы, нібыта крылы, і калі яны апусціліся, Скрудж убачыў заліты дзённым святлом пакой, а ў ім — маці з дзецьмі.

Маці трывожна і нецярпліва кагосьці чакала, мераючы крокамі пакой і ўздрыгваючы ад любога гуку. Яна выгледвала ў акно, пазірала на гадзіннік, марна спрабавала ўзяцца за шытво і ледзь трывала галасы занятых гульнёй дзяцей.

Урэшце яна пачула чаканы грукат у дзверы і кінулася адчыняць. Увайшоў яе муж, малады яшчэ чалавек з панурым і спакутаваным тварам. Цяперашні яго выраз быў вельмі незвычайны: на ім была напісаная палёгка, якой ён саромеўся і якую спрабаваў схваць.

Ён сеў за абед, накрыты для яго ля каміна, і калі жонка пасля доўгага маўчання ледзь чутна спытала пра навіны, сумеўся, не ведаючы, як адказаць.

— Усё добра? — спытала яна, спрабуючы дапамагчы яму. — Ці кепска?

— Кепска, — адказаў ён.

— Мы... жабракі?

— Не. Пакуль яшчэ ёсць надзея, Кэралайн.

— Калі ён памякчэе, то, можа, і ёсць, — здзіўлена адказала жонка. — На ўсё можна было б спадзявацца, калі б такі цуд здарыўся.

— Ён ужо ніколі не памякчэе, — сказаў муж. — Ён памёр.

Калі твар жанчыны не маніў, яна была міласэрным і цяроплівым стварэннем, але пасля гэтых словаў яна ўсёй душой адчула ўдзячнасць, і сказала пра яе, і пляснула рукамі. Ужо праз імгненне яна засаромелася і папрасіла прабачэння, але першым яе пачуццём усё ж была радасць.

— Значыць, калі я ўчора спрабаваў да яго трапіць і выпрасіць яшчэ тыдзень часу, тая п'янаватая жанчына сказала праўду. Я расказваў табе, як яшчэ падумаў, што гэта толькі адгаворка, каб ад мяне адвязацца. Значыць, ён быў не проста моцна хворы, а паміраў.

— Да каго ж цяпер пяройдзе наш доўг?

— Не ведаю. Але грошы мы тым часам збярэм, а калі і не, лёс не будзе такі злы, каб паслаць нам гэткага ж бязлітаснага крэдытора. Сёння, Кэралайн, мы заснем з лёгкім сэрцам!

Так, яны стрымлівалі сваю радасць, але на сэрцах у іх было лягчэй. Твары прыціхлых дзяцей, што збіліся ля бацькоў і прыслухоўваліся да незразумелых размоваў, праяснелі: скон таго чалавека зрабіў іх дом шчаслівейшым! Адзіным пачуццём, якое выклікала гэтая смерць і якое Дух мог паказаць Скруджу, была радасць.

— Дух, пакажы мне хоць трошкі спагады, якую выклікала смерць, — папрасіў Скрудж, — альбо пакінуты намі змрочны пакой будзе вечна стаяць перад маімі вачыма.

Дух правёў яго праз некалькі вулак, добра знаёмых нагам Скруджа. Дарогаю Скрудж азіраўся вакол, спадзеючыся ўбачыць сябе, але марна. Яны ўвайшлі ў дом

беднага Боба Крэтчэта — гэтае жылло Скрудж ужо аднойчы наведваў — і ўбачылі маці з дзецьмі, што сядзелі вакол агню.

Цішыня. Глыбокая цішыня. У адным куце сядзелі маўклівыя, як статуі, малодшыя Крэтчэты і пазіралі на Пітэра, перад якім ляжала разгорнутая кніга. Маці з дачкой занятыя шывом. Але якая глыбокая цішыня!

— І ўзяўшы дзіця, паставіў яго сярод іх*...

Дзе Скрудж чуў гэтыя словы? Ён не мог іх прысніць. Калі Скрудж з Духам пераступілі праз парог, хлопец, відаць, прачытаў іх. Але чаму ён не працягвае?

Маці адклала шыво на стол і паднесла руку да вачэй.

— Ад гэтага колеру вочы баляць, — сказала яна.

Ад гэтага колеру? Ах, бедны Малы Цім!

— Цяпер ужо лепш, — сказала жонка Крэтчэта. — Ад святла свечкі яны слязязца, і я нізашто не хачу, каб ваш бацька гэта пабачыў, вярнуўшыся дадому. Ён мусіць вось-вось прыйсці.

— Самы час, — адгукнуўся Пітэр, загортаючы кнігу. — Але апошнія некалькі вечароў, мама, ён ідзе трохі марудней, чым звычайна.

І зноў запанавала цішыня. Урэшце рашучым і вясёлым голасам, які задрыжаў толькі адзін раз, маці сказала:

— Я помню, як хутка ён ішоў... як ён ішоў з Малым Цімам на плячы...

— І я помню! — усклікнуў Пітэр. — Я часта бачыў!

— І я! І я! — закрычалі астатнія. Усе гэта бачылі.

— Але несці яго было зусім лёгка, — падсумавала маці, вяртаючыся да працы, — і бацька так яго любіў, што для яго не было нічога лягчэйшага... нічога лягчэйшага. А вось і ваш бацька!

Яна паспяшалася сустрэць мужа, і вось маленькі Боб у сваім шаліку — куды ж нябогу без яго — зайшоў у дом. На ачагу ўжо стаяла гатовая гарбата, і ўсе навыперадкі

спяшаліся ёй бацьку пачаставаць. Малодшыя Крэтчэты забраліся яму на калені, і кожны прыціснуўся шчочкай да яго твару, нібыта кажучы: «Не журыся, татка! Не маркоцься!»

Боб трымаўся весела і ахвотна размаўляў з сям'ёй. Зірнуўшы на шыво, ён пахваліў хуткасць і стараннасць місіс Крэтчэт і дачок. Яны скончаць задоўга да нядзелі, сказаў ён.

— Да нядзелі? Дык ты хадзіў туды сёння, Роберт? — спытала яго жонка.

— Так, мая дарагая, — адказаў Боб. — Шкада, што цябе са мной не было. Ты б усцешылася, пабачыўшы, якая там зелень! Але ты будзеш часта туды хадзіць. Я паабяцаў яму хадзіць кожную нядзелю. Мой маленькі любы сыноч! — ускрыкнуў Боб. — Мой маленькі сыноч!

І тут ён не вытрымаў. Ён не мог стрымаць слёз. А калі б стрымаў, прорва паміж ім і сынам зрабілася б, мусіць, нашмат глыбейшай.

Ён выйшаў з пакоя і падняўся наверх, у весела асветлены пакой, прыбраны да Калядаў. Ля самага дзіцячага ложка стаяла крэсла, і было бачна, што на ім зусім нядаўна хтосьці сядзеў. Бедны Боб таксама прысеў, трошкі падумаў і, неяк супакоіўшыся, пацалаваў маленькі твар. Ён прымірыўся са сваім лёсам і спусціўся ўніз амаль шчаслівы.

Усе сабраліся ля агню і пачалі размову. Маці з дочкамі зноў шылі. Боб расказаў ім пра надзвычайную дабрыню пляменніка Скруджа, які і бачыў яго ўсяго адзін раз, але, сустрэўшы Боба сёння на вуліцы і заўважыўшы, што ён выглядае крыху, ну проста зусім крышачку засмучаным, — патлумачыў Боб, — распытаў яго, што здарылася.

— Ён самы спагадлівы джэнтльмен, якога я сустракаў у сваім жыцці, — гаварыў Боб, — а таму я ўсё яму расказаў. «Шчыра спачуваю вам, містэр Крэтчэт, —

сказаў ён, — вам і вашай добрай жонцы». Дарэчы, адкуль ён толькі пра гэта даведаўся?

— Даведаўся пра што, мой дарагі?

— Ну, пра тое, што ў мяне добрая жонка, — адказаў Боб.

— Усе гэта ведаюць, — адзначыў Пітэр.

— Добра сказаў, сыноч! — усклікнуў Боб. — Пэўна, што так. Дык вось: «Шчыра спачуваю вашай добрай жонцы, — сказаў ён і даў мне сваю візітоўку. — Калі я магу чым-небудзь дапамагчы, вось мой адрас. Абавязкова прыходзьце». Рэч нават не ў тым, што ён можа нам дапамагчы, — усклікнуў Боб, — а ў тым, што ён добра да нас паставіўся, і гэта было проста цудоўна! Нібыта ён напраўду ведаў нашага Малога Ціма і спачуваў нам.

— Я ўпэўненая, што ў яго добрая душа! — сказала місіс Крэтчэт.

— І ўпэўнілася б яшчэ больш, мая дарагая, — прамовіў Боб, — калі б убачылася ці пагаварыла з ім. Я зусім не здзіўлюся, калі ён дапаможа ўладкаваць Пітэра, запомні мае словы.

— Чуеш, Пітэр? — усклікнула місіс Крэтчэт.

— І тады, — закрычала адна з дзяўчатак, — Пітэр знойдзе сабе кагосьці і зажыве сваім домам!

— Ды ну вас! — ухмыляючыся, адбіўся Пітэр.

— Можа, так, а можа, і не, — адказаў Боб, — ды тое, мілыя, будзе яшчэ няхутка. Але калі і як бы мы ні рассталіся, я ўпэўнены, што ніхто з нас не забудзе беднага Малога Ціма, праўда? Не забудзе першае расстанне ў нашай сям'і?

— Ніколі, татка! — закрычалі ўсе.

— І я ведаю, — сказаў Боб, — ведаю, мае дарагія, што мы будзем помніць ціхмянасць і цярплінасць гэтага маленькага, зусім маленькага дзіцяці. І мы не будзем сварыцца — бо гэта значыла б, што мы яго забылі.

— Не, татка, ніколі! — зноў ускрыкнулі дзеці.

— Я вельмі рады чужь гэта, — сказаў маленькі Боб, — вельмі рады!

Місіс Крэтчэт, а пасля старэйшыя дачкі і малодшыя Крэтчэты пацалавалі Боба, а Пітэр паціснуў яму руку. Малы Цім, у тваёй дзіцячай душы напраўду жыў Бог!

— Дух, — сказаў Скрудж, — штосьці падказвае мне, што хутка нам давядзецца расстацца. Я ведаю гэта, але не ведаю, адкуль. Скажы, хто ляжаў мёртвы ў тым пакоі?

І зноў Дух Будучых Калядаў перанёс яго ў нейкі, здавалася, іншы час (зрэшты, апошнія бачанні парадку не мелі, хіба што ўсе належалі будучыні) і правёў там, дзе жылі дзялкі, але яго самога зноў не паказаў. Дух нідзе не спыняўся, а імкнуў наперад, нібы да нейкай жаданай мэты, пакуль Скрудж не пачаў маліць яго прыпыніцца хоць на хвілінку.

— У гэтых дварах, — адзначыў Скрудж, — праз якія мы цяпер імчым, — мая кантора, я даўно там працую. А вось і яна! Дазволь зірнуць, што чакае мяне ў будучыя дні!

Дух спыніўся, але рука яго паказвала ў іншы бок.

— Вось жа гэты дом! — усклікнуў Скрудж. — Чаму ты паказваеш не туды?

Няўмольны палец не варухнуўся.

Скрудж паспяшаўся да акна свае канторы і зазірнуў усярэдзіну. Гэта ўсё яшчэ была кантора — але не яго. Іншая мэбля, іншы чалавек у крэсле. Прывідная рука паказвала ўсё ў той жа бок.

Скрудж зноў далучыўся да здані і разам з ёй дабраўся да жалезнае брамы, не разумеючы, чаму і куды знік ён сам. Перад тым як увайсці, Скрудж спыніўся і агледзеўся.

Цвінтар. Дык значыць тут, на могільках, ляжыць няшчасны, чыё імя ён зараз даведаецца. Годнае месца! З усіх бакоў аточанае дамамі, захопленое травой і пустазеллем, што буялі не жыццём, а смерцю, перапоўненае магіламі, тлустае і ўкормленае. Годнае месца!

Дух стаяў сярод магілаў і паказваў на адну з іх. Скрудж падышоў, дрыжучы. Прывід заставаўся ўсё той жа, але Скрудж з жахам убачыў у яго ўрачыстым абліччы новы сэнс.

— Перш чым я падыду да каменя, на які ты паказваеш, — прамовіў Скрудж, — адкажы мне на адно пытанне. Гэта цені падзеяў, якія адбудуцца, альбо падзеяў, якія толькі могуць адбыцца?

Але Дух маўкліва паказваў на магілу, ля якой стаяў.

— Калі ўпарта трымацца абранай дарогі, яна няўхільна прывядзе да вызначанага канца, — сказаў Скрудж. — Але калі чалавек з яе збочыць, то і канец будзе іншы. Скажы, што гэтак жа і з карцінамі, якія ты мне паказаў!

Дух, як і раней, стаяў нерухома.

Скрудж, скаланаючыся ўсё больш, падабраўся да магілы і, паглядзеўшы туды, куды паказваў Дух, прачытаў на занябаным помніку ўласнае імя: Эбенэйзер Скрудж.

— Дык гэта я ляжаў на тым ложку? — усклікнуў ён, падаючы на калені.

Дух перавёў палец на яго, а потым зноў на магілу.

— Не, Дух! О не! Не!

Палец Духа не варухнуўся.

— Дух! — крычаў Скрудж, хапаючыся за яго саван. — Паслухай мяне! Я не той, кім быў раней! Я не буду тым, кім мог бы зрабіцца, не сустрэўшыся з Духамі! Навошта мне гэтыя мроі, калі надзеі больш няма?

Першы раз прывідная рука зварухнулася.

— Добры Дух, — працягваў Скрудж, распасцёршыся перад ім на зямлі, — сама твая натура ўступаецца за мяне і шкадуе. Скажы, што, змяніўшы сваё жыццё, я магу яшчэ змяніць цені, якія сёння ўбачыў!

Рука спачувальна задрыжала.

— Я буду ўсім сэрцам шанаваць Каляды і паспрабую цэлы год быць добрым, як у калядны час. Я буду жыць

мінулым, цяперашнім і будучыняй. Усе тры духі будуць умацоўваць маю душу. Я не забуду іх урокаў. О, скажы, што я магу сцерці напісанае на гэтым камяні!

Скрудж распачна ўчапіўся ў прывідную руку. Дух паспрабаваў вызваліцца, але Скрудж, прагнучы выратавацца, не адпускаяў. Дух, аднак, аказаўся мацнейшым і адштурхнуў яго.

Падняўшы рукі ў апошнім маленні за свой лёс, Скрудж убачыў, як убранне здані змянілася: яно зморшчылася, асела — і Дух ператварыўся ў слупок ложка.

Страфа пятая

Чым усё скончылася

Так-так! І гэты слупок ложка быў яго! І ложка быў яго, і пакой быў яго. Але самым цудоўным было тое, што будучыня, якую можна палепшыць, таксама была яго!

— Я буду жыць мінулым, цяперашнім і будучыняй! — паўтарыў Скрудж, выкараскваючыся з ложка. — Усе тры духі будуць умацоўваць маю душу! О, Джэйкаб Марлі! Хай жа славяцца святыя нябёсы і Каляды! Я кажу гэта ўкленчыўшы, стары Джэйкаб, укленчыўшы!

Добрыя намеры так узрушылі і натхнілі Скруджа, што голас яго дрыжаў і амаль адмаўляўся слухацца. Яшчэ размаўляючы з Духам, стары моцна разумеўся, і твар яго быў мокры ад слёз.

— Ніхто яго не сарваў! — крычаў Скрудж, хапаючыся за полаг ложка. — Ніхто яго не сарваў, вось кольцы і ўсё астатняе! Полаг на месцы, я на месцы, і цені таго, што можа здарыцца, яшчэ не позна развеяць! Я развею іх! Я дакладна ведаю, што развею!

Скрудж ніяк не мог даць рады касцюму: выварочваў яго, надзяваў дагары нагамі, блытаў рукавы і штаніны і вычвараў кучу іншых бязглуздзіцаў.

— Ну і што мне цяпер рабіць? — смеючыся і плачучы, усклікнуў Скрудж, змагаючыся з панчохамі, як Лаакаон са змеямі. — Я лягчэйшы за пёрка, я шчаслівейшы за анёла, я весялейшы за хлапчука-гарэзу! Я бесклапотнейшы за выпіваку! Вясёлых Калядаў кожнаму дому! Шчаслівага Новага году ўсяму свету! Гэй-гэй! Ура! Гэй-гоп!

Ён праскакаў у гасцёўню і цяпер стаяў там, зусім задыхаўшыся.

— Вось і рондаль з кашай! — крычаў Скрудж, зноў падымаючы вэрхал і соўгаючыся ля каміна. — А вось і дзверы, праз якія прыйшоў дух Джэйкаба Марлі! Вось кут, у якім сядзеў Дух Сёлетніх Калядаў! А праз гэтае акно я бачыў прывідаў-блукальцаў! Усё правільна, усё як мае быць, усё гэта насамрэч было! Ха-ха-ха!

Смех быў цудоўны, проста выдатны, асабліва для чалавека, які ўжо столькі гадоў не практыкаваўся. Гэта быў смех — пачынальнік цэлай кагорты іншых звонкіх і радасных смехаў.

— Яшчэ б ведаць, які сёння дзень, — прамовіў Скрудж. — Цікава, колькі часу прабавіў я разам з Духамі? Я ўжо ні ў чым не ўпэўнены. Зусім як дзіця. Але нічога. Гэта ж дробязь. Гэта цудоўна — быць дзіцем! Гэй! Ура! Гэй-гоп!

Але тут царкоўныя званы перарвалі Скруджавы скокі, зазваніўшы так гучна, як не званілі ніколі раней. Бім-бом-бум, дзінь-дзілі-дон. Дон-дзілі-дзінь, бум-бом-бім! Цуд, які цуд!

Скрудж падбег да акна, адчыніў яго і высунуў галаву вонкі. Ніякага туману, ніякае імжы, ясна, светла, бадзёра, мітусліва, холадна, мароз, які змушае кроў танчыць пад сваю дудку, залатыя блікі сонца, сіняе неба, салодкае свежае паветра, вясёлыя званы. Цуд, які цуд!

— Які ў нас сёння дзень? — пракрычаў Скрудж хлопчыку, што ў святочным убранні бадзяўся ўнізе і аглядаўся па баках.

— Чаго? — перапытаў хлопчык, бязмежна здзівіўшыся.

— Які ў нас сёння дзень, мой дарагі сябра? — паўтарыў Скрудж.

— Сёння?! — усклікнуў малы. — Дык сёння ж Каляды!

— Каляды? — прамармытаў Скрудж. — Значыць, я іх не прапусціў. Духі справіліся за адну ноч. Яны могуць усё, што захочуць, няма ніякіх сумневаў. Ніякіх. Гэй, мілы хлопча!

— Чаго вам?

— Ці ведаеш ты гандляра птушкай праз вуліцу, на рагу? — спытаў Скрудж.

— А як жа! — адказаў хлапчук.

— Якое кемлівае дзіця! — узрадаваўся Скрудж. — Проста цудоўны хлопец. Можна, ты яшчэ ведаеш, ці прадалі яны тую шыкоўную індычку, што вісіць на вітрыне? Толькі не маленькую, а самую вялізную.

— Тую, якая памерам рыхтык з мяне? — перапытаў хлопчык.

— Што за разумнае дзіця! — усклікнуў Скрудж. — Адно задавальненне з такім паразмаўляць. Так-так, жэўжык, менавіта яе!

— Не прадалі, вісіць яшчэ, — адказаў хлопчык.

— Праўда? — перапытаў Скрудж. — Тады ідзі і купі яе!

— Ды ну вас! — заявіў малы.

— Не-не, я сур'ёзна, — сказаў Скрудж. — Ідзі і купі яе, і папрасі, каб прынеслі сюды, а я ўжо скажу, куды яе адправіць. Вяртайся да мяне з крамным служкам — і атрымаеш шылінг. Справішся за пяць хвілін — атрымаеш паўкроны!

Хлопчык куляй кінуўся ў крамку. Калі хто ўмее спускаць курок хаця б напалову так хутка, дык цаны няма такому стралку.

— Я адпраўлю яе Бобу Крэтчэту, — прашаптаў Скрудж, пацёр рукі і выбухнуў смехам. — А ён і ведаць не будзе, чый гэта падарунак. Яна ж разы ў два большая за Малога Ціма. Нават Джо Мілер* не прыдумаў бы таго жарту — адправіць Бобу індычку!

Почырк, якім ён надпісаў адрас, быў не зусім роўны, але неяк з гэтай справай разабраўшыся, ён спусціўся адчыніць уваходныя дзверы і дачакацца прыходу крамнага служкі. Стоячы ўнізе, Скрудж зачашіўся позірмам за дзвярны малаток.

— Я буду любіць яго да канца свайго жыцця! — пракрычаў Скрудж, паляпваючы па ім рукой. — Раней я на яго нават не глядзеў! Што за шчыры ў яго выраз твару! Выдатны, проста выдатны дзвярны малаток! А вось і індычка! Гэй-гоп! Добрага вам дня і вясёлых Калядаў!

Ну і птушка гэта была, скажу я вам. Наўрад ці яна магла пры жыцці падняцца на лапкі, а калі б і паднялася, лапкі тут жа зламаліся б, як сургучныя палачкі для пячатак.

— Не, так проста да Кэмдэн-таўн вы яе не дацягнеце, — усклікнуў Скрудж, — трэба наймаць кэб.

Смех, з якім ён прамовіў гэтыя словы, і смех, з якім ён заплаціў за індычку, і смех, з якім ён потым разлічыўся за кэб, а таксама смех, з якім ён узнагародзіў хлопчыка, былі проста дробяззю ў параўнанні са смехам аж да слёз, з якім ён прысеў, запыхаўшыся, на крэсла.

Пагаліцца аказалася задачай не з лёгкіх: рука Скруджа ўсё яшчэ моцна дрыжала, а галенне ж патрабуе надзвычайнай пільнасці, нават калі вы не спрабуеце пры гэтым танчыць. Але калі б Скрудж адчыкаў сабе кончык носа, ён проста наляпіў бы зверху кавалачак пластыру і застаўся б цалкам задаволены.

Апрануўшыся ва ўсё найлепшае, ён урэшце выйшаў на вуліцу. Там ужо тоўпіліся людзі, якіх ён бачыў пад час вандроўкі з Духам Сёлетніх Калядаў. Заклаўшы рукі за спіну, Скрудж шпацыраваў туды-сюды і з прыемнай усмешкай разглядаў мінакоў. Ён выглядаў такім неадольна прыязным, што трое-чацвёрта добрамыслівых пракожых пажадалі яму вясёлых Калядаў і ўсяго самага добрага. Пазней Скрудж не раз казаў, што з усіх салодкіх гукаў, якія яму даводзілася чуць, гэтыя былі для яго вушэй найсаладзейшымі.

Не паспеўшы адысці далёка ад дому, ён заўважыў таго самага мажнога джэнтльмена, што ўчора зазірнуў у яго кантору са словамі: «Скрудж і Марлі, калі не памыляюся?» У Скруджа ажно сэрца зашчымела, калі ён уявіў, якім позіткам змерыць яго гэты стары джэнтльмен, аднак ведаў, якая дарога яго чакае, і не збочыў з яе.

— Шаноўны сэр, — сказаў Скрудж, паскараючы крок і хапаючы старога джэнтльмена за рукі, — мае шчырыя вітанні. Спадзяюся, учора вам спадарожнічаў поспех. Вы робіце вельмі добрую справу. Вясёлых вам Калядаў!

— Містэр Скрудж, гэта вы?

— Ён самы, — пацвердзіў Скрудж. — Гэта маё імя, але, баюся, вам яно не надта прыемнае. Дазвольце папрасіць у вас прабачэння. Ці не будзеце вы так ласкавы... — і тут Скрудж прашаптаў яму штосьці на вуха.

— Божа літасцівы! — усклікнуў джэнтльмен, нібыта яму дух заняло. — Дарагі мой містэр Скрудж, вы што, сур'ёзна?

— Так, я настойваю, — адказаў Скрудж. — І ні на фартынг меней. За мною, паверце, набраўся вялікі доўг. Вы зробіце мне такую паслугу?

— Дарагі мой сэр, — прамовіў Скруджаў суразмоўца, паціскаючы яму руку, — нават не ведаю, што сказаць пра такую невера...

— Не кажыце нічога, прашу вас, — запярэчыў Скрудж. — Заходзьце як-небудзь, калі ласка, у госці. Вы ж зойдзеце?

— Ахвотна! — усклікнуў стары джэнтльмен, і было бачна, што гэта чыстая праўда.

— Дзякуй вам, — сказаў Скрудж. — Я вельмі вам абавязаны. Тысячу разоў дзякуй! Бог вам у помач!

Ён схадзіў у царкву, потым пабадзяўся па вуліцах, паназіраў за людзьмі, што туляліся туды-сюды, паглядзіў дзяцей па галовах, пагутарыў з жабракамі, пазазіраў у кухні і вокны дамоў і зразумеў, што ўсё гэта прыносіць яму радасць. Ён і падумаць не мог, што нейкі шпацир — ды ўвогуле хоць нешта — можа зрабіць яго такім шчаслівым. Папаўдні ён скіраваўся да дому пляменніка.

Разоў дзесяць прайшоўся ён міма дзвярэй, перш чым набраўся смеласці падняцца на ганак і пагрукаць.

— Гаспадар дому, даражэнькая? — спытаў Скрудж у дзяўчыны, што адчыніла дзверы. Якая слаўная дзяўчына! Вельмі слаўная.

— Так, сэр.

— І дзе ён, мілая? — працягнуў Скрудж.

— У ядальні, разам з гаспадыняй. Дазвольце я вас правяду.

— Дзякуй. Ён мяне ведае, — сказаў Скрудж, ужо хапаючыся за ручку дзвярэй. — Я сам прайду, мілая.

Асцярожна павярнуўшы ручку, ён нясмела зазірнуў за дзверы. Гаспадары акурат аглядалі стол (цудоўны, між іншага, серваваны) — гэтыя маладыя сем'і заўсёды хвалюцца пра такія дробязі і любяць правяраць, каб усё было добра.

— Фрэд! — паклікаў Скрудж.

Божа ўсёмагутны, як жа спалохалася жонка пляменніка! Яна сядзела ў куце, паставіўшы ногі на ўслончык, і Скрудж проста забыў пра яе, а іначэй нізашто б так не зрабіў.

— Хто б гэта мог быць? — усклікнуў Фрэд.

— Гэта я. Твой дзядзька Скрудж. Я прыйшоў на абед. Можна мне ўвайсці, Фрэд?

Ці можна ўвайсці?! Добра яшчэ, што ён не адарваў дзядзьку руку, радасна яе паціскаючы. Праз пяць хвілін Скрудж адчуваў сябе як дома. Больш сардэчнага прыёму і ўявіць немагчыма. Жонка пляменніка выглядала гэтак жа, як падчас вандроўкі з Духам. Топер, калі прыйшоў, — таксама. Так-так, ён прыйшоў! Прышла і поўненькая сястрычка. І яна, і ўсе астатнія госці выглядалі так, як тады. Дзівоснае свята, дзівосныя гульні, дзівосная згода, дзівоснае шчасце!

Але наступным ранкам Скрудж як мага раней прыйшоў у кантору. О, было яшчэ зусім рана! Толькі б паспець першым, толькі б злавіць Боба Крэтчэта, які, безумоўна, спозніцца! Вось пра што марыў ён наступным ранкам.

Так усё і атрымалася! Вось гадзіннік прабіў дзевяць, а Боба няма. Чвэрць на дзясятую — Боба ўсё яшчэ няма. І прыйшоў ён толькі ў васьмнаццаць з паловай хвілін! Скрудж сядзеў, шырока расчыніўшы дзверы, каб не прапусціць моманту, калі клерк зойдзе ў свой заканурак.

Яшчэ не ўвайшоўшы ў кантору, Боб сцягнуў каплюш і разматаў шалік. Літаральна праз імгненне ён ужо сядзеў на сваім зэдліку і з такой хуткасцю вадзіў па аркушы пяром, нібыта спрабаваў дагнаць прапушчаны час.

— Ну, прывітанне, прывітанне! — прабурчаў Скрудж сваім звычайным голасам, наколькі ён мог цяпер яго пераняць. — І як вы патлумачыце сваё з'яўленне на працы ў такі позні час?

— Я вельмі перапрашаю, сэр, — сказаў Боб. — Я і праўда спазніўся.

— Вось як? — перапытаў Скрудж. — Так-так, думаю, што спазніліся. Ідзіце сюды, сэр, зрабіце ласку.

— Але гэта толькі раз на год, сэр, — маліў Боб, выходзячы са свае каморкі. — Больш такое не паўторыцца. Я ўчора трошкі павесяліўся, сэр.

— Вось што я вам, даражэнькі, скажу, — прамовіў Скрудж. — Я не збіраюся болей гэтага цярпець. І таму... — тут ён ускочыў з крэсла і так тузануў Боба за камізэльку, што яе гаспадар адляцеў назад у свой закапурак. — І таму я збіраюся падняць вам жалаванне!

Боб затросся і падсунуўся трошкі бліжэй да лінейкі. У яго галаве ліхаманкава пранеслася ідэя аглушыць ёй Скруджа, скруціць і паклікаць людзей, што адвезлі б яго ў вар'ятню.

— Вясёлых Калядаў, Боб! — з непадробнай шчырасцю сказаў Скрудж і ляпнуў клерка па спіне. — Вясялейшых Калядаў, дарагі дружа, чым тыя, што былі ў вас па маёй віне раней. Я падыму вам жалаванне і пастараюся дапамагаць вашай беднай сям'і. Мы абмяркуем вашыя справы сёння пасля абеду, Боб, за калядным кубкам глінтвейну. Але перш чым вы паставіце яшчэ адну кропку над «і», Боб Крэтчэт, купіце вядзерца вугалю і распаліце агонь гарачэй!

Скрудж не проста трымаў слова — ён трымаў яго абедзвюма рукамі. Ён выканаў усё, што паабяцаў, і нават непараўнальна болей. Малому Ціму — а ён не памёр — Скрудж зрабіўся другім бацькам. Такого добрага сябра, такога добрага гаспадара і такога добрага чалавека не бачыў яшчэ наш стары добры горад, ды і ніякі іншы стары добры горад, гарадок ці мястэчка ў нашым старым добрым свеце. Хтосьці, пабачыўшы такія змены, пачынаў смяяцца, але хай сабе смяецца, Скруджа гэта зусім не хвалюе, ён дастаткова мудры, каб ведаць: што б ні здарылася добрага ў нашым свеце — хто-небудзь абавязкова пасмяецца. Ён разумеў, што такія людзі — слепакі, але хай сабе: у свеце ёсць нашмат больш непрыемныя грымасы, чым усмешкі

ці нават ухмылкі. Яго ўласнае сэрца смяялася, і гэтага было дастаткова.

Ніякіх дачыненняў з духамі ён больш не меў, надалей кіруючыся ў гэтым прынцыпамі поўнага ўстрымання, і пра яго заўсёды казалі, што ён лепш за ўсіх на свеце ведае, як правільна ўшанаваць Каляды. Эх, каб жа і пра нас такое маглі сказаць, пра кожнага з нас! І, як слушна заўважыў Малы Цім, блаславі нас Бог, усіх да аднаго!

З ангельскай мовы пераклала Ганна Янкута

Ханс Крысціян Андэрсэн

ДЗЯЎЧЫНКА З СЯРНІЧКАМІ

Быў люты мароз, падаў снег і апускаўся цёмны вечар — а быў гэта апошні вечар у годзе, пераднавагодні. І ў гэты холад, і ў такі змрок маленькая, бедная дзяўчынка ішла вуліцай з непакрытаю галавою і басанож. Не, у яе на нагах, канечне, былі туфлі, калі яна выходзіла з дому, але што з таго! Туфлі былі занадта вялікія: апошняй іх насіла маці — вось якога яны былі памеру! Не дзіва, што дзяўчынка згубіла іх, перабягаючы вуліцу перад дзвюма павозкамі, што несліся міма са страшным грукатам. Адзін туфель яна так і не знайшла, а з другім збег нейкі хлопчык — ён сказаў, што зробіць з яго зыбку, калі ў яго з'явіцца дзеці.

І вось гэтая маленькая дзяўчынка ступала па дарозе сваімі босымі ножкамі, і тыя ўжо пачырванелі і пасізелі ад холаду. У старым фартушку яна несла шмат карабкаў з сярнічкамі, а адзін карабок заціснула ў кулачку. За ўвесь дзень нічога так і не прадалося, і ніхто не падаў ёй нават дробнай манеткі. Галодная і азяблая, ішла яна вуліцай і здавалася такою прыгнечанай, небарачка!

Сняжынкі апускаліся на яе доўгія русыя валасы, якія падалі прыгожымі хвалямі ёй на плечы, але яна зусім не думала пра сваё хараство. Ва ўсіх за вокнамі ззялі свечкі, па вуліцы разліваўся смачны пах смажаных гусак. Гэта быў пераднавагодні вечар — вось чым

былі занятыя яе думкі. Паміж двума дамамі быў закутак — адзін дом больш выдаваўся на вуліцу, чым другі. Дзяўчынка села там, падабраўшы пад сябе ножкі, і ўся сціснулася, але толькі яшчэ больш мерзла. Дадому ж яна ісці баялася, бо тады бацька адлупцаваў бы яе за тое, што яна не прадала ніводнага карабка і не атрымала ніводнай манеткі. Ды, урэшце, дома таксама было сцюдзёна — дом той, лічы, быў адно дахам над галавой, а так адусюль свістаў вецер, хоць яны і заканапацілі найбольшыя дзіркі саломай ды анучамі. Далоні дзяўчынкі амаль зусім змярцвелі ад холаду. Ах! Маленькая сярнічка магла б яе сагрэць. Варта толькі дастаць адну з карабка, чыркнуць аб сцяну і пагрэць пальчыкі. Яна выцягнула сярнічку, і — чырк! — як тая шуганула агнём, як запалала! Полымя было такое цёплае і яркае, што здавалася, яна трымае рукі над маленькай свечкай — і што за чароўная гэта была свечка! Дзяўчынец прымроілася, што яна сядзіць перад вялікай жалезнаю печкай з бліскучымі масяняжовымі ручкамі і бакамі. Агонь гарэў так самазабыўна і грэў так добра! Але што гэта? — дзяўчынка выцягнула ногі, каб сагрэць таксама і іх, — і тут полымя згасла, печка знікла, і яна засталася сядзець з маленькім недагаркам ад спаленай сярнічкі ў руцэ.

Чыркнула новая сярнічка, загарэлася, заззяла, і там, дзе святло ад яе ўпала на мур, той зрабіўся празрыстым, нібыта вэлюм. Дзяўчынка ўбачыла перад сабой пакой, дзе стаяў стол, накрыты сляпуча-белым абрусам, на якім быў расстаўлены посуд з тонкага фарфору, а ў цэнтры смачна дымілася смажаная гуска, фаршыраваная чарнаслівам і яблыкамі! А яшчэ цудоўнейшым было тое, што гуска саскочыла са спода і, перавальваючыся, паклыпала па падлозе з відэльцам ды нажом у спіне проста да беднай дзяўчынкі! Але тут сярнічка згасла, і перад ёй застаўся толькі тоўсты, халодны мур.

Яна запаліла яшчэ адну. І вось дзяўчынка апынулася ля найчароўнейшай каляднай яліны — яшчэ больш высокай і прыгожай, чым тая, якую яна бачыла за шклянымі дзвярамі ў багатага купца на мінулыя Каляды. Тысячы свечак гарэлі на зялёных галінах, і каляровыя карцінкі, быццам з упрыгожаных вітрынаў, глядзелі на яе адтуль. Дзяўчынка выцягнула да іх рукі — і тут сярнічка пагасла, і ўся безліч калядных свечак пачала ўздымацца вышэй і вышэй — і вось яны ўжо зрабіліся яснымі зоркамі над яе галавой. Адна з іх сарвалася і ўпала, пакінуўшы ў небе доўгі агністы след.

«Нехта памрэ», — падумала дзяўчынка, бо старая бабуля, якая адна была з ёю ласкавая — але яна ўжо памерла, — казалася, што калі падае знічка, то чыясьці душа адлятае да Бога.

Дзяўчынка зноў чыркнула сярнічкай аб мур — тая заззяла, і ў гэтым святле паўстала яе старая бабуля — такая азораная, такая светлая, такая пяшчотная і мілая!

— Бабуля! — усклікнула дзіця. — О, вазьмі мяне да сябе! Я ведаю, ты знікнеш, калі дагарыць сярнічка, знікнеш, як знікла цёплая печка, і цудоўная смажаная гуска, і вялікая вясёлая калядная елка! — і дзяўчынка таропка чыркнула ўсімі сярнічкамі, што заставаліся ў карабку: яна так хацела затрымаць бабулю! І сярнічкі заззялі так ярка, што вакол зрабілася святлей, чым у ясны дзень. Бабуля ніколі раней не была такой прыгожаю і ўрачыстай, яна ўзяла дзяўчынку на рукі, і яны паляцелі ў ззянні і радасці высока-высока, і не было больш ні холаду, ні голаду, ні трывог — цяпер яны былі ў Бога!

А ў закутку за домам сядзела халоднай раніцай маленькая дзяўчынка з чырвонымі шчочкамі ды з усмешкай на твары — мёртвая, замерзлая насмерць у апошні вечар старога году. Навагодні ранак уздымаўся над ма-

ленькай нябожчыцай, якая сядзела, заціснуўшы ў кулачку абгарэлыя сярнічкі.

— Яна хацела сагрэцца! — казалі людзі.

Ніхто не ведаў, якое хараство яна бачыла і ў якім ззянні яна са старой бабуляй узнялася да навагодніх вышыняў шчасця!

З дацкай мовы пераклала Алеся Башарымава

Браты Грымы

ДАМАВІКІ

Жыў адзін бедны шавец, у якога ўжо нічога не засталася, апроча скуры на адну пару абутку. І вось увечары ён выразаў закройку для ботаў, над якімі збіраўся працаваць заўтра. Сумленне ў яго было чыстае, ён лёгка спакойна ў ложак, даверыў сябе Богу і заснуў. Раніцай ён памаліўся і думаў ужо сесці працаваць, глядзіць — а боты стаяць гатовыя ў яго на сталe. Шавец здзівіўся і не ведаў, што сказаць на гэта.

Ён узяў боты ў рукі, каб разгледзець іх зблізку. Як акуратна ўсё зроблена — шво да шва! Гэта была праца сапраўднага майстра. Неўзабаве зайшоў пакупнік, і боты яму так спадабаліся, што ён заплаціў за іх больш, чым звычайна, і шавец змог за гэтыя грошы набыць скуры яшчэ для дзвюх параў.

Увечары ён зноў выкраіў скуру для ботаў і думаў наступнай раніцай з новымі сіламі ўзяцца за працу, але яму гэта не спатрэбілася. Бо калі ён падняўся, адбылося тое самае: боты былі ўжо гатовыя. Пакупнікі заплацілі шаўцу так шмат, што гэтым разам ён набыў скуру для чатырох параў. І гэтыя чатыры пары раніцай стаялі гатовыя ў яго на сталe. Так ішло і далей: што ён рыхтаваў увечары, раніцай было ўжо гатовае, так што хутка ён займеў прыстойны заробак і нарэшце зрабіўся заможным чалавекам.

Але аднойчы ўвечары, незадоўга да Раства, шавец зноў рабіў выкрайку для ботаў і перад тым, як пайсці спаць, сказаў сваёй жонцы: «А што, калі мы не будзем класціся, а паглядзім, хто ж гэта нам так дапамагае?» Жонка пагадзілася і патушыла святло. Пасля гэтага яны схаваліся ў куце за адзежаю, якая там вісела, і пачалі ўважліва сачыць за тым, што адбываецца ў пакоі.

Апоўначы раптам з'явіліся два маленькія, прыгожанькія, голыя чалавечкі, селі за шаўцоў стол, узялі яго закройку і пачалі сваімі пальчыкамі так спрытна і хутка калоць, шыць, прыбіваць, што шавец вачэй не мог адвесці, такі ён быў здзіўлены. Яны не спыняліся, пакуль не скончылі працу, а потым шпарка паскакалі прэч.

Наступнай раніцай жонка сказала: «Чалавечкі зрабілі нас багатымі, мы мусім ім аддзячыць. Яны бегаюць сюды-туды, але не маюць нічога з адзежы і, відаць, мерзнуць. Ведаеш што? Я пашыю для іх кашулькі, каптаны, нагавічкі і кожнаму па пары панчохаў, а ты змайструй для кожнага пару чаравічак». Муж сказаў: «Твая праўда, так і зробім». І вось увечары, падрыхтаваўшы ўсё, што трэба, яны паклалі падарункі замест выкрайкі на стол і зноў схаваліся, каб паглядзець, як паставяцца да гэтага чалавечкі. Апоўначы чалавечкі прыскакалі і хацелі адразу ж узяцца за працу, але скуры не было, яны знайшлі толькі маленькія апранахі. Спачатку чалавечкі здзівіліся, але потым вельмі ўзрадаваліся. Вельмі хутка яны надзелі ўсё гэта, расправілі прыгожую вопратку на сабе і заспявалі:

Ці ж мы не фэйныя хлапцы?

Чаму ж дагэтуль мы шаўцы?

І потым затанчылі, заскакалі па крэслах і па лаўках. Урэшце чалавечкі выскачылі за дзверы — і з таго часу

больш не приходзілі. Але ў шаўца цяпер усё было добра — і так да канца яго дзён, за што б ён ні браўся, усё яму ўдавалася як найлепш.

З нямецкай мовы пераклаў Альгерд Бахарэвіч

ДЗІЦЯ МАРЫ

Край вялікага лесу жыў дрывасек са сваёй жонкай, і было ў іх толькі адно дзіця — дзяўчынка трох гадоў. Але яны былі такія бедныя, што не мелі болей хлеба і не ведалі, чым ім карміць дачку. І вось аднойчы ўранні невясёлы дрывасек пайшоў у лес працаваць, і калі ён сек дрэвы, перад ім раптам з'явілася прыгожая высокая жанчына, на галаве якой была карона, складзеная з зіхоткіх зорак. Яна сказала дрывасеку: «Я Панна Марыя, Маці немаўляці Ісуса, ты бедны і жывеш у галечы, аддай мне сваё дзіця, я хачу ўзяць яго з сабой, буду клапаціцца пра яго і буду яму як маці». Дрывасек паслухаўся, прынёс дзіця і аддаў яго ў рукі Марыі, якая забрала яго з сабой на нябёсы. Там дзяўчынцы жылося добра, яна ела белы хлеб з салодкім малаком, а яе адзежа была з золата, і анёлкі любілі гуляць з ёй.

Калі ёй споўнілася чатырнаццаць, Панна неяк паклікала яе да сябе і сказала:

— Мілае дзіця, я выпраўляюся ў доўгае падарожжа, вось, вазьмі — гэта ключы ад трынаццаці пакояў нябеснага царства. Я даю іх табе на захаванне. Дванаццаццю ключамі ты можаш карыстацца і адмыкаць імі ўсе дзверы, якія пажадаеш. Але трынаццатым ключом, самым маленькім, табе карыстацца забаронена. Сцеражыся ад-

чыняць дзверы, да якіх ён пасуе, інакш з табой здарыцца няшчасце.

Дзяўчынка абяцала быць паслухмянай. І калі Панна Марыя выправілася ў дарогу, пачала аглядаць пакоі нябеснага царства. Кожны дзень яна адчыняла адны дзверы — і вось пабачыла ўжо ўсе дванаццаць пакояў. У кожным сядзеў апостал, і вакол яго ўсё было такое бліскачае і раскошнае, і дзяўчынка цешылася з гэтай раскошы і прыгажосці, а анёлкі, якія паўсюль яе суправаджалі, цешыліся разам з ёй. І вось толькі адны дзверы засталіся неадамкнутыя, дзяўчынка адчула неадольнае жаданне даведацца, што там схаванае. Тады яна сказала:

— Не падумайце, я не хачу цалкам адчыняць гэтыя дзверы і не хачу заходзіць у гэты пакой, але мы можам проста паглядзець у шчылінку, што там такое.

— Не! — сказалі анёлкі. — Гэта грэх! Панна Марыя забараніла табе рабіць гэта, з табой можа здарыцца няшчасце!

Дзяўчынка прыціхла, але цікаўнасць у яе сэрцы не маўчала, а калала і дражніла гэтае маленькае сэрца і не пакідала яго ў спакоі. І калі аднойчы ўсе анёлкі некуды пайшлі, дзяўчынка падумала: цяпер я адна і магу зазірнуць у той пакой, ніхто не даведаецца, што я зрабіла. Яна дастала патрэбны ключ, і калі ключ апынуўся ў яе руках, яна ўставіла яго ў замок, а калі ён апынуўся ў замку, яна павярнула яго... Дзверы адскочылі, і дзяўчынка пабачыла Святую Тройцу ва ўсім яе агні і бляску! Яна пастаяла крыху, заварожана разглядаючы ўсё гэта, а потым дакранулася пальцам да бліскачага ззяння — і яе палец зрабіўся залаты. Дзяўчынка вельмі спалохалася, шчыльна зачыніла дзверы і пабегла адтуль. Але страх не пакідаў яе, і сэрца працягвала біцца і не знаходзіла спакою, і золата заставалася на яе пальцы, як ні намагалася дзяўчынка адмыць яго або адцерці.

Мінула не так шмат часу, і Панна Марыя вярнулася са свайго падарожжа. Яна паклікала дзяўчынку да сябе і загадала аддаць ключы ад нябеснага царства. Калі дзяўчынка падавала ёй ключы, Панна Марыя зазірнула ёй проста ў вочы і спытала:

— Ты не адчыняла трынаццатыя дзверы?

— Не, — адказала дзяўчынка.

Тады Панна Марыя паклала руку дзяўчынцы на сэрца, адчула, як тое б'ецца, і зразумела, што яе загад быў парушаны і дзверы былі адмакнутыя.

— Ты дакладна не рабіла гэтага? — другі раз спытала Панна Марыя.

— Не, — адказала дзяўчынка другі раз.

Тады Панна Марыя паглядзела на палец, які зрабіўся ўвесь залаты ад нябеснага ззяння, пераканалася, што дзяўчынка нагршыла, і спытала трэці раз:

— Ты не рабіла гэтага?

— Не, — сказала дзяўчынка трэці раз.

І тады Панна Марыя прамовіла:

— Ты не паслухалася мяне, а да таго ж схлусіла. Таму ты больш не дастойная жыць на небе.

І дзяўчынку апанаваў глыбокі сон. Калі яна прачнулася, то ляжала на зямлі, унізе, пасярод гушчару. Яна хацела паклікаць на дапамогу, але не магла вымавіць ні гуку. Яна ўскочыла і хацела бегчы адтуль, але ў які бок ні паварочвалася, скрозь былі густыя зараснікі, праз якія яна не магла прабрацца.

У гушчары, дзе яна апынулася, быццам у палоне, стаяла старое дуплістае дрэва: у ім дзяўчынка і мусіла жыць. Калі надыходзіла ноч, яна запаўзала туды і спала ў дупле, там жа знаходзіла сабе прытулак, калі быў дождж або навальніца.

Але гэта было ўбогае жыццё. Дзяўчынка горка плакала, успамінаючы пра тое, як добра ёй было на небе і як з ёю гулялі анёлкі.

Адзінай ежай ёй былі карэньчыкі і лясныя ягады. Увосень яна збірала апалае лісце і арэхі і адносіла ў сваё дупло. Арэхамі яна сілкавалася ўзімку, а калі ўсё навокал пакрывалася снегам і лёдам, яна запаўзала пад ахапкі лісця, каб схавацца ад холаду.

Вопратка яе хутка парвалася і лахманамі звісала з цела. Калі ж сонейка зноў пачынала прыпякаць, яна выходзіла са свайго схову і садзілася пад дрэвам, прыкрываючыся доўгімі валасамі, быццам плашчом.

Так яна гібела год ад году, церпячы ўсе беды й пакуты зямнога існавання.

Аднойчы, калі дрэвы зноў зазеленелі, кароль той краіны, палюючы ў лесе, пагнаўся за казуляй. Казуля ўцякла ў кусты, што раслі вакол старога дрэва, і ён сышоў з каня і мячом пачаў пракладаць сабе шлях скрозь зараснікі.

Прабіўшыся нарэшце скрозь гэты гушчар, ён убачыў дзяўчыну неймавернай пекнаты, якая сядзела пад дрэвам і якую з галавы да пятаў хвалямі захіналі залацістыя валасы.

Ён спыніўся, моўчкі, са здзіўленнем узіраючыся ў яе, а затым спытаў:

— Хто ты такая і навошта сядзіш ты тут, у гэтай лясной глухмені?

Яна нічога не адказала, бо не магла растуліць вуснаў. Кароль працягваў:

— Хочаш пайсці са мной у мой замак?

Дзяўчына адказала яму толькі лёгкім кіўком галавы.

Тады ўзяў яе кароль на рукі, данёс да свайго каня і паехаў з ёю дадому. Калі яны прыехалі ў ягоны каралеўскі палац, ён загадаў апрануць яе ў самае шыкоўнае адзенне і даць ёй усё, што толькі пажадае яе душа. І хоць яна не магла гаварыць, прыгажосць яе была такая чароўная, што кароль пакахаў яе ўсім сэрцам і праз нейкі час ажаніўся з ёй.

Не мінула і году, як каралева нарадзіла сына. І вось аднойчы ўначы, калі яна ляжала адна ў ложку, перад ёй з'явілася Панна Марыя і сказала:

— Калі ты скажаш мне праўду і прызнаешся, што адчыняла забароненыя дзверы, я адкрыю твае вусны і вярну табе дар мовы; калі ж ты пачнеш упарціцца ў сваім граху і будзеш настойліва адмаўляць сваю віну, я забяру ў цябе тваё нованароджанае дзіця.

Каралева атрымала магчымасць сказаць нарэшце праўду, але заўпарцілася і зноў сказала:

— Не, я не адмыкала забароненых дзвярэй.

Тады Панна Марыя ўзяла з яе рук немаўля і знікла з ім.

Назаўтра, калі дзіцяці нідзе не маглі знайсці, падняўся гоман у народзе: «Наша каралева — людажэрка, роднае дзіця загубіла». Яна ўсё чула, ды нічога запярэчыць не магла, кароль жа не хацеў гэтаму верыць, таму што моцна кахаў яе.

Праз год у каралевы нарадзіўся яшчэ адзін сын, і зноў ноччу прыйшла да яе Панна і сказала:

— Цяпер ты згодная пакаяцца ў тым, што адмыкала забароненыя дзверы? Калі прызнаешся, я аддам табе твайго першага сына і вярну дар слова, калі ж будзеш упарціцца ў граху і адмаўляць віну сваю — адбяру ў цябе і гэтае немаўля.

І зноў адказала каралева:

— Не, я не адчыняла забароненых дзвярэй.

Панна ўзяла з ейных рук дзіця і ўзнеслася з ім на нябёсы.

Назаўтра, калі зноў высветлілася, што і гэтае дзіця каралевы знікла, народ ужо адкрыта казаў, што каралева зжэрла яго, і дарадцы караля запатрабавалі зладзіць над каралевай суд.

Але кароль так яе кахаў, што ўсё не хацеў верыць абвінавачанням. Ён загадаў сваім дарадцам пад стра-

хам смяротнага пакарання, каб пра гэта болей не было і гаворкі.

На наступны год нарадзіла каралева надзвычай прыгожую дзяўчынку. Трэці раз з'явілася перад ёй ноччу Панна Марыя і сказала:

— Ідзі за мною!

Узяла Марыя каралеву за руку, павяла на неба і паказала ёй там абодвух яе старэйшых дзяцей: яны сустрэлі яе вясёлым смехам, гуляючы зямным шарам, яблыкам Святой Панны.

Узрадавалася каралева, глядзячы на іх, а Панна сказала:

— Няўжо тваё сэрца не памякчэла? Калі ты прызнаешся, што адмыкала тады забароненыя дзверы, я вярну табе абодвух тваіх сыночкаў.

Але каралева і трэці раз адказала:

— Не, я не адчыняла забароненых дзвярэй.

Тады Панна зноў апусціла яе на зямлю і адняла ў яе трэцяе дзіця.

Калі на наступную раніцу разнеслася вестка аб знікненні малой прынцэсы, народ гучна закрычаў: «Каралева — людажэрка! Яна заслугоўвае толькі смерці!» І кароль ужо не мог больш пярэчыць сваім дарадцам.

Над каралевай быў зладжаны суд. Аднак яна не магла вымавіць ні слова ў сваю абарону, і яе прысудзілі да спалення на вогнішчы.

Былі прынесеныя дровы, і калі вакол каралевы, што была моцна прывязаная да слупа, з усіх бакоў з'явілася полымя, лёд яе гордасці пачаў таяць, а ў сэрцы заварушылася раскаянне ў сваёй віне. «Калі б я хаця б перад смерцю магла пакаяцца, што адчыняла тыя дзверы!» І тут яе голас вярнуўся, і яна гучна закрычала:

— Святая Панна, я гэта зрабіла!

Тут жа з нябёсаў паліўся дождж і патушыў агонь, над асуджанай каралевай узнікла сляпучае ззянне,

і на зямлю сышла з нябёсаў Панна Марыя з абодвума сынамі каралевы і яе дачкою.

— Хто прызнаецца ў сваім граху і раскайваецца ў ім, таму грэх даруецца, — ласкава прамовіла Панна, аддала каралеве трох яе дзяцей, вызваліла ёй язык і надзяліла шчасцем на ўсё астатняе жыццё.

З нямецкай мовы пераклаў Альгерд Бахарэвіч

О. Генры

ДАРЫ МУДРАЦОЎ

Адзін даляр і восемдзсят сем цэнтаў. І ўсё. Прычым шэсцьдзсят цэнтаў з іх — аднацэнтавымі манеткамі. Манеткамі, за кожную з якіх яна так таргавалася з бакалейшчыкам, зяленіўшчыкам або мясніком, што тыя пачыналі чырванець, ціха ненавідзячы яе за празмерную скнарлівасць. Дэла пералічыла тройчы. Адзін даляр і восемдзсят сем цэнтаў. А заўтра Раство.

Як тут не плюхнуцца на старэнькую заседжаную канапу і не заплакаць? І Дэла плюхнулася і заплакала. Калі задумацца, то жыццё складаецца з расчараванняў, рыданняў і ўсмешак, але пераважна — з расчараванняў.

Дамо гаспадыні трохі часу апрытомнець, а пакуль агледзім дом. Мэбляваная кватэрка за восем даляраў у тыдзень. Не тое каб зусім ужо халупа, але менавіта гэтае слова ўжылі б прадстаўнікі санітарнай інспекцыі.

Унізе ў вестыбюлі вісела паштовая скрыня, у якую ніколі не прасунуўся б ніводны ліст, і электрычны дзвярны званок, з якога ніводны смяротны не здолеў бы выціснуць ані гуку. У дадатак да ўсяго побач была прыладжаная шыльда з надпісам «Містэр Джэймс Дылінгем Янг».

Імя «Дылінгем» яшчэ веяла напамінам пра часы росквіту, калі яго ўладальнік зарабляў трыццаць даляраў у тыдзень. Цяпер жа, калі прыбытак скараціўся

да дваццаці даляраў, пара пачала ўсур'ез падумаць аб тым, каб скараціць яго да сціплага й някідкага «Д.». Але штораз, калі містэр Джэймс Дылінгем Янг вяртаўся дадому і падымаўся да сябе ў кватэру, ён чуў пяшчотнае «Джым» і апынаўся ў сардэчных абдымках жонкі, якую, як вы ўжо ведаеце, звалі Дэлай. І гэта было цудоўна.

Дэла выплакалася і трохі падпудрыла шчокі. Яна стаяла ля акна і нявесела назірала за шэрай коткай, што ступала па шэрай агароджы ў шэрым двары. Заўтра Рас-тво, а ў яе толькі адзін даляр і восемдзсят сем цэнтаў на падарунак Джыму. Колькі месяцаў яна збірала іх па манетцы — і вось што мае ў выніку. На дваццаць даляраў у тыдзень далёка не заедзеш. Выдаткі выйшлі большымі, чым яна меркавала. Так заўжды. Усяго адзін даляр і восемдзсят сем цэнтаў на падарунак Джыму. Ейнаму Джыму. Колькі шчаслівых гадзінаў прабавіла яна, мроячы аб чымсьці прыгожым для яго. Чымсьці добрым, рэдкім і сапраўды якасным — чымсьці, што было б хоць трохі вартым гонару звацца ўласнасцю Джыма.

Паміж вокнамі ў пакоі стаяла трумо. Можца сабе ўявіць, якое бывае трумо ў кватэры за восем даляраў. Толькі вельмі худая і рухавая асоба змагла б сабраць у адно свае адлюстраванні ў доўгіх вузкіх люстэрках. Дэла была даволі стройная, таму ёй гэта ўдавалася.

Раптам яна адскочыла ад акна і стала перад люстэркам. Ейныя вочы зіхцелі, як дыяменты, але твар праз дваццаць секунд збляк. Рэзкім рухам яна распусціла валасы, і яны спалі з яе плячэй на ўсю сваю даўжыню.

У маладых Янгаў засталіся толькі дзве рэчы, якімі яны напраўду маглі ганарыцца. Першая — залаты гадзіннік Джыма, які дастаўся яму ад бацькі, а таму — ад дзеда. А другая — валасы Дэлы. Калі б царыца Саўская жыла ў доме насупраць, Дэла б наўмысна прасушвала валасы пасля ванны, высунуўшыся ў акно, каб яны зацянялі сабой бляск усіх упрыгожанняў і пышных

стройкаў Яе Вялікасці. А калі б цар Саламон быў швейцарам у іхным доме і хаваў у сугарэнні ўсе свае скарбы, Джым бы штораз глядзеў на свой гадзіннік, праходзячы міма, каб убачыць, як той дзярэ на сабе ад зайздрасці бараду.

І вось цяпер распушчаныя прыгожыя валасы Дэлы пераліваліся вадаспадам каштанавых хваляў. Яны даставалі ёй да кален і маглі б выдатна замяніць адзежу. Раптам яна нервова і паспешліва пачала зноў іх збіраць. Затым застыла на хвіліну, быццам вагаючыся, і з ейных вачэй выкаціліся і ўпалі на пацёрты чырвоны дыван дзве слязінкі.

Старэнькая карычневая жакетка. Старэнькі карычневы капялюш. З шлохам спадніцаў і дыяментавымі яскаркамі ў вачах яна выпырхнула за дзверы і, спустыўшыся па лесвіцы, выбегла на вуліцу.

Спынілася яна пад шыльдай: «М-м Сафрані. Вырабы з валасоў». Дэла ўзляцела па лесвіцы на другі паверх і ўвайшла, запыханая, але сабраная. Вялікай беласкурай мадам з каменным тварам наўрад ці пасавала імя Сафрані.

— Вы набудзеце мае валасы? — спытала Дэла.

— Я купляю валасы, — сказала мадам. — Здымі, дзетка, капялюшык і дай мне на іх зірнуць.

І вадаспад каштанавых хваляў паліўся долу.

— Дваццаць даляраў, — сказала мадам, узважыўшы валасы спрактыкаванай рукой.

— Давайце хутчэй, — пагадзілася Дэла.

Вох, наступныя дзве гадзіны яна лётала, быццам мятлік. Але метафары тут лішнія. Яна шмыгала па крамах у пошуку падарунка для Джыма.

Урэшце яна яго знайшла. Без сумневу, ён быў створаны для Джыма і ні для кога болей. Яна перавярнула ўсе крамы, і ні ў адной такога не было. Гэта быў плацінавы ланцужок для кішэннага гадзінніка, просты і сціплы

з выгляду, аб вартасці якога сведчылі не мудрагелістыя ўзоры і аздабленні, а адно матэрыял, з якога ён быў выраблены, — як і належыць сапраўды добрым рэчам. Гэты ланцужок быў варты Яго Гадзінніка. Толькі зірнуўшы на яго, яна зразумела, што ён мусіць належаць Джыму. Яны былі падобныя. Спакой і вартасць — вось што іх аб'ядноўвала. За ланцужок з яе ўзялі дваццаць адзін даляр, і з васьмюдзесяццю сямю цэнтамі яна паспяшала дадому. З такім ланцужком Джым можа не хвалявацца, у якой бы кампаніі яго ні папрасілі падказаць час. Яму больш не давядзецца пазіраць цішком на такі выдатны гадзіннік, саромеючыся старога скуранага паска, прыладжанага замест ланцужка.

Калі Дэла вярнулася дадому, розум ейны трохі працверазеў, і ўзрушэнне саступіла разважлівасці. Яна дастала абцужкі для завівання валасоў, запаліла газніцу і прынялася выпраўляць разбурэнні, нанесеныя велікадушнасцю, спалучанай з любоўю. А гэта, сябры мае, заўсёды велізарная праца — тытанічная праца.

Праз сорак хвілін уся яе галава была пакрытая мноствам маленькіх завіткоў, што рабіла яе надзіва падобнай да школьніка-прагульшчыка. Яна доўга і старанна разглядала сябе ў люстэрку, ацэньваючы свой новы вобраз.

— Калі Джым не заб'е мяне, — сказала яна сабе, — убачыўшы мяне такую, ён скажа, што я падобная да харысткі з Коні-Айлэнд. Але што я магла зрабіць — Божа! — што я магла зрабіць на даляр і восемдзсят сем цэнтаў?

Роўна а сёмай гадзіне кава была прыгатаваная, а на плітцы грэлася патэльня, чакаючы адбіўных.

Джым ніколі не спазняўся. Дэла ўзяла ў руку складзены ўдвая ланцужок і села на край стала побач з дзвярыма, чакаючы мужа. Хутка яна пачула на лесвіцы ўнізе ягоня крокі і раптам на момант збляднела. Яна часта прамаўляла сама сабе кароценькія малітвы з нагоды

штодзённых клопатаў і цяпер прашаптала: «Прашу Цябе, Госпадзе, хай ён па-ранейшаму лічыць мяне прыгожай».

Дзверы адчыніліся, Джым увайшоў у кватэру і зачыніў іх. Ён выглядаў схуднелым і вельмі сур'ёзным. Небарака, хлапцу было ўсяго дваццаць два, а ён ужо нёс на плячах нялёгкае цяжар сем'яніна. Паліто ягонае даўно патрабавала абноўкі, а пальчаток і зусім не было.

Ён застыў у дзвярах, як сэтэр, што ўчуў перапёлку. Яго вочы ўтаропіліся ў Дэлу, але яна не магла разабраць, што ў іх напісана, і гэта напужала яе. Гэта не было ні злосцю, ні здзіўленнем, ні асуджэннем, ні страхам, ні хоць якім з тых пачуццяў, якіх яна чакала. Ён проста неадрыўна глядзеў на яе ўсё тым жа асаблівым незразумелым поглядам.

Дэла саслізнула са стала і падышла да яго.

— Джым, любы, — усхапілася яна, — не глядзі на мяне так. Я абстрыгла валасы і прадала іх, бо нізашто не прабачыла б сабе, калі б не зрабіла табе на Раство падарунка. Яны адрасцуюць ізноў — не злуйся, прашу цябе. Я не магла іначай. Яны ў мяне страх як хутка растуць. Павіншуй мяне з Раством! Джым, давай радавацца! Ты нават не ўяўляеш, які цудоўны, які прыгожы падарунак я табе набыла.

— Ты абстрыгла валасы? — вымавіў ён з цяжкасцю, быццам не мог усвядоміць гэты відавочны факт, што ніяк не хацеў змяшчацца ў яго галаве.

— Абстрыгла і прадала, — адказала Дэла. — Ты ж усё адно мяне любіш, праўда? Гэта ж па-ранейшаму я, хай і без валасоў.

Джым цікаўна агледзеў пакой.

— Дык ты цяпер без валасоў? — спытаў ён, і пытанне яго прагучала неяк па-ідыёцку.

— Не трэба іх шукаць, — сказала Дэла. — Я прадала іх. Кажу табе: абстрыгла і прадала, усё. Сёння Раство, мілы. Не злуйся на мяне, я ж гэта дзеля цябе зрабіла.

Можа, валасы мае і можна было падлічыць да апошняй валасінкі, — дадала яна раптам з нейкай сур'ёзнай ласкавасцю, — але маю любоў да цябе злічыць немагчыма. Сёння ў нас на вячэру адбіўныя, добра, Джым?

Джым нарэшце ачомаўся і сціснуў сваю Дэлу ў абдымках. Давайце на дзесяць секунд пакінем нашых герояў і з дбайнай пільнасцю спынім свой погляд на чым-небудзь іншым. Што болей — восем даяраў у тыдзень або мільён у год? Матэматыкі і разумнікі не адкажуць слушна на гэтае пытанне. Мудрацы прынеслі найбагацейшыя дары, але ў іх не было аднаго. А чаго менавіта, мы даведаемся ў самым хуткім часе.

Джым выцягнуў з кішэні паліто скрутак і кінуў яго на стол.

— Не падумай пра мяне дрэннага, Дэл, — сказаў ён. — Ні праз якія стрыжкі, прычоскі ці шампуні я не пачну кахаць маю любачку меней. Проста разгарні гэты скрутак, і ты зразумееш, чаму я так разгубіўся.

Белыя пальцы спрытна разарвалі заматаную паперу. Затым раздаўся радасны крык захаплення, а затым — авой! — уласцівая жанчынам перамена: слёзы роспачы і скурушлівы плач, што патрабавалі неадкладнага ўмяшання ўсіх суцяшальных сілаў гаспадара кватэры.

На стале ляжалі грабеньчыкі — набор грабеньчыкаў рознага памеру і формы, які Дэла доўга разглядала ў адной з брадвейскіх вітрын. Прыгожыя грабеньчыкі, з сапраўднай чарапахі, аздобленыя каштоўнымі каменьчыкамі, акурат пад колер ейных раскошных страчаных валасоў. Яна ведала, гэта былі дарагія грабеньчыкі, і яе сэрца прагнула іх і тужыла, не маючы нават надзеі калі-небудзь імі валодаць. І цяпер яны належалі ёй, але кудзераў, якія мусілі аздабляць жаданыя ўпрыгожанні, больш не было.

Яна прыціснула іх да грудзей і нарэшце здолела падняць заплаканыя вочы і ўсміхнуцца.

— У мяне вельмі хутка растуць валасы, Джым! — сказала яна.

Раптам Дэла падскочыла, як апаранае кацяня, і ўскрыкнула:

— Ах, што ж гэта я!

Яна ж яшчэ не паказала Джыму свайго цудоўнага падарунка. На раскрытай далоні Дэла падала яму ланцужок. Бледны і дарагі метал, здавалася, зіхацеў, адлюстроўваючы святло і цеплыню яе душы.

— Бачыш, які чуд, Джым. Я аббегала ўвесь горад у пошуках. Цяпер ты будзеш спраўджваць час па сто разоў на дзень. Давай сюды гадзіннік. Я хачу зірнуць, як яны будуць глядзецца разам.

Замест таго каб выканаць яе просьбу, Джым плюхнуўся на канапу, заклаў рукі за галаву і ўсміхнуўся.

— Дэл, — прамовіў ён, — давай пакуль схаваем нашыя калядныя падарункі. Надта цудоўныя яны, каб адразу ж імі карыстацца. Я прадаў гадзіннік, каб набыць табе грабенчыкі. А цяпер давай вячэраць.

Вядома ж, вы памятаеце тых мудрацоў — а яны былі надзвычай разумнымі людзьмі, — што прынеслі дары Немаўляці ў яслях. Менавіта ад іх ідзе звычай дарыць на Раство падарункі. Паколькі яны былі мудрацамі, то і дары іхныя былі мудрыя — яны пакідалі за сабой права замяніць іх у выпадку супадзення. Тут жа я няскладна апавёў вам нічым не прыкметную гісторыю дваіх бязглуздых дзяцей, якія так безразважна ахвяравалі адно аднаму найвялікшыя свае скарбы. І скажу яшчэ слова мудрацам сённяшніх дзён: з усіх людзей, якія дораць падарункі, гэтыя двое былі самыя мудрыя. З усіх, хто дорыць і атрымлівае падарункі, самыя мудрыя тыя, хто робіць гэтаксама. Дзе б і кім яны ні былі. Яны і ёсць мудрацы.

Яльмар Сёдэрберг

ФУТРА

Зіма ў той год выдалася халодная. Усе сціскаліся і курчыліся ад холаду — акрамя тых, на кім была футровая вопратка.

У суддзі Рыкарда было вялікае футра. Калі разважыць, такога футра вымагала яго пасада: ён быў генеральным дырэктарам навастворанай кампаніі. А вось у яго старога сябра, доктара Хэнка, наадварот, футра не было, ды затое была прыгажуня-жонка і трое дзяцей. Доктар Хэнк быў худы і бледны. Хтосьці пасля жаніцъбы тлусцее, хтосьці худнее — доктар Хэнк схуднеў, і быў пярэдадзень Калядаў.

— Кепскі гэты год у мяне, — сказаў сам сабе доктар Хэнк недзе а трэцяй гадзіне дня, калі ўжо сутонела. Ён ішоў да свайго старога сябра Ёна Рыкарда пазычыць грошай. — Вельмі кепскі год. Здароўя мала, калі не сказаць ніякага. У адрозненне ад маіх пацыентаў... Амаль усе акрыялі, і я да іх рэдка зазіраю. А сам, напэўна, хутка памру. І мая жонка так думае — па ёй гэта бачна. Што ж, калі гэта здарыцца, то лепш, каб здарылася да канца студзеня, калі трэба будзе плаціць гэтую клятую страхоўку.

Дайшоўшы ў сваіх развагах да гэтага месца, ён апынуўся на рагу Рэгерынгсгатан і Хамнгатан, і калі хацеў перайсці апошнюю, каб рушыць далей па Рэгерынгсга-

тан, паслізнуўся на раз'езджаным снезе і ўпаў перад санямі, што несліся проста на яго. Фурман вылаяўся, і кабыла інстынктыўна вывернула ўбок, але доктара ўсё ж ударыла ў плячо полазам, ды яшчэ паліто зачэпілася ці то за шруб, ці то за цвік, ці то яшчэ за нешта такое і прадралася.

Вакол сабраўся народ. Паліцэйскі дапамог доктару падняцца на ногі, маладая дзяўчына счысціла з яго снег, пажылая жанчына пажэстыкулявала над яго старым паліто, нібы паказваючы, што, калі б яна магла, дык зашыла б яго на месцы, прынц з каралеўскага дому, які выпадкова праходзіў міма, падняў шапку доктара з зямлі і насунуў яму на галаву, так што ўсё зноў было ў парадку — акрамя паліто.

— Цьху ты, Густаў, ну ў цябе і выгляд! — сказаў судзя Рыкард, калі Хэнк зайшоў да яго ў кантору.

— Мiane падбілі, — патлумачыў Хэнк.

— Ты як заўсёды, — дабрадушна засмяўся Рыкард. — Але дадому табе нельга так ісці. Можаш пакуль узяць маё футра, а я адпраўлю пасыльнага, каб прынёс мне з дому паліто.

— Дзякуй, — сказаў доктар Хэнк.

І, пазычыўшы патрэбную сотню кронаў, дадаў:

— Ну, чакаю цябе да нас на вячэру.

Рыкард быў нежанаты і калядныя вечары звычайна праводзіў у Хэнкаў.

Дадому Хэнк ішоў у такім добрым настроі, якога не меў ужо даўно.

— Гэта ўсё футра, — сказаў ён сам сабе. — А я ж мог бы ўжо даўно дадумацца набыць сабе футра ў крэдыт. Гэта дадало б мне ўпэўненасці і павагі ў вачах людзей. Доктару ў футры немагчыма плаціць такія ж нізкія ганарары, як доктару ў звычайным паліто з працёртымі швамі. Шкада, што я пра гэта не падумаў раней. Цяпер ужо запозна.

Ён прагуляўся крыху Каралеўскім садам. Ужо сцямнела, і зноў пайшоў снег. Ніхто з сустрэчных знаёмых не пазнаваў яго.

— Хаця хто яго ведае, можа, і не запозна? — працягваў Хэнк свае развагі. — Я яшчэ не стары, а наконт свайго здароўя магу і памыляцца. Я бедны як царкоўная мыш, але Ён Рыкард яшчэ не так даўно быў такі ж. Жонка мая са мной апошнім часам халодная і непрыязная. Яна, безумоўна, зноў пачала б мяне любіць, калі б я мог зарабляць больш і хадзіў у футры. Мне здаецца, калі Ён набыў сабе футра, ён пачаў падабацца ёй больш, чым да таго. Канечне, яна ім крыху захаплялася і раней, калі была яшчэ маладзенькай, але ён так і не зрабіў ёй прапановы — наадварот, заявіў і ёй, і ўсім, што не гатовы пабрацца шлюбам, маючы гадавы даход, меншы за дзесяць тысячаў. Затое я быў на гэта гатовы, Элен жа нічога за душой не мела і марыла выйсці замуж. Не думаю, што яна была ў мяне аж так закаханая, каб я мог яе спакусіць, калі б хацеў. Але я й не хацеў, бо як я мог нават марыць пра такое каханне? Такія мары я пакінуў яшчэ ў шаснаццаць гадоў, калі ўпершыню ўбачыў у оперы «Фаўста» — з Арнальдсанам*. Але ўсё ж я ўпэўнены, што першы час пасля нашай жаніцьбы я падабаўся ёй — у такім памыліцца немагчыма. Дык чаму я не магу зноў спадабацца ёй? Першы час пасля нашага шлюбу яна заўсёды грубіла Ёну, калі яны сустракаліся. Але потым ён заснаваў кампанію і пачаў запрашаць нас час ад часу ў тэатр, а яшчэ набыў сабе футра. Так што, натуральна, маёй жонцы ўрэшце надакучыла яму грубіць.

У Хэнка заставалася яшчэ некалькі справаў, якія трэба было зрабіць да вячэры. Была ўжо палова шостаі, калі ён прыйшоў дадому, увесь нагружаны пакункамі.

Левае плячо ў яго вельмі ныла, але ў астатнім нічога не нагадвала пра няшчасны выпадак, што здарыўся з ім удзень, — нічога, апрача футра.

— Цікава будзе паглядзець на твар жонкі, калі яна ўбачыць мяне ў футры! — сказаў сам сабе доктар Хэнк.

У прэрднім пакоі было зусім цёмна: лямпу запальвалі тут толькі ў час прыёмаў.

«Яна ў зале, я яе чую, — падумаў доктар Хэнк. — Ідзе так лёгка, быццам якая птушачка. Як дзіўна: мне дагэтуль робіцца цёпла на сэрцы, варта пачуць яе крокі ў суседнім пакоі».

Доктар Хэнк не памыліўся ў сваёй здагадцы, што жонка прыме яго, апранутага ў футра, з большай пяшчотаю, чым звычайна. Ён стаяў у самым цёмным куце пакоя, і яна падышла да яго блізка-блізка, абвіла яго шыю рукамі і пачала абсыпаць яго цёплымі і пяшчотнымі пацалункамі. Потым схіліла голаў на футравы каўнер і прашаптала:

— Густаў яшчэ не прыйшоў.

— Што ты, — крыху няўпэўненым голасам сказаў доктар Хэнк, гладзячы яе абедзвюма рукамі па валасах, — што ты, ён дома.

У кабінеце доктара Хэнка гарэў камін. На сталі стаялі віскі і вада. Суддзя Рыкард выцягнуўся ў скураным фатэлі і курыў цыгару. Доктар Хэнк сядзеў, забіўшыся ў кут канапы. Дзверы ў залу былі адчыненыя, фру Хэнк з дзецьмі запальвала там калядную ялінку.

Вячэра прайшла вельмі ціха. Толькі дзеці былі вясёлыя і шчабяталі наперабой.

— Ты зусім нешта прыціх, дружа, — сказаў Рыкард. — Што, задумаўся пра сваё падранае паліто?

— Не, — сказаў Хэнк. — Хутчэй пра футра.

Колькі хвілінаў яны маўчалі, а потым Хэнк працягнуў:

— Ёсць яшчэ нешта, пра што я думаю. Я думаю пра тое, што гэта апошнія Каляды, якія мы святкуем разам. Я лекар і ведаю, што мне ўжо адведзена мала дзён. Цяпер я ведаю гэта з усёй пэўнасцю. І таму я хачу падзякаваць табе за ўсю дабрыню, якую ты апошнім часам выказваў да мяне і маёй жонкі.

— О, ты памыляешся, — прамармытаў Рыкард і адвёў позірк.

— Не, — адказаў Хэнк, — не памыляюся. І яшчэ я хачу падзякаваць табе за тое, што пазычыў мне футра. Яно падарыла мне апошнія секунды шчасця ў маім жыцці.

Са шведскай мовы пераклала Алеся Башарымава

Жоржы ды Сэна

ЧАМУ Ё ДЗЕДА МАРОЗА БЕЛАЯ БАРАДА

Для філосафаў — як дэманалагічнае разважанне аб вершы VIII.

«Пастух» Албэрту Каэйру

Для вялікіх дзяцей — як вясёлая прыпавесць.

Для маленькіх дзяцей — як сапраўдная калядная гісторыя.

I

Усе ведаюць, а дзеці як ніхто іншы, што Каляды — вельмі даўняе свята. Але не ўсе ведаюць, што спачатку не было ніякага Дзеда Мароза, і тым больш не быў ён стары, і таму не было ў яго белай барады. Дык вось, калі нарадзіўся хлопчык Ісус, усе дзеці ўжо падвешвалі да дымахода боцікі.

Адзіная розніца была ў тым, што пад дымаходам не было газавай пліты ці каміна, як сёння. Да таго ж пасля нараджэння хлопчыка Ісуса з'явілася яшчэ адно адрозненне: ён таксама падвешваў боцік, толькі боцікам у яго выпадку служыла сандаля.

Ці хутка гэта скончылася? Не, бо хлопчык Ісус вырастае і робіцца дарослым толькі тады, калі іншыя дзеці вырастаюць і пачынаюць лічыць сябе дарослымі. Гэта,

праўда, здараецца не з усімі, у чым у дзяцей будзе шмат часу ўпэўніцца. Але гэта ўжо іншая гісторыя, якую яны даведаюцца пасля, хаця яе ніхто нікому не раскажае.

Тое, пра што я раскажу, пачалося, калі хлопчыку Ісусу павінна было споўніцца сем гадоў. Узрост вельмі важны, уважаючы, што існуе сем цудаў свету. Хлопчык Ісус, як і іншыя хлопчыкі, хацеў стаць дарослым і не верыў ні ў якага Мароза. Ён добра ведаў, хто клаў цацкі ў сандалю (гэта была маці), і паколькі тады не было цацачных крамаў, а нават калі б і былі, у бацькоў Ісуса не было грошай, каб набыць яму цацкі (цацкі ўжо тады былі вельмі дарагія), ён здагадваўся, што святы Іосіф употайкі робіць для яго вазок. Таму ў той вечар, такі доўгі, якімі заўжды бываюць вечары перад каляднай ноччу, ноччу, у сваю чаргу, самай доўгай за ўвесь год, якая тым і заслугоўвала назвы каляднае ночы, — таму, як ужо казалася вышэй, хлопчык Ісус чакаў, калі яму падораць вазок, і ўдаваў, што яму абыякава, удаваў, што нічога не чакае. Вечар, як мне казалі, быў цудоўны, і гэта натуральна: Мароз павінен быў зрабіцца дзедам і, што яшчэ важней, займець сваю белую бараду. Неба рабілася зялёным, жоўтым і ружовым, такіх колераў, якія дарослыя не любяць заўважаць у небе і якія — усе дзеці ведаюць — выразна ў ім бачныя. Хлопчык Ісус, канечне, бачыў іх лепей за іншых. І каб іншыя гэтага не заўважылі, ён пачаў лічыць асобныя хмаркі, якія застылі на месцы, наўмысна спыніўшыся, каб ён іх палічыў, не падазраючы, што зараз адбудзецца. Хлопчык Ісус усеўся на камень (той камень дагэтуль знаходзіцца на яго зямлі, толькі ніхто не ведае, які з іх менавіта той самы) наўзбоч дарогі і выводзіў палачкай (якая не была чароўнай, бо толькі феям патрэбныя такія рэчы) малюнкі на пыле. Пыл, нябога, быў самы брудны з усяго навокал, бо з раніцы ішоў дождж, а ў сонца не было часу яго высушыць. Так хлопчык Ісус паглядаў раз на

неба, другі на зямлю, і любы недалёкі чалавек адразу б зразумеў, што ён малюе хмаркі. Але, відаць, зразумець гэта вельмі цяжка, пра што дзеці здагадваюцца па дурнаватых пытаннях, якія задаюць ім дарослыя.

— Што ты тут выводзіш, малы?

Хлопчык Ісус павярнуўся (чамусьці такія пытанні заўжды задаюць з-за спіны) і ўбачыў чалавека, апранутага так добра, што гэта здавалася няпраўдай. Хлопчык не падмануўся, бо пытанне знішчыла касцюм чалавека, і ён застаўся ў адных лахманах, з-пад якіх тырчаў падол кашулі.

— Вось, малюю лініі.

— Я бачу. Што за лініі?

— Проста лініі.

Твар чалавека зрабіўся вельмі злосны, і хлопчык Ісус ціхенька пераставіў ногі так, каб у выпадку неабходнасці можна было рэзка падхапіцца і кінуцца наўцёкі.

— Ты нешта задумаў, але мяне не падманеш.

Хлопчык Ісус, які ўжо шмат разоў падманваў розных людзей, усміхнуўся, але толькі сам сабе, бо твар чалавека быў злосны.

— А што, нельга маляваць? — запытаўся ён.

— Нельга! Ну, паспрабуй.

Хлопчык Ісус не паверыў і правёў рысачку, вельмі маленькую. І якім жа было яго здзіўленне, калі ён убачыў, што палачка прыстала да зямлі! Убачыць не ўбачыў, але падняць яе не змог.

Канечне, на гэты раз пасмяяўся чалавек. А як вядома, д'ябал не можа смяяцца надта гучна, бо з рота са смехам выходзіць сера. Так і здарылася. Хлопчык Ісус пачуў пах, пабачыў дымок. Была ўжо амаль ноч (сцягнела ледзь не імгненна), на дарозе нікога не было, ён быў далекавата ад дому, і нягледзячы на тое, кім ён быў, хлопчык баяўся, страшэнна баяўся, яго страх быў нават большы за самога д'ябла.

Бачыце, у якое цяжкое становішча трапіў хлопчык Ісус? Што б зрабіў любы хлопчык? Відавочна, не падаваў бы выгляду, што баіцца, — гэта найлепшы спосаб адпужаць нячыстага. Так ён і зрабіў. Прыкінуўся, што ніякая палачка яму больш не патрэбная (хаця яна яму падабалася, бо была прыгожая і вельмі роўная), і сказаў:

— Ладна, час мне вяртацца дадому.

— Ах так? Навошта? — д’ябал сачыў, калі ж той здасца.

— Там мяне Мароз чакае.

Д’ябал хацеў разрагатацца, але прыгнечаны папярэдняя няўдалай спробай стрымаць дымок, закусіў вусны і спытаў:

— Мароз? Што за Мароз такі?

— Можна падумаць, ты не ведаеш, хто гэта! — усклікнуў хлопчык Ісус і паспрабаваў падняцца. Але дзе там! Ён прыліп да каменя, як палачка да бруднай зямлі. Сур’ёзны выпадак! Хоць бы хто прайшоў міма! Але дзе там! Ні душы (на якую д’ябал усё адно не звачае), ні людзей. І паколькі ў той час яшчэ не было святых, да якіх можна было звярнуцца, а Дзева Марыя была дома, хлопчык Ісус, хаця і ведаў, што ён хлопчык Ісус, але не ведаў, што ён сын Божы, не меў магчымасці ўратавацца. Не меў!.. І таму, што ён быў такім самым хлопчыкам, як іншыя, яму прыйшла ў галаву бліскучая ідэя. Небяспечны, але адзіны сродак.

— Дасі мне руку? Дапаможаш падняцца?

Менавіта тое, чаго хацеў д’ябал! Яго вочы радасна заблішчалі, і ён падаў хлопчыку руку. Найгоршым для д’ябла было забыць пра тое (а памяць яго ў такія моманты звычайна падводзіць), што трэба моцна трымацца на нагах. Як толькі ён падаў руку, хлопчык змог падняцца і — гоп! — сунуўшы нагу д’яблу паміж ног, штурхануць яго ўсім целам. Бездапаможны д’ябал (такі, які ён заўжды і ёсць, не забывайцеся) узмахнуў рукамі

і плюхнуўся ў бруд, які ў гэтым месцы быў добра змяшаны коламі і нібы прызначаны для д'яблавага азадка. А калі д'ябал, раз'юшаны, увесь брудны, падняўся, хлопчык Ісус ужо быў далёка — здавалася, на яго ступаках выраслі крылы. Уваходзячы у дом, задыхаючыся, хлопчык Ісус азірнуўся і ўбачыў водбліскі злосці ў начной цемрадзі.

II

Хлопчык Ісус нікому нічога не сказаў. Ён быў так рады, што паваліў д'ябла сярод дарогі! Але адно яго турбавала: д'ябал ведаў, што ён чакае Мароза, бо ён сказаў, што Мароз яго чакае, а д'ябал усё разумее наадварот. Ён непазбежна з'явіцца ў начной цішы, пераапрапуты ў некага іншага, каб яго не пазналі. Ён дакладна прыйдзе. А цяпер? Цяпер...

III

Позняй ноччу хлопчык Ісус, які лёг спаць з адным расплюшчаным вокам, а другім заплюшчаным, пачуў, як бацькі падымаюцца і ідуць, крок за крокам, да каміна, куды ён, зразумела, перад тым як легчы спаць, павесіў сандалю з правай нагі. Усе ведаюць, што гэтая сандаля заўжды лепшая за другую, і трэба ёй аддаваць перавагу ва ўсім: у дымаходах, кухталях і г. д., калі толькі ты не ляўшун у нагах, што здараецца вельмі рэдка.

Хлопчык Ісус ляжаў спінай да каміна, бо было холадна, і яшчэ таму, што калі б ён ляжаў тварам, то адразу б было бачна, што ён не спіць і пільнуе. Ясна, што дом быў вельмі малы і бедны і пакой быў толькі адзін, падзе-

лены на два вельмі старымі шторамі, якія Дзева Марыя стамілася цыраваць, а хлопчык Ісус — дзіравіць. Цяпер, як толькі бацькі леглі спаць, хлопчык Ісус сеў у ложку, маленькім з той самай прычыны, што і дом. Ложак той складаўся з матраца на падлозе і нешматлікай бялізны. Яе было так мала, што хлопчык рэдка распранаўся, а ўзімку — яшчэ радзей. Гэта, бяспрэчна, дрэнная звычка, але зіма — таксама дрэнная звычка, якая хоць і давала адпачыць зямлі, нязменна паўтаралася кожны год. Хлопчыку Ісусу было толькі сем гадоў, але ён ужо добра ведаў, што калі пануе холад, нічога іншага больш няма. Такім чынам, ён сеў у ложку. Агонь у каміне паціху згасаў, было бачна, як па дровах адна за адной прабягаюць успышкі, а краі паленаў бялеюць. Д'ябал бы там не затрымаўся. Нешта трэснула. Хлопчык Ісус паглядзеў на дзверы. Нікога. Потым пачуліся крокі па ўтаптанай зямлі. Глянуў — гэта мыш. Мыш прабегла з аднаго кута ў другі (а што, калі мыш — гэта замаскіраваны д'ябал?), упэўніўшыся, што гэтыя жабракі нават у калядную ноч не згубілі ні крошкі. Прайшло шмат часу — а хлопчыку Ісусу падалося, што бязмерна шмат, столькі, што ніколі не скончыцца. А што калі... ён улезе праз комін? Вой, улезе! Агонь памалу патухаў, нічога не было відаць. Але для таго, хто палезе праз комін, святла хопіць. І хапіла: паказаліся сандалі, ногі, аблямоўка чырвонага хітона (гэта д'ябал, падумаў хлопчык Ісус), яшчэ чырвоны хітон, зноў чырвоны хітон, пакуль госць не стаў на ногі ўзбоч агню і не зрабіў некалькі крокаў у сярэдзіну пакоя. На яго плячах была торба. Гэта быў д'ябал! Хлопчык Ісус адчуў... уявіце, што ён адчуў, бо ў глыбіні душы, глыбока-глыбока, ён спадзяваўся, што д'ябал не вернецца. Але вось ён, з торбай і ўсім астатнім. Хлопчык Ісус убачыў, як д'ябал схіліўся і ўзяў вазок, што ляжаў у сандалі. Трэба сказаць, што вазок быў невялікі, але і не вельмі малы, і хутчэй сандаля змяшчалася ў ваз-

ку, чым вазок у сандалі. Не, толькі не гэта! У хлопчыка Ісуса ніколі не было цацак, хіба што тыя, якія ён сам выдумляў і майстраваў, а гэтую, такую прыгожую, хоча адабраць д'ябал! Ды нават калі яна непрыгожая, ён яе не аддасць. Цацкі для д'ябла! Усе ведаюць, што д'ябал не гуляе ў цацкі і таму робіць усялякія глупствы! Не, толькі не гэта! Хлопчык Ісус выскачыў з ложка, падбег да каміна... і выхапіў вазок з рук нячыстага, які ўжо адкрыў торбу.

— Добры вечар! — прамовіў д'ябал салодкім голасам.

— Добры вечар... Чаму вы праз дзверы не ўвайшлі? Пагрукалі б, я б адчыніў, — сказаў хлопчык Ісус, захінаючы вазок рукой.

— Каб нікога не пабудзіць...

— А я не спаў.

Тут д'ябал вельмі шчыра, быццам гэта быў не ён, сказаў:

— Ай, які прыгожы вазок! Хто табе падарыў?

— А вам што за справа?! Што вам трэба?

— Я толькі хацеў пагуляць з вазочкам. Можна мне крышачку пагуляць?

— І не сорамна такому вялікаму гуляцца? (Так казалі яму маці, калі ён бегаў па хаце са сваімі цацкамі.)

— Мне? Сорамна? — д'ябал хацеў разрагатацца, але ўспомніў, як выдаў сябе подыхам серы. — Дык ты дазволіш мне пагуляць?

Хлопчык Ісус пахітаў галавой, не знаходзячы спосабу выратавацца. Калі б толькі ён...

— Усё-ткі хочаце? Ну, толькі крышачку.

— Як? Як? — д'ябал быў цалкам задаволены.

— Я буду вознік, а вы — конь.

— Давай! Давай! — д'ябал адразу стаў на карачкі, каб упрэгчыся ў вазок.

Вазок быў вельмі добра зроблены, усё на месцы, нават збруя. Вось тады хлопчык Ісус, прыкмеціўшы белую

д'яблыву бараду (а яна насамрэч была неймавернай белаты), дакладна зразумеў, што рабіць. Многія мяркуюць, што д'ябал можа змяніць свой выгляд і схаваць усё, акрамя казліных капытоў. Але гэтая гісторыя, дзе д'ябал з'яўляецца ў сандалях на голую нагу, сведчыць, што гэта няпраўда. У хлопчыка Ісуса не было часу разабрацца, чые гэтыя ногі — яго ўласныя ці ў кагосьці пазычаныя. Ён падумаў і сказаў:

— Я не магу табе накінуць аброць (ён звяртаўся да д'ябла на «ты» таму, што той быў канём, а не таму, што той быў д'яблам), у цябе такая доўгая барада! І такая прыгожая, я ж яе пашкоджу!

Тут нячысты ганарліва прызнаўся:

— Прыгожая, праўда? Яна мне шмат каштавала.

Хлопчык Ісус ужо здагадаўся, чаго той хацеў, і зноў загаварыў:

— Я не магу накінуць табе аброць, але як ты тады пацягнеш вазок?

Д'ябал, у якога не было ні кроплі цярпення (гэта лёгка зразумець з яго грывасаў), хацеў хутчэй скончыць гэтую пародыю, да таго ж яму здавалася, што хлопчык Ісус ужо здагадаўся, хто ён такі (толькі *здавалася*, таму што д'ябал ніколі ні ў чым не ўпэўнены). Вось таму ён прапанаваў:

— Дык я падыму бараду, а ты накінеш аброць...

Так і зрабілі. А калі д'ябал падняў бараду, хлопчык Ісус убачыў крывую казліную бародку — як вы разумеце, д'ябал ад яе ніколі не пазбавіцца. Белая, бялюткая барада была, вядома, накладная.

Як толькі д'ябал быў добра запрэжаны, хлопчык Ісус, упэўнены, што ён знікне і пакіне вазок, вымавіў адно вядомае яму таёмнае слова (усе дзеці ведаюць такія словы, але не ведаюць, якое спрацуе). Д'ябал застаўся на месцы. Тады хлопчык Ісус вымавіў іншае. І зноў нічога.

— Ці збіраешся ты вымавіць трэцяе? — спытаў д'ябал, засумаваўшы. — Што за чортава гульня такая, ніяк не пачнецца?

Хлопчык Ісус пацягнуў яго за бараду і выгукнуў трэцяе слова, наймацнейшае з усіх... Д'ябал вухнуў, як машына, якая торгаецца з месца, і панёсся праз дзверы вонкі з такой сілай, такой, такой, такой, што тут жа разам з вазком апынуўся за дзвярыма, а тыя нават не скрануліся з месца.

Хлопчык Ісус з накладной барадой у руках асцярожна адчыніў дзверы. Але за імі нічога не было, д'ябла з вазком у тым ліку. У гэты момант барада выслізнула з рук хлопчыка і пачала ўздымацца ў неба, расці, расці, расці, а калі дасягнула самага верху, дождж паліў як з цэбра. Д'ябал, відаць, зрабіў бараду з тых хмараў, якія лічыў хлопчык Ісус.

Хлопчык вярнуўся ў хату і шчыльна зачыніў дзверы. У хаце было цёмна, бо агонь зусім згас. Хлопчык Ісус ціхусенька лёг у ложкак. Думаючы пра вазок, ён пачуў, як святы Іосіф кажа: «Што гэта за грукат?» А голас Дзевы Марыі адказаў: «Спі спакойна. Гэта д'яблавы штучкі».

Мама ведала! Хлопчык Ісус адчуў найвялікшае, якое толькі магчыма, захапленне сваёй маці.

IV

Але паколькі калядная ноч бывае ве-е-ельмі доўгай, гісторыя на гэтым не заканчваецца. Тым болей што дасюль невядома, чаму ж Дзед Мароз — дзед і мае вялікую белую бараду.

Першы раз хлопчык Ісус лёг спаць з адным расплюшчаным вокам, а другім заплюшчаным, цяпер жа ён, страціўшы вазок, не мог заплюшчыць ніводнага. Ён так

перажываў... але раптам у коміне зноў пачуўся шоргат!.. Нейкі шоргат унізе дымахода! Гэта ўжо занадта: нахабнік забраў вазок і зноў вяртаецца!

Хлопчык Ісус падняўся, стаў ля каміна, узяў вялікую жалезіну, якая тут ляжала, каб прыбіраць попел. Праз трубу ішло цмянае святло. З'явіліся сандалі... ногі... адзежа (гэта ён, падумаў хлопчык Ісус)... чырвоны хітон... яшчэ чырвоны хітон... і вось госць стаіць узбоч попелу. Хлопчык Ісус падняў жалезіну, і чалавек (здаецца, гэта быў чалавек) сказаў:

— Так ты мяне сустракаеш? Так цябе навучылі сустракаць Мароза?

Вось тады хлопчык заўважыў, што ў таго няма барады, ні белай, ні чорнай, і тым больш нічога, што хоць неяк нагадвала бараду. Значыць, гэта не д'ябал. Але хлопчык жалезіну не апусціў.

— Але ты праўда існуеш? І заўжды прыходзіш? — ён звяртаўся да яго на «ты» не таму, што ён быў Марозам, а з радасці, што ён не быў д'яблам).

— Так, гэта я і ёсць. Вось прыйшоў, як бачыш.

— Цудоўна! Ты мне нешта прынёс?

— Я ніколі нічога не прыношу... Я мяняю цацкі. Іх я і нашу з сабой.

— Тады ў гэтым годзе я застануся ні з чым, таму што ў мяне быў вазок, а д'ябал яго забраў.

— Д'ябал?

— Так. Прышоў, пераапануты ў цябе, толькі ў яго была белая барада, і забраў у мяне вазок.

— І ты аддаў?

— А што мне было рабіць? Ён запрогся і не сыходзіў.

— І як цяпер быць? Я прынёс вазок, каб памяняць на твой.

— А ты не дорыш цацкі дзецям, у якіх няма цацак?

— Не магу.

— Чаму?

— Таму што толькі мяняю.

— Чаму?

— Таму што не магу падараваць.

Хлопчык Ісус больш не пытаўся. З адказаў Мароза ён зразумеў, што іншых цацак у яго не было, прынамсі каб падарыць. Мароз нікому нічога не дарыў. Але застацца без вазка не хацелася.

— У цябе ж ёсць мой вазок.

— Ёсць? І дзе ён?

— Ну там, у д'ябла.

— Так, праўда.

— Але аддай мне той, які прынёс.

— А другі?

— А другі адбярэш у д'ябла, калі яго спаткаеш, і ўсё.

— А калі не спаткаю?

— У цябе яшчэ столькі часу! А ў мяне няма іншага вазка!

— Добра... Здаецца, ты мяне пераканаў.

І Мароз — бо гэта быў ён — паставіў торбу, якую нёс за плячыма (як бачыце, бессаромны д'ябал нават торбу недзе ўзяў), і дастаў адтуль абсалютна такі самы вазок. Але ж, такі самы, такі ж, нават з аброццю. І аддаў хлопчыку, які застаўся — уявіце сабе! — страшэнна задаволены. Такі задаволены, што адразу ўспомніў адну рэч.

— А калі д'ябал цяпер зноў дзесьці прыкідваецца табой?

— Гэта лёгка. Не вельмі, але лёгка.

— Што значыць лёгка? Што ты будзеш рабіць?

Хлопчык Ісус добра бачыў, што збянтэжаны Мароз не ведае, што рабіць, і пашкадаваў яго (Мароз жа падарыў яму вазок!), а таму ў адказ падарыў яму ідэю, вартую большага, чым нейкі вазок.

— Адгадуй сабе белую бараду. І тады д'ябал альбо будзе хадзіць са сваёй казлінай барадой і ўсе яго пазна-

юць, альбо начэпіць накладную бараду, і патузаўшы за яе, можна будзе даведацца, ці сапраўдная яна.

— Цудоўная ідэя! Але ж, якая цудоўная ідэя!

Але трохкі падумаўшы, Мароз дадаў:

— Значыць, я павінен зрабіцца дзедам.

— Чаму?

— Таму што д'ябал дзедам зрабіцца не можа.

— Не можа?

— Не можа. Дзеці д'ябла — гэта насамрэч дзеці нейкіх людзей.

— Тады рабіся Дзедам Марозам і адпускай белую бараду.

Не паспеў ён прамовіць гэтыя словы, як Мароз зрабіўся дзедам і з барадой, якая даходзіла амаль да зямлі, такой белай, такой белай, што ад барады ішло святло.

Пасля гэткага цуду (а гэта быў сапраўдны цуд) хлопчыку Ісусу страшэнна захацелася спаць — так, каб праспаць усю ноч і яшчэ адну. Дзед Мароз зразумеў гэта, усміхнуўся, дапамог яму легчы ў ложкак... Так, нягледзячы на сваю цікаўнасць, хлопчык Ісус не ўбачыў, як Дзед Мароз пайшоў, бо адразу заснуў. З вазком у руцэ. Д'ябал, зразумела, не вярнуўся (вось чаму дзеці спяць, учапіўшыся ў цацку, якая ім найбольш падабаецца).

V

На наступны дзень, на Раство, быў выходны, так, як сёння. Многія выходзілі пагуляць у палях, а хлопчык Ісус выйшаў на дарогу, каб пагуляцца з вазком. Вядома, ён недаверліва ўглядаўся ва ўсе вазкі побач, каб знайсці сярод іх падобны да свайго. Але ніводнага такога не было. Ён гуляў, гуляў і ўжо забыўся на ўсю гэтую гісторыю, калі пабачыў чалавека наводдаль, там,

дзе было менш людзей. Ён сядзеў на камяні і выводзіў палачкай на зямлі лініі. Хлопчык Ісус пашкадаваў яго, вырашыў папярэдзіць і падышоў.

Тады хлопчык Ісус размаўляў на рэдкай мове — арамейскай, — якую многія габрэі не разумелі, ды і сёння, як здаецца, не разумеюць. Але ён быў невінаваты. Яго навучылі так, калі ён быў яшчэ маленькі і ледзь пачаў выцягваць ручкі... Дзеці дагэтуль памятаюць, як ім хочацца ўхапіць нешта далёкае. Так, праўда.

Аднак чалавек не толькі не зразумеў, што яму хацеў сказаць хлопчык, але раззлаваўся і прагнаў яго, пагражаючы палкай. Хлопчык Ісус кінуўся наўцёкі. Адбегшы ўжо даволі далёка, ён азірнуўся. І што ён убачыў?

Каля чалавека спыніўся такі самы вазок, як у яго. Тып, што цягнуў вазок, ужо загаварыў з тым, хто сядзеў. Здавалася, размова была вясёлая, бо абодва вельмі смяяліся. Толькі з рота таго, што быў за каня, веяў белы дымок, добра вядомы хлопчыку Ісусу.

Вось таму Мароз зрабіўся Дзедам і займеў белую баряду — каб адрознівацца ад таго, хто прыносіць пякельныя цацкі, цацкі, якія (усе дзеці гэта ведаюць) робяцца ў гэтым свеце, як і астатнія цацкі.

Як бачна з гэтай гісторыі і насуперак таму, пра што я думаў, пачынаючы яе пісаць, падстава для таго, каб Дзед Мароз быў дзедам і меў белую баряду, была не адна, а шмат. Але не пытайце мяне, чым дзедам ён быў. Не задавайце бязглуздых пытанняў, як дарослыя. Па вялікім сакрэце я заўжды кажу, што дакладна не ведаю, а калі і ведаю, то сказаць не магу. Зрэшты, дзеці пра ўсё гэта, мабыць, ведаюць больш за мяне.

З партугальскай мовы пераклала Наста Гвоздзева

Павел Гюле

ФРАНЦ КАРЛ ВЭБЕР

За некалькі хвілін да вакзала цягнік сцішыў хаду. Вагон загайдала, колы загрузкаталі на раз'ездах і стрэлках. Выпадковая спадарожніца, якая села за некалькі станцыяў да таго і адразу заснула ў зручным фатэлі насупраць яго, цяпер расплюшчыла вочы.

— Гэта ўжо Цюрых? — спытала яна па-італьянску.

Ён гэтую мову ледзь ведаў, але пытанне было такім відавочным, што ён адказаў:

— *Si madame, Zürich natürlich ich glaube¹.*

Яна ўсміхнулася такой мяшанцы, дастала з торбачкі люстэрка, памаду і падправіла форму вуснаў. Крадком прыглядаючыся да яе, ён заўважыў, што адна з прыцягальных рысаў яе прыгажосці — эфект простага касметычнага намагання, а не прыроднага. Рэч была ў вуснах, а дакладней — у ніжняй губе. Насамрэч яна не была большай за верхнюю. Але адпаведна накладзеная памада надавала ёй пэўнай дэманстратыўнасці, гэта было як шчырае запрашэнне да пацалунку і адначасова пагарда да таго, хто на гэты пацалунак адважыцца.

Ён адварнуўся да акна. Але цягнік якраз заехаў у тунэль вядука, і ён убачыў яе асветлены лямпачкай твар. Спецыфічны абрыс вуснаў рабіў яе падобнай да мадонны

¹ Так, мадам, Цюрых, канечне, я мяркую (іт., фр., ням.).

Басіні*. Але ў жанчыны, намаляванай у Рыме чатырыста гадоў таму ў вобразе Марыі, не было на вуснах памады. Што з гэтага параўнання вынікала? Нічога. Цягнік тармазіў, павольна ўязджаючы паміж перонаў.

— Можа, вы ведаеце, як даехаць да гатэля «Гатард»? — гэтым разам яна запыталася па-ангельску.

— Гэта блізка. Нават не варта браць таксоўку. Адзін прыпынак тралейбусам. Пешкі сем мінут. Гатэль «Сэнт-Гатард» на Бангофштрэсэ, 87, бачны здалёк.

— А вы ведаеце горад, — сцвярдзальна сказала яна.

— У пэўнай ступені, — адказаў ён ужо на пероне, падаючы ёй багаж з вагоннай прыступкі.

Яна кінула і вельмі хутка рушыла ўперад. Скрыўленае колца яе валізкі папісвала на кожным абароце. Толькі калі жанчына знікла ў натоўпе падарожных, ён падышоў да раскладу на пероне. Ён рабіў так кожны раз, калі высаджваўся на вакзале ў чужым горадзе, нават калі ўжо меў зваротны білет. Пасля глядзеў расклад яшчэ раз, ужо ў будынку вакзала. Гэтаксама ён зрабіў і цяпер, а пасля павольна, не спяшаючыся, накіраваўся да білетных кас, дзе, трохі задраўшы галаву, стаў перад галоўным інфармацыйным табло. Усё правільна: у яго ёсць тры магчымасці для вяртання, вядома, калі не лічыць камбінаваных пераездаў, на якія не варта звяртаць увагі.

Калі б ён належаў да людзей, якія робяць з падарожжа вечную прыладу для выраблення словаў і бессэнсоўнай балбатні, ён адразу б занатаваў, што Цюрых павітаў яго пахам гарачага шакаладу і пераспелых мандарынак. Шакалад ён выпіў стоячы каля аднаго з буфетаў яшчэ ў вакзальнай зале. А моцна падгнилая садавіна высыпалася з драўлянай скрынкі, якую перастаўляў турак, замыкаючы свой шапік. Ён ненаўмысна зачашіў адну мандарынку — і гэта было вельмі непрыемнае пачуццё: замест таго каб спружыніста, як тэнісны мячык, выска-

чыць з-пад бота, плод з балоцістым хлюпам літаральна разлезся пад падэшвай. Няспешна крочачы па Вакзальнай вуліцы, якая ў тым месцы ішла трохі пад гару, ён не мог пазбавіцца ўражання, што гэты гаркава-салодкі пах вандруе разам з ім уздоўж крамных вітрынаў, банкаў і дамоў. Не прайшло і дзесяці хвілінаў, як ён паставіў сваю невялічкую валізку каля стойкі на рэцэпцыі гатэля «Сэнт-Гатард», і мужчына з сумным тварам, падаючы яму рэгістрацыйную картку, спытаў:

— Мэта прыезду?

Ён не ведаў, што адказаць. Урэшце буркнуў:

— Турызм, — і дадаў, не хаваючы раздражнення: — Турызм і бізнэс, але хіба я павінен гэта пісаць?

— Ды не, — рэгістратар забраў картку і падаў яму ключ з нумарам 305, — нам проста рэкамендавалі задаваць гэтае пытанне. Самі разумеюць, — ён канфідэнцыйна ўсміхнуўся, — бяспека.

Далейшая размова не мела сэнсу. Але калі ён ужо сеў на ложку ў сваім пакоі і, сцягнуўшы бот, ачышчаў намочанай хустачкай падэшву ад рэштак мандарынавай калатушы, ён раптам адчуў сапраўднае раздражненне. Які тэрарыст раскажа парцье пра мэту свайго прыезду? А калі так — чым было гэтае пытанне? Тэстам? Перасцярогай? Прывітаннем па-швейцарску?

Уключаны тэлевізар не прынёс спадзяванага раслаблення. Ён пераклучаў каналы, на нейкі момант затрымаўшыся толькі на CNN. Разрыванья на шматкі цэлы шыцкіх пілігрымаў нагадвалі пра вайну, якая доўжылася недзе ў краіне пяскоў. Ён не мог згадаць імя аслепленага цара, закаванага ў кайданы, якога білі палкамі на пустынным дарозе. У любым разе гэты вобраз, які ён памятаў яшчэ з заняткаў па рэлігіі, менавіта цяпер і згадваўся ў тэлевізійным сюжэце. Калі ён выстукваў на кнопках мабільніка лаканічнае паведамленне — «даехаў, усё ў парадку», — перад камерай рэ-

парцёра перасоўваўся шэраг ваеннапалонных з павязкамі на вачах. Але не гэта прыцягнула ягоную ўвагу. Вось жа, з суседняга нумару да яго данёсся высокі жаночы голас. Прабегшыся па гамах, прыгожае, нязвыкла гучнае дзявочае сапрана заспявала «Магніфікат»*.

Ён заўважыў, што ў шафе, у якой ён развесіў выцягнутыя з валізкі кашулі, замест тыльнай сценкі — дзверы ў суседні пакой. Яны былі напэўна замкнутыя, але факт, што ён жыве ў палове падзеленых апартаментаў — калі браць пад увагу не надта герметычную гукаізаляцыю, — быў чымсьці накшталт непрыемнага сюрпрызу. Быццам ён купіў білет першага класу на цягнік, усе вагоны якога — толькі другога. Але гэта не мела значэння што да музыкі: яе чыстая прыгажосць прымушала захапляцца ёю нават такім дзіўным чынам — засунуўшы тулава ў шафу і прыціснуўшы вуха да патрэсканай дошкі. Калі «Магніфікат» адгучаў, ён ужо хацеў змяніць нязручную позу, але ў суседнім пакоі пачаліся інтрыгоўныя змены. Спявачка пачала вывяргаць з сябе цэлыя фантаны гнеўных выказаў. Хутчэй за ўсё гэта было практыкаванне, рэпетыцыя, бо ні на адзін праклён ці выкрык не прагучала адказу. Потым фантаны лаянкі раптоўна вычарпаліся, і істэрычнымі каскадамі выбухнуў смех, які скончыўся выкрыкваннем нейкага імені. Луі? Лучыяна? Дакладна ён не пачуў. І не згадаў такога лібрэта ні ў адной з чутых даўным-даўно операў.

Нарэшце, калі ўсё заціхла, ён вылез з шафы. Нязручнай позы з галавой ніжэй за тулава ці хутчэй душнай сумесі, якая складалася з водару дэзінфекцыйнага сродку супраць клапоў, а таксама кіслых пахаў, пакінутых тут саколкамі, шкарпэткамі, камбінацыямі, панчохамі, кашулямі і пантофлямі сотняў папярэднікаў, было дастаткова, каб у яго здарылася лёгкае галавакружэнне і ён запрагнуў глытка свежага паветра.

Не прайшло і пяці хвілінаў, як ён выйшаў на невялікую плошчу перад гатэлем. Без роздумаў ён рушыў па маршруце, якім некалькі гадоў вандраваў у сваіх марах і — ужо трошкі рэальней — над мапай горада. Спачатку ён прайшоў паўз касцёл святога Пятра і ўніз да ракі па вузкай Шульсгасэ. Ён добра памятаў, што ў яе канцы трэба не пераблытаць вуліцу Цынэн са Штрахенгасэ, бо калі б ён пайшоў па той, апошняй, то замест юрыдычнай канторы трапіў бы на Вайнпляц, адкуль кожны дзень адыходзілі прагулачныя караблі. Такім чынам ён правільна выбраў Цынэн і праз хвіліну на рагу вуліцы Вюрэ, якраз над ракой Лімат, убачыў будынак, сціплая шыльда на якім інфармавала, што менавіта тут, у доме нумар трыццаць тры, размяшчаецца юрыдычная кантора фірмы «Себасцьян і Франсуа Расэ». Хвіліну ён стаяў на тратуары і, узняўшы галаву, глядзеў на шэраг вокнаў другога паверха, за якімі ўжо заўтра ягонае жыццё мусіла зайграць новымі фарбамі. Шыбы былі цёмныя і маўклівыя. Толькі святло з другога берага Лімата адбівалася ў іх, як у вялікіх таямнічых люстрах.

Вярнуўся ён трошкі іншай дарогай і толькі тут заўважыў, што непадалёк ад яго гатэля ёсць двухпавярховы гандлёвы дом. У гэтым не было б нічога незвычайнага, калі б не напісаная вельмі спецыфічным, быццам з позніх саракавых, шрыфтам назва: «Франц Карл Вэбер». Ён павольна падышоў да асветленых вітрынаў. Гледзячы на каробкі кампутарных гульняў, складзеныя ў вялікую піраміду, з якой на яго пазіралі вочы сотняў Бэтмэнаў і падобных персанажаў, ён адчуў нейкае дзіўнае ўзрушэнне. «Франц Карл Вэбер» — гэтыя тры словы, некалькі разоў прамоўленыя ў думках, як мантра, раскрылі перад ім нябачную брамку часу.

У пакоі бацькоў на ялінцы палалі свечкі. Яны з братам стаялі на ўваходзе, не ведаючы, ці можна ўжо

ўвайсці, але ўсё было гатова, і іх паклікалі за стол — бацька, бабуля Марыя, яны ўдвох і маці. Ужо падчас чытання ўрыўка з Евангелля і дзялення аплаткай — як кожны вечар перад Божым Нараджэннем — яны паглядалі на запакаваныя падарункі. Гэтым разам іх было нечакана шмат і нечакана вялікіх памераў. Яны з братам перакідваліся красамоўнымі поглядамі па-над шматлікімі святочнымі стравамі.

Пасля асцярожна, каб нічога не пашкодзіць, пад пільным вокам бацькі яны раскладалі мудрагелістую сістэму чыгуначных рэк: доўгія простыя, паўкруглыя стрэлкі, семафоры, горныя тунэлі, будынкі станцый і віядукі. Калі нарэшце ўключылі трансфарматар, таварны цягнік з паравозам рушыў на першай хуткасці, і адначасова ў другі бок з гэтай самай станцыі пачаў рухацца міжнародны экспрэс з шылдачкай «Жэнева — Остэндэ», іх захапленню не было межаў.

Мадэлі фірмы «Мерклін» былі выкананыя ідэальна. Буфер, лесвічку, рысоры, кола альбо рэфлектар можна было вывучаць пад лупай як дасканалы ўзор сапраўдных чыгуначных дэталей. Асаблівае захапленне выклікаў у яго сярэдні — спальны — вагон экспрэса. Праз адно незавешанае фіранкамі акенца можна было ўбачыць раскладзены ложка, начнік на століку, а таксама спадара і спадарыню, якія пілі гарбату. Апанутыя ва ўзорыстыя шлафрокі, яны дакладна належалі да іншага, лепшага свету.

Абодва цягнікі паскараліся і запавольваліся адным рухам трансфарматарнага рычажка. На крутых паваротах трэба было прыцішаць іх хаду прынамсі да другой хуткасці, іначай цягнікі сыходзілі з рэк.

— Да Парыжа яшчэ сем кругоў, — казала бабуля Марыя.

Ёй верылі. Перад вайной, да таго як краіну адрэзалі ад Еўропы жалезнай заслонай, яна шмат падарожнічала.

— Ну а да гэтага Остэндэ? — адначасова запыталіся яны з братам.

— Два разы па столькі, толькі не выязджайце на поўнай хуткасці на пляж!

Нахіліўшыся над вагончыкамі, у адпаведныя моманты пераводзячы стрэлкі, спыняючы на семафоры то адзін, то другі цягнік, яны ледзьве звярталі ўвагу на размовы дарослых.

— Можа, цяпер ужо будучь выпускаць за мяжу, — сказала бабуля Марыя.

— Трохмесячны стаж вясны не робіць. Я, канечне, задаволены, — адказаў бацька, — хіба яшчэ пару гадоў таму я мог марыць пра нешта такое? Вусатая пачвара замкнула нас у клетцы.

— І ўвесь свет на гэта пагадзіўся, — дадала маці, — не забывай.

— Гэта было дзіўна, — бацька праігнараваў яе заўвагу, — калі я ішоў па Бангофштрэсэ ў Цюрыху, акрамя тралейбусаў я бачыў толькі шылды банкаў. А ў Зульцэра, дзе я працаваў, у ядальні працаўнікі елі той самы абед, што і дырэкцыя. Уявіце сабе такое ў нас! Дырэктар верфі побач са зваршчыкам? *Unmöglich!*

— Там *möglich*, тут *unmöglich*, — адказала бабуля Марыя.

Вусатая пачвара асацыявалася ў іх з панам Антоніем Зялёнкам, вартаўніком у доме. Ён пах махоркай, алкаголем, потам. Заўсёды абзываў іх інтэлігенцікамі. І асабліва ненавідзеў бацьку, з якім ніколі не вітаўся.

— Вас толькі ў лагер, — выкрыкваў ён часам, пагражаючы кулаком у бок іхнага акна, — на Салаўкі! На знішчэнне!

Таму яны вартаўніка Зялёнку запіхнулі ў вагон — халодны — і павезлі ў Сібір. Дваццаць чатыры кругі.

¹ Немагчыма! (ням.).

— Можа, яшчэ далей? — спытаў брат.

— Ну што ты, — адказаў ён, — мы ж павінныя вярнуцца.

Бацька паказаў ім, як разбіраць рэйкі, каб не пашкодзіць стыкаў. Вагоны трэба было ўкладваць бокам у спецыяльных паглыбленнях скрыні.

— Асцярожней з усім гэтым, — сказаў ён, — іншым разам такой аказіі можа не здарыцца.

Гледзячы на вітрыну цяпер, праз амаль сорак гадоў, ён згадаў менавіта гэтую фразу. Яна была прарочаю: бацька ніколі больш не атрымаў пашпарта і ніколі больш не прывозіў з далёкага падарожжа такой цудоўнай цацкі: швейцарская электрычная чыгунка была на галаву вышэйшая за гэдэраўскія мадэлі фірмы «Піка», савецкі цягнік юнага інжынера, чэшскую чыгунку маленькага доктара альбо польскія клееныя мадэлі самалётаў.

Ідучы праз плошчу да гатэля, ён згадаў яшчэ адно: акрамя чыгункі бацька ўручыў ім тады вельмі тоўстую кніжачку ў мяккай чорнай лакіраванай вокладцы. Фарматам яна нагадвала школьны сшытак. Гэта быў каталог гандлёвага дому «Франц Карл Вэбер», адзінага ў свеце, які гандляваў выключна цацкамі. У асеннія альбо зімовыя вечары, калі праз эканомію альбо супрацьпаветраныя вучэнні ва ўсім горадзе выключалася святло, яны сядалі з братам ля кухоннага стала над агаркам свечкі і павольна, прыслінваючы пальцы, перагортвалі тоненькія старонкі.

Яны не сумняваліся, што гэтая кніжка змяшчае спіс усіх цацак свету. Іх чорна-белыя фотаздымкі разам з кароткімі апісаннямі запаўнялі трыста шэсцьдзесят чатыры старонкі. З вялікай ухвалай яны разглядалі спачатку пад'ёмныя краны, экскаватары, грузавікі і бульдозеры, а пасля пераходзілі да цікавейшага — легкавых аўто. Тут асаблівыя эмоцыі выклікаў «опель-капітан», а абсалютнае захапленне — спартовы «паршэ». Але

галоўнай і, відавочна, найважнейшай часткай як Кнігі, так і гэтых экстатычных даследаванняў і багомленняў пры свечцы быў свет чыгункі. Паравозы, электравозы, цеплавозы, дзясяткі варыянтаў і відаў пасажырскіх вагонаў, спецыяльныя горныя саставы, разнастайныя канфігурацыі таварнякоў запаўнялі іх уяўленне груза-там колаў, агнямі семафораў і свістам паравозаў. Увесь свет вакзалаў, раз'ездаў, стрэлак, тунэляў і віядукаў ахутвала імгла таямніцы. Яны не ўсведамлялі тады, што гэта сум па далёкім падарожжы, якое можа перамяніць іх жыццё. Схіленыя над рассылачным каталогам гандлёвага дому «Франц Карл Вэбер», яны адчувалі, што калісьці выправяцца проста ў шырокі свет, а тое, што яны робяць цяпер, схіліўшыся ў дрыготкім полымі свечкі над друкаванымі старонкамі, — гэта толькі падрыхтоўка.

Калі ён вярнуўся ў гатэль, каля рэцэпцыі яго павіталі двое мужчын, падобных як блізняты, якія прадставіліся як Гугін & Мунін: першы Пётр, другі Павал, як паведамілі яны яму ўжо ў бары, дзе яны прыселі ўтрох.

Ён не здолеў схаваць здзіўлення, калі Гугін паклаў на столік фотаздымак, зроблены некалькі гадзінаў таму на чыгуначным вакзале, а Мунін упэўненым голасам сказаў:

— Мы ведаем, што вы не былі знаёмыя раней, але яна магла што-небудзь расказаць.

— Яна не сказала нічога вартага ўвагі, — буркнуў ён неахвотна, паглядаючы на фотаздымак, на якім падаваў прыўкраснай спадарожніцы яе валізку, — а зрэшты, у чым рэч? Мяне ў чымсьці абвінавачваюць?

— Можа быць, праз пэўны час, — жорстка сказаў Мунін.

Ён не паспеў нават зрэагаваць на такое нечуванае нахабства, бо Гугін амаль лісліва прашаптаў: — Калі мы просім вас пра далікатнае супрацоўніцтва, то толькі

таму, — ён пастукаў пальцам па фотаздымку, — што гэта перадусім небяспечная тэарыстка. — Гугін прыязна ўсміхнуўся, але Мунін адразу зашыпеў: — Тут не да жартачкаў, кожная дробязь можа быць важнаю. Яна размаўляла з кім-небудзь па мабільніку? Высылала смскі?

Ён паглядзеў на Муніна, а потым на Гугіна са шчырым недаверам:

— Калі гэтая жанчына насамрэч тэарыстка, няма такой смскі альбо размовы, якой бы вы не ведалі. Чаго вы мяне пытаеце?

— Яна тэарыстка ў пэўным, спецыфічным сэнсе гэтага слова, — сказаў Мунін.

— Вельмі спецыфічным, — дадаў Гугін.

— Яна магла прызнацца ў чым-небудзь, — працягнуў Мунін, — што на вашу думку не мае ніякага значэння, але мы даўно за ёй сочым, і нам добра вядома, што ў размове з незнаёмцам яна часам расказвае што-небудзь пра свае планы.

— Несвядома, — умяшаўся Гугін.

— Менавіта, — пацвердзіў Мунін, — напрыклад, што заўтра ў яе будзе выступ. Нічога такога не казалі?

— Не. Спытала толькі, як даехаць да гатэля. Вы можаце мне растлумачыць, што адбываецца?

— Не цяпер, — сказаў яўна расчараваны Мунін. — У любым выпадку мы просім вас аб канфідэнцыйнасці. Прычыны зразумелыя.

— Калі яна падыдзе да вас, скажам, на калідоры альбо падчас сняданка ў рэстаране, — Мунін падаў яму візітку, на якой быў толькі нумар тэлефона, — калі яна што-небудзь скажа, пазваніце, калі ласка.

— Але вы не з паліцыі, — сказаў ён упэўненым голасам, — ці не так? Дзіўная гісторыя. Можа, я акурат павінен пазваніць у паліцыю? Я тут іншаземец і прыехаў па справах. Я не хачу сабе праблемаў.

Сказаўшы так, ён падняўся з-за стала і пайшоў да ліфта не аглядаючыся. Ідучы па калідоры чацвертага паверха ў свой пакой, ён убачыў незнаёмку. Тая ішла насустрач, апранутая ў блакітны плашч і прыгожы старасвецкі капялюшык.

— Прашу прабачэння, — сказаў ён амаль шэптам, — калі ласка, будзьце ўважлівыя. Унізе мяне затрымалі двое тыпаў. Напэўна, дэтэктывы. Яны распытвалі мяне. На вакзале, калі я падаваў вам чамадан, яны нас сфатаграфавалі.

— Праўда? — яна не выглядала здзіўленай. — І што вы ім казалі?

— Нічога. Каб яны адчапіліся. Я ж увогуле вас не ведаю.

— Дзякую, — сказала яна. — Гэта вельмі міла з вашага боку. Калі ласка, не бярыце да галавы. Яны, напэўна, казалі, што я тэрарыстка.

— Так. Адкуль вы...

— Я іх ведаю. Іх наняў Луіджы. Цікава, як яны прадставіліся?

— Гугін і Мунін. Пётр і Павал, а можа, наадварот.

Яна засмяялася. Ужо накіроўваючыся да ліфта, яна махнула рукой і голасна дадала:

— Можаце спаць спакойна. Я не падкладаю бомбаў!

Адхінуўшы парцьеру, ён убачыў праз акно, як незнаёмка сядзе ў таксоўку каля гатэля. Праз хвіліну ў наступную таксоўку ўвапхнуліся спадары Гугін і Мунін. А ён толькі цяпер заўважыў, што з акна бачная неонавая шыльда гандлёвага дому «Франц Карл Вэбер». І вырашыў, што ранкам, калі будзе вяртацца з канторы Расэ, зойдзе туды і паглядзіць мадэлі цягнікоў. Нічога не купіць — ягонаму сыну ўжо за дваццаць, — але абавязкова папросіць каталог.

Было б незвычайна, падумаў ён, знайсці на адным з прылаўкаў такі самы экспрэс, як той, які яны з бра-

там столькі разоў вялі з Жэневы ў Остэндэ, хаця гэта было маларэальна: з тых даўніх часоў усё радыкальна змянілася, гэтаксама як выгляд пасажырскіх і спальных вагонаў.

Паколькі ён належаў да таго тыпу людзей, якім спадарожнічае стома і якім новыя ўражанні не даюць расслабіцца, а, хутчэй наадварот, прыводзяць у стан моцнага напружання, ён не мог заснуць. Калі пасля ванны ён ніцма ляжаў на зручным ложку, у галаву кожную хвіліну прыходзілі дурныя думкі. Калі, напрыклад, спадар Себасцьян Расэ заўтра развядзе рукамі і скажа, што, на жаль, не выплаціць яму грошай, бо не было нейкага там сігнала, — ён застанецца яшчэ на пару дзён альбо адразу пакіне Цюрых і Швейцарыю? Альбо калі б спадары Гугін і Мунін уварваліся зараз у ягоны пакой і пачалі вычварна катаваць у ванне — як доўга ён выгароджваў бы незнаёмку з-за сцяны выдуманымі *ad hoc*¹ падманамі?

У рэзкім паху яе парфумы было адначасова нешта далікатнае, што нагадвала яму сад бабулі Марыі на поўдні краіны. У густыя ад сонца і спёкі жнівеньскія дні водар некаторых раслінаў, а асабліва кветак, атачаў дом, як нябачнае воблака, і пад вечар, калі разагрэтыя сцены пачыналі аддаваць цяпло наваколлю, гэтыя нябачныя пасмы моцных пахаў уплывалі ў гасцёўню праз расчыненыя вокны, вялікія дзверы, што выходзілі на тэрасу, альбо амаль разнасцежаныя шклянныя сцены аранжарэі. Таму — як ён усвядоміў цяпер — спадарожніца адразу падалася яму блізкай. Але ён не мог, хаця вельмі таго хацеў, прыгадаць канкрэтную назву кветак, пах якіх быў галоўным складнікам яе водару. Флэксы? Шыпшына? Індыйскія гваздзікі? Напэўна не канваліі, бо яны распускаліся вясной, а ў доме на поўдні ён бываў толькі летам, падчас школьных вакацыяў.

¹ Адмыслова (лац.).

Праз хвіліну пад прымружанымі павекамі ён убачыў яе постаць сярод шырокай паласы касачоў. На ёй было сары. У садзе акурат заспявала івалга, і незнаёмка, павярнуўшыся ў бок птушкі, выпусціла белую празрыстую тканіну на траву.

Ён запаліў папяросу і выцягнуў з мінібара невялічкую бутэльку чырвонага бардо. Калі яе аголенасць выглядае так насамрэч — то яна проста прыўкрасная. Надзвычай.

Але ён не хацеў аддаваць сваю фантазію на расправу няісным эратычным жаданням і намагаўся думаць пра што-кольвек іншае. Але гэта было не так лёгка. Яшчэ праз хвіліну яе твар, адлюстраваны ў шыбе чыгуначнага вагона, спакусіў яго абрысам моцна нафарбаваных вуснаў. Толькі яшчэ праз нейкі час яму ўдалося выклікаць у памяці іншы вобраз: яны з братам сядзелі на падлозе іх невялікага пакоя сярод рэек, станцый і раз'ездаў. Брат разгарнуў на каленях атлас свету і аб'явіў: «Чылі, найвышэйшая ў свеце чыгуначная дарога. Трыццаць шэсць тунэляў, пяцьдзясят тры віядукі. Рушым праз Анды! Займа-а-айце ме-е-есцы, ад'яздж-а-а-аем!»

З дапамогай цыркуля і лінейкі яны вылічалі даўжыню трасы, каб пасля скрупулёзна раскласці яе на колькасць акружнасцяў. За іх спінамі ўжо была Афрыка, шматлікія падарожжы да Стамбула, Транссібірская магістраль царскіх часоў, маршрут Лондан — Эдынбург, а таксама доўгае падарожжа праз прэрыі лініяй «Юніян Пасіфік».

Яны выпрабавалі адзін аднаго на прадмет ведання трасы. Наступны горад? Сталіца акругі? Рака, якую яны праз нейкі момант перасякуць? Назва возера? Найвышэйшая вяршыня ў ланцугу гор?

Яны занураліся ў гэта гадзінамі. Бывала, што ў пакой ціха ўваходзіў бацька і, незаўважаны, доўга прыглядаўся да іхных падарожжаў. Потым спакойна казаў: «Пара ўжо спаць, заўтра паедзеце далей».

Часам яны абуджаліся ўначы і ў маўклівым паразаменні, без словаў, раскладалі рэйкі, каб пры святле некалькіх расстаўленых свечак ехаць праз азіяцкія джунглі альбо афрыканскую савану. Дзікія звяры падыходзілі да чыгункі, і бляск імклівага экспрэса адбіваўся ў іхных зрэнках. Яны з братам былі шчаслівыя, хаця зразумелі гэта толькі праз гады.

Калі некалькі чалавек, апранутых у доўгія паліто, позна вечарам прыйшлі ў кватэру і забралі бацьку, над лесам і над дахам дома, які стаяў на ўзбоччы прадмесця, ззяў месяц.

Маці пакінула іх саміх. Яна пайшла да суседкі, у якой быў тэлефон. Яны з братам не расклалі рэек. Ляжалі ў ложках, паралізаваныя страхам, пакуль не прыйшоў сон. Абудзіўшыся ў сярэдзіне ночы, ён пачуў роўнае дыханне брата і ўбачыў бледнае святло месяца, якое прабівалася праз тонкую заслону. Ён ціхенька выйшаў у вітальню, нацягнуў боты, швэдар і куртку. На першым паверсе яшчэ гарэла святло, і праз незачыненае акно быў бачны абаронца пралетарыяту, схілены над газетай. Ён драмаў, абапёршыся локцямі на кухонны стол, калі з пакоя выйшла яго жонка. Брыдкая і зморшчаная жанчына пачала лупіць анучкай яйкападобную лысую галаву вартаўніка, караючы яго за нейкую правіну. Ён адмахваўся ад яе, як ад мухі, нарэшце ўстаў, паправіў сеткаватую майку, схашіў жонку за горла і, падняўшы яе, як ляльку, знік у бяздонным нутры. Можа быць, ён стаяў бы каля акна яшчэ некалькі хвілінаў, здзіўлены відам абцяжараных нянавісцю людзей, але з падворка яго выцягнуў ніколі раней тут не чуты свіст лакаматыва.

Іх дом стаяў недалёка ад закінутай чыгуначнай веткі. Узарваныя немцамі масты, на якія яны з братам лазілі, як на скалы, замшэлыя шпалы і паржавелыя рэйкі, парослыя папараццю, заўсёды з гіпнатычнай сілай

прыцягвалі яго, але цяпер, караскаючыся на стромы насып, ён быў сапраўды напалоханы. Ён не спаў, хаця тое, што ён бачыў, было абсалютна нерэальна. Да лакаматыва, які дыхаў парай, быў прычэплены адзін вагон з шэрагам дзвярэй па ўсёй даўжыні.

— Ты сядзеш? — пачуў ён побач нізкі голас. — Мы праз хвіліну адпраўляемся.

Гледзячы на кандуктара ва ўніформе, які ў адной руцэ трымаў ліхтарык, а ў другой пачак білетаў, ён асмялеў і спытаў.

— Куды?

— Куды захочаш. Гэта твой цягнік.

— Але як я вярнуся?

— Ты заўсёды трапіш назад па коле.

Ён дазволіў сябе пераканаць. Седзячы на цвёрдай драўлянай лаўцы, ён убачыў, як кандуктар ускочыў на прыступку, падаў знак ліхтарыкам і падняў да вуснаў свісток, што вісеў на шыі. Яны рушылі з лёгкім скрыгатам, але наступныя метры вагон, усё паскараючыся, рухаўся мякка. Ён і не заўважыў, як заехалі ў тунэль. З другога боку быў ужо дзень. Ён нават мусіў прымружыць вочы ад празмернага бляску, а калі нарэшце вочы прызвычаліся і здолелі агледзець наваколле, ледзь не закрычаў ад захаплення. Яны ехалі над пясчаным берагам ракі, вакол раскінуліся лугі і пералескі. Дзе-нідзе пасвіліся авечкі, коні, каровы. За вадой, з другога боку, вырастаў ланцуг велічных гор. Вёскі і мястэчкі, раскіданыя па далінах, прыцягвалі погляд вежамі каменных касцёлаў, клеткамі чырвоных дахаў, зялёнымі прысадамі. У вінаградніках і садах панавалі ажыўлены рух. Людзі з кашамі на спінах увіхаліся сярод зеляніны, як працавітыя жукі. Уверх і ўніз па рацэ плылі гружаныя баржы. Маленькая дзяўчынка на палубе памахала ім рукой. Далёка, на некаторых гарах, ніжэй за снегавую мяжу, хаваліся ўзмоцненыя

замкі. Калісьці ён бачыў падобны пейзаж на старой паштоўцы.

— Гэта Рэйн? — спытаў ён кандуктара.

— Не, — адказаў той, адарваўшы погляд ад кніжкі, якую разглядаў, — гэта рака рэк.

— Патлумачце, калі ласка. Я не разумею.

— Калі-небудзь зразумееш. Пакуль скажу табе так: кожная рэч на гэтым свеце мае свой першаўзор. Напрыклад, гэты мой свісток: існуюць мільёны свісткоў — байскаўцкіх, спартовых, паліцэйскіх альбо такіх, як мой, — кандуктарскіх. Разумееш?

Ён кіўнуў.

— Яны падобныя адзін да аднаго, хаця і адрозніваюцца. Але ва ўсіх без выключэння павінен быць свой першасны ўзор. Адзіны, у якім ёсць рысы ўсіх іншых.

— Вы кажаце аб праекце?

— Прыблізна так.

— І гэтая рака...

— Узор усіх рэк, якія існуюць.

— Але каля нашай ракі няма ні гор, ні вінаграднікаў!

— Правільна, але паглядзі на той бераг. Пясок і лугі. Нават вербы. Гэта табе нічога не нагадвае?

Асабліва не нагадвала. Але размова была складанаю, і ён не задаваў болей пытанняў, каб не пачуць яшчэ больш складаных адказаў. Ён прыціснуўся тварам да акна, за якім з таго боку ракі ўжо не бачна было гор, толькі агромністая, не акінуць вокам, пушча. Дзе-нідзе віднеліся прыбярэжныя лесасекі, дзе каля вогнішчаў сярод буданоў круціліся людзі. Таксама былі бачныя высечаныя з цэльных камлёў чаўны. Абранутыя ў скуры мужчыны лавілі з іх рыбу. Праз нейкі час пейзаж непазнавальна змяніўся. Яны ехалі паўз вялізныя поймы бяскрайняй, плоскай, як стол, раўніны. Каля вусця ракі цягнік звярнуў і паехаў над пляжам, прамінаючы разлеглыя выдмы. Потым яны заехалі ў тунэль, за якім лакаматыў пачаў тармазіць.

— Бачыш? — сказаў кандуктар. — Мы вярнуліся ў пункт адпраўлення. Бяжы дамоў.

— А вы яшчэ калі-небудзь возьмеце мяне ў падарожжа?

— Гэтага прадбачыць немагчыма, — адказаў кандуктар, расчыняючы дзверы, — але будзь гатовы.

Калі ён вярнуўся ў кватэру, у пакоі бацькоў гарэла святло. Маці не спала. Ён чуў яе неспакойныя крокі туды-сюды, якімі яна вымярала невялічкую прастору. Ён засынаў, а перад вачыма стаялі карціны шырокай ракі, якая адначасова выклікала захапленне і страх. І цяпер у гатэлі ён таксама праваліўся б у сон, калі б не гучны шум з-за сцяны.

Незнаёмка вярнулася ў пакой і голасна, без перапынку, нешта камусьці казала. Зарыпела ад перасоўвання крэсла. Ён не мог супраціўляцца спакусе і, як раней, прыткнуўся вухам да дзвярэй унутры шафы. Дзіўна, што той нехта, кім бы ён ні быў, не азваўся ані словам, у той час як насельніца нумара штохвіліны вывяргала з сябе ўсё больш словаў. Але нарэшце ён пачуў адказ. Мужчынскі барытон кінуў па-італьянску нейкі кароткі, рваны сказ, на што жанчына выбухнула смехам, а потым закрычала — цяпер ён чуў выразна: «*Stupido Luigi! Stupido Luigi!*»¹

Ён яшчэ мацней прыціснуўся да дзвярэй і, страціўшы раўнавагу, схачіўся за старую масянжовую ручку. Хаця тая не зварухнулася ні на сантыметр управа ці ўлева, дзверы паддаліся, і ён расцягнуўся ва ўвесь рост на падлозе чужога пакоя. Так ён ляжаў пару секунд, ацэньваючы сур'ёзнасць свайго стану: у піжаме, пальцы босых ступакоў хаваюцца ў памежнай шафе, а галава амаль дакранаецца да абутых у лодачкі ног суседкі.

— Прашу прабачэння ў спадарства, — сказаў ён, устаючы, — я вешаў у шафу пінжак, абапёрся аб сценку,

¹ Ёлуп Луіджы! Ёлуп Луіджы! (іт.).

а тут гэтыя дзверы! У дадатак незачыненныя! Які сорам! Мне вельмі прыкра.

Кажучы гэта, ён пайшоў да дзвярэй, з-за якіх дастаў — як доказ праўдападобнасці — пінжак на вешалцы.

— Вось, дарэчы!

У яе пакоі не было ніякага мужчыны.

Яна ўважліва разглядала яго і нарэшце адказала — тым самым барытонам, які ён чуў хвіліну таму: «Павесьце на месца, калі ласка! А вы заўсёды, калі вешаеце касцюм, заходзіце ў шафу?»

А потым, ужо сваім голасам, дадала: «А зрэшты, чаго чакаць ад тутэйшых гатэляў».

І голасна рассмяялася.

Ён пакланіўся, яшчэ раз папрасіў прабачэння і ўжо хацеў вярнуцца праз шафу ў свой пакой, як раптам яна сказала:

— Давай вып’ем шампанскага. Мне завуць Тэрэза. А цябе?

— Пётр.

— Таксама вельмі арыгінальна.

Калі яна пайшла па кілішкі, ён вярнуўся ў свой пакой, хутка надзеў штаны, боты на босую нагу і пінжак на піжамную кашулю. І дастаў з бара невялічкую бутэльку секту.

— Гэта ўсё праз Луіджы, — яны чаркануліся і прыселі, — тая яшчэ навалач! Ён зламаў мне жыццё і яшчэ пасылае да мяне дэтэктываў і паліцыю! Уяўляеш? Паліцыю! У Майнцы я правяла тры дні пад арыштам. Мяне нават не пусцілі ў касцёл!

Яе ангельская была значна лепшаю ад ягонай, хаця часам яна ўстаўляла ў сказ італьянскае слоўца.

— Я еду за ім, як толькі ён выпаўзае з гэтай сваёй нары! А ты? Ты ж прыехаў хіба не на лыжах катацца. Ты чэх?

— Не, паляк.

— Божа мой, як Папа Рымскі.

— Нічым не магу дапамагчы.

На гэты раз рассмяяліся яны абое.

— Я мушу тут забраць тое, што пакінуў бацька.

— Ён быў эмігрантам?

— У яго тут была стажыроўка. Даўно.

— Ты, напэўна, думаеш, што я вар’ятка. Ты падслухваў?

— Так.

— Навошта?

— Хацеў яшчэ раз пачуць, як ты спяваеш.

— Табе спадабалася?

— Вельмі.

— Ведаеш, што гэта было?

— «Магніфікат».

— Для Луіджы. Я вар’ятка. Я ўжо не кахаю яго, але ўсё пераследую. Біскупа Луіджы. Разумееш?

— Не ўсё. Ён каталіцкі біскуп?

— Наймаладзейшы ў Ватыкане. Кар’еру робіць дзякуючы дзядзьку-кардыналу. Старая рымская сям’я герцагаў Конці. Я таксама рымлянка, але што з таго? Ён кінуў мяне, як скарыстаную кашулю. Можаш гэта сабе ўявіць? Толькі таму, што я зацяжарала, ён ад жаху ўцёк у семінарыю. Гэта было адразу пасля атрымання атэстата. Я думала: гэта пройдзе, ён засумуе, але не — перажыў і нават стаў ксяндзом. І адразу пасля — біскупам! Але ж мужчыны — шэльмы! Я кажу пра італьянцаў, дый у вас у Польшчы пэўна ёсць такія ж самыя, праўда?

— Яшчэ горшыя.

Яна не была ўпэўненая, жартуе ён ці не. Але ўбачыўшы яго ўсмешлівы твар, адразу дадала:

— Горшых за італьянцаў не бывае.

І адразу пасля гэтага, быццам прыспешаная нейкім унутраным прымусам, пачала хутка расказваць.

— Я паклялася сабе, што ніколі яму гэтага не даю. Нават калі ён зробіцца кардыналам. У кожным

касцёле, які ён наведвае як апостальскі візітатар, ён павінен памятаць пра небяспеку! У Мілане — гэта было першы раз — ён ледзь не самлеў, калі ўбачыў мяне ў бакавой нішы над алтаром. Я заўсёды апрачаюся як статуя. Барока, рэнесанс, готыка — для мяне не праблема. Ён пазнаў мой твар і збляднеў. Можна, падумаў, што гэта відзежа? Некалькі разоў напалохана паглядаў з-над старонак кнігі, быццам хацеў зняць з мяне чары. Але я стаяла нерухома: мадонна з немаўляткам, закручаным у пялюшкі, на руках. Калі Ванэса расплакалася, я паклала яе сабе пад ногі і пачала спяваць «Магніфікат» для Луіджы. Пры гэтым скідала з сябе сукенку, пакуль мяне не сцягнулі. Разумееш?

Ён з разуменнем паківаў галавой і даліў шампанскага.
— І часта ты так робіш?

— Заўсёды, калі Луіджы выязджае з апостальскімі візітамі. Падуя, Верона, Пезара, Айнзідэльн, Фрайбург, Мюнхен, Рэгенсбург. Усіх гарадоў ужо нават не памятаю. У мяне тры прысуды. Двойчы адседзела. Мне хацелі даць грошы. Але я сказала, што спынюся, толькі калі згасне маё каханне.

— Але хвіліну таму ты акурат так і сказала.

— Так, але я не магу адвыкнуць. Як бачу ў ягоных вачах той самы пераляк і здзіўленне ад таго, што ў мяне зноў атрымалася, — адчуваю, як растуць крылы. *Luigi, stupido!* Я заўсёды так крычу, калі мяне цягнуць у паліцэйскую машыну.

— А заўтра?

— Заўтра Луіджы павінен служыць імшу ў Саборы Маці Божай. У мяне падрыхтаваная апрачаха старой. А пад сподам адзенне мадонны. Да таго як мяне арыштуець, я паспею праспяваць пачатак «Магніфікату» і скінуць вопратку.

— Ты агаляешся цалкам?

— Так, толькі тады мае выступы маюць сэнс.

— А можна мне заўтра прыйсці?

— Канечне, — яна голасна засмяялася, — уваход вольны, тым больш для палякаў!

З гатэльнага калідора пачуўся нейкі гоман. Некалькі п'яных галасоў перакрыкваліся па-расійску. Аб дзверы пакая стукнулася валізка.

— Ты вельмі цярплівы, — сказала яна, адстаўляючы кілішак, — ні разу мяне не перабіў. Не кажаш пра сябе. А мужчыны гэта любяць. Луіджы, калі мы былі разам, гадзінамі расказваў аб праблемах сваёй душы. А я нічога пра цябе не ведаю.

— Я жыў у іншым свеце, — ён казаў павольна, быццам з цяжкасцю шукаючы адпаведныя словы, — і гэты свет быў зусім нецікавы.

— Заўсёды ёсць пра што расказаць, — цяпер яна паглядзела яму проста ў вочы, — нават калі чалавек усё жыццё сядзіць у адным і тым жа пакоі і таропіцца ў адно і тое ж акно.

— Нам здавалася, што мы за нешта змагаемся, — адказаў ён праз хвіліну. — Але напраўду мы залежалі ад нашых вартаўнікоў. Нават калі іх не стала, мы маглі размаўляць толькі пра іх. Ты гэта разумееш?

— Вельмі добра.

Хвілінай пазней, сказаўшы «дзякуй табе вялікі», знікнуўшы ў сцяне і шчыльна прычыніўшы за сабой дзверы шафы, ён зусім не быў упэўнены, ці сапраўды яна зразумела. Колькі прайшло гадоў пасля падзення рэжыму, а людзі ў яго краіне ўсё яшчэ ахвотна размаўлялі пра тое, хто на каго даносіў і хто быў альбо не быў таемным агентам.

Праз некалькі месяцаў пасля арышту бацька нечакана з'явіўся ў падворку. Ён ішоў павольным цяжкім крокам, нахіліўшы галаву, быццам баяўся, што яго хтосьці ўдарыць. Зялёнка заступіў яму дарогу і закрычаў:

— Ну, інжынерышка, як там было?! Навучылі цябе павазе?

Бацька абмінуў яго і ўвайшоў на сходы ў поўным маўчанні, якое пазней у кватэры, калі ён мыўся і вячэраў, цяжарам нависла над усёй сям'ёй. Ён не адказваў ні на адно пытанне маці, занураны ва ўласныя думкі, бы ў лабірынт.

Тады ён быў упэўнены, што бацька не жадае казаць пры ім і браце і захоўвае — як гэта ўжо не раз бывала, — маўчанне толькі праз прысутнасць дзяцей. Але калі яны ўжо ляжалі ў сваіх ложках, прыслухоўваючыся да кожнага гука з пакоя бацькоў, да іх даносіліся толькі ўсё мацнейшыя заклікі маці: «Ну чаму ты нічога не кажаш? Скажы ўрэшце што-небудзь! Адгукніся!» Потым пачуўся яго гучны храп, які падаўся ім смешным, бо раней бацька не пакутаваў на гэтую немач. Затое маці некалькі разоў уставала і бадзялася па кухні, шукаючы парашкоў і наліваючы сабе вады. Маўчанне бацькі доўжылася некалькі тыдняў, цягам якіх ён абьякава прымаў ежу і ляжаў на тапчане, углядаючыся ў столь. Ён не чытаў газет альбо кніжак, нават не слухаў радыё. Нарэшце ён падняўся, выпіў гарбаты з малінавым сокам і выйшаў з кватэры ў адным толькі пінжаку, прывезеным з Цюрыху. Яго ваўнянае трохі шыракаватае крыссе лунала на ветры пад раскідзістай кронай старога дуба, на якім бацька павесіўся пад чыгуначным насыпам закінутай чыгуначнай веткі.

Бабуля Марыя тактоўна дасылала ім грошы, маці знайшла канторскую працу ў гарадскім упраўленні каналізацыі, а ціша ў іх кватэры, здавалася, усё трывала, быццам раскінуты над імі нябачны намёт.

Ён ужо не любіў супольных з братам гульняў. Электрычная чыгунка фірмы «Мерклін» занадта нагадвала пра бацьку. Затое ноччу, калі ўсе ўжо спалі, ён выбіраўся з дома на стары чыгуначны насып, дзе чакаў яго Вялікі Кандуктар з пачкам білетаў і бліскучым кампосцерам для іх прадзіраўлення. У руках ён трымаў тоўстую

кніжку. Гэта быў універсальны расклад усіх магчымых чыгуначных ліній. Яго ўражвала дакладнае, амаль алхімічнае мастацтва адшуквання злучэнняў, перасадак і зваротных ільготных тарыфаў: пад пальцам і поглядам Вялікага Кандуктара нямыя слупкі лічбаў і знакаў раптам ажывалі, як абяцанка вялікага падарожжа, якое здзяйснялася насамрэч, як толькі — пасля хуткай нарады — яны сядалі ў трэшкі састарэлы вагон, які пах вугальнай сажай, парай і старым плюшам абіўкі ў першым класе. Калі перад світанкам ён вяртаўся ў кватэру і хутка клаўся ў ложка, амаль адразу засынаючы, яму сніліся ўбачаныя пейзажы, пустыні, горы, гарады, лукавіны рэк і вадаспады.

Што ён мог бы з усяго гэтага апавесці? Напрыклад, што бацька, абвінавачаны ў шпіянажы, зламаны следствам, падпісаў нейкую паперу? Альбо наадварот — што нічога не падпісаў? Што начныя выправы з Вялікім Кандуктарам адной восеньскай ноччу скончыліся? Яны стаялі побач каля апушчанага семафора, гледзячы, як адзін за другім цягнуцца таварнякі. З закратаваных акенцаў высоўваліся чалавечыя рукі. Часам прамільгваў твар.

— Яны едуць на смерць, — шэптам сказаў Вялікі Кандуктар.

— І мы нічога не можам зрабіць? — спытаў ён.

— Мы не ўплываем на расклад руху. Пакуль усе злучэнні адмененыя.

З той ночы чыгуначная лінія ўжо ніколі больш не ажывала, і стары эlegantны вагон, прычэплены да лакаматыва, які выпускае пару, і Вялікі Кандуктар больш не з'яўляліся сярод забуялага пустазелля і заржавелых рэк. Ён ніколі і нікому не раскрыў той таямніцы. У цёмным пакоі гатэля ён усвядоміў, што адзіным чалавекам, якому ён мог бы пра гэта расказаць, была менавіта суседка з-за сцяны, а дакладней, з-за шафы.

— Заўтра пайду ў той касцёл, — вырашыў ён, засынаючы.

А наступным ранкам ён адчуў на сабе незвычайна выкшталцоную ветлівасць з боку абодвух спадароў Раса. Як толькі яго асоба была пацверджаная з дапамогай пашпарта — што было чыстай фармальнасцю, — у першую чаргу трэба было заявіць, што ён ёсць адзіным спадкаемцам бацькі. Брат і маці ўжо памерлі — гэта давялі адпаведныя дакументы, даўно дасланыя ў канцылярыю. Ён падпісаў нейкую дадатковую заяву.

Калі маладзейшы з юрыстаў, спадар Себасцьян, пачаў зачытваць дакумент, ён глядзеў праз вялікае акно канцылярыі на прагулачны карабель, які ішоў уверх па Лімаце. На другім баку ракі над горадам раскінуўся фіялетава масіў Альпаў. Ён чакаў у найлепшым выпадку пары дзясяткаў тысяч франкаў. Сума — нават павялічаная на працэнты і капіталізаваныя сродкі — не павінная быць большаю. Тым часам тое, што ён пачуў, прымусіла яго аслупянець.

— Паўтарыце, калі ласка, — перапыніў ён юрыста, — я, напэўна, не зразумеў.

— Калі ласка. Уся сума, з якой кожны год вылічваецца падатак, кошт абслугі і нашыя камісійныя, складае на дадзены момант мільён дзевяцьсот дзевяноста шэсць тысяч семсот пяцьдзясят чатыры еўра.

— Як гэта магчыма?

— Гэта абсалютна рэальна. Ваш бацька выйграў у латарэю суму — як на тых часы — велізарную. Каля двухсот тысяч даляраў. Згодна з яго жаданнем, гэтыя грошы мы інвеставалі трыма спосабамі: у аблігацыі, нерухомасць і акцыі. Як вы бачыце, нашая фірма дасягае цудоўных вынікаў. Калі б выйграная ляжала ў банку, нават пад найлепшымі працэнтамі, сёння вы б не мелі нават паловы гэтай сумы. Прайшло больш за трыццаць гадоў.

— Тое, пра што мы гаворым, — цяпер працягваў старэйшы спадар Расэ, — гэта толькі грошы, якія пасля продажу актываў мы размясцілі — згодна з вашым рашэннем — у трох розных банках. Але яшчэ ёсць нерухомасць.

— Так, — маладзейшы з юрыстаў падаў стосік дакументаў, — вось яе спіс, кошт і ўсе кантакты з адміністратарамі. Калі вы пажадаеце, нашая фірма гатовая далей імі распараджацца. Мы падрыхтавалі дамову. Таксама магчымы продаж, але не адразу.

У поўным маўчанні ён праглядаў спіс.

— «Фіяренцыёла»? — спытаў нясмела, паказваючы пальцам на адзін з пунктаў.

— Прыўкрасная маёмасць. У мінулым месяцы скончыўся тэрмін арэнднай дамовы, і спадар О’Браен вярнуўся, наколькі мне вядома, з усёй сям’ёй у Штаты. Мы не шукалі пераемніка, бо вы ў лісце згадвалі, што хочаце адпачыць у Італіі пасля таго як скончыце справы тут, — растлумачыў спадар Расэ. — Адміністратар, спадар Карэлі, жыве там жа.

— Вам дрэнна? — старэйшы з юрыстаў паклікаў асітэнта. — Прынясіце вады, калі ласка!

Канечне, яму было не па сабе, і ён ахвотна ўзяў шклянку. Ён падумаў, што гэта ўсё нейкая гульня, у якую ён ублытаўся выпадкова і не з уласнай волі, гульня, за якую яшчэ давядзецца дорага заплаціць.

— Рахункі, пра якія я згадваў, — інфармаваў далей спадар Франсуа, — ужо дзейныя. Вам толькі трэба пайсці ў кожны з банкаў і прадставіць узоры подпісаў. Мы пра гэта падумалі: тут нумары тэлефонаў. Вас чакаюць.

— А паколькі вы пажадалі атрымаць дробную суму наяўнымі, — дадаў спадар Себасцьян, падаючы канверт, — вось і яна. Пералічыце, калі ласка.

Было дзіўна, што калі ён адлічыў дзвесце тысяч франкаў у новых банкнотах і паклаў канверт у кішэнь пінжака, ад яго не запатрабавалі ніякай квітанцыі.

Калі праз дзве гадзіны ён нарэшце выйшаў з юрыдычнай канторы «Себасцьян і Франсуа Расэ», даверыўшы ёй і далей кіраваць ягонай нерухомасцю, ён адчуваў, што павінен зараз жа пайсці ў гатэль, каб памяняць мокрую ад поту кашулю.

Аднак ён спыніўся ў першай жа кавярэнцы на набярэжнай. Замовіў мінеральную ваду і канапку. Дастаў мабільнік і напісаў «Мы вельмі багатыя», пасля чаго набраў нумар жонкі. Але не паспеў націснуць «адправіць», бо ў гэтую самую секунду за пару столікаў ад сябе ўбачыў спадара Гугіна (хаця з аднолькавым поспехам гэта мог быць спадар Мунін) з маленькім апаратам, аб'ектыў якога быў скіраваны ў ягоны бок. Ён падняўся, падышоў да дэтэктыва і так голасна, як толькі здолеў, сказаў: «Паклічце паліцыю! Гэты спадар цікуе за мной без нагоды!»

Некалькі чалавек паглядзелі на іх.

— Вы ўпэўнены? — афіцыянт, што праходзіў паўз іх, спыніўся. — У чым праблема?

Але спадар Мунін (хаця з аднолькавым поспехам гэта мог быць спадар Гугін) адразу адышоў, знікшы сярод групы японскіх турыстаў, якія акурат выйшлі з прагулачнага карабля.

Вярнуўшыся да століка, ён адмяніў недасланае паведамленне, праглынуў канапку, расплаціўся і рушыў па вуліцы Вюрэ ўверх да старога горада. Было папоўдне, і з некалькіх касцёлаў загучалі званы. Без цяжкасцяў ён дайшоў да невяліччай плошчы, дзе на франтоне двухпавярховага гандлёвага дома быў бачны знаёмы надпіс — «Карл Франц Вэбер», знак фірмы — конік-гушкалка і дата заснавання: 1881. На першым паверсе было шмат стэндаў, якія не выклікалі ягонай зацікаўленасці. Сотні кампутарных гульняў, а між імі тут і там уціснутыя лялькі Барбі альбо іх сваячкі — і амаль усё. Ён кружыў па гэтым лабірынце, не ведаючы, што рабіць далей. Нарэшце сустрэў прадаўца. Яго белая кашуля, чорныя

штаны і камізэлька выяўлялі нейкае нясмелае сваяцтва з элегантнасцю даўніх гадоў.

— Прашу прабачэння, а ці ёсць у вас якія-небудзь электрычныя чыгункі?

— Якія? — альбо недачуў, альбо не зразумеў яго нямецкай малады чалавек.

— Мадэлі. Лакаматывы, вагоны, семафоры, станцыі.

Прадавец быў здзіўлены:

— Вы маеце на ўвазе кампутарную гульню? Чыгуначную? У нас няма такой. Ёсць толькі «Забойства ва Усходнім экспрэсе». Вас гэта цікавіць?

— Ды не. Электрычная чыгунка, шаноўны спадар. Мадэль. Такая маленькая дасканалая копія. Напрыклад, фірмы «Мерклін». Цягнікі, якія ездзяць па рэйках, як сапраўдныя. Ёсць у вас такія?

— Так, — адказаў, трохі падумаўшы, малады чалавек, — калі ласка, падыміцеся на другі паверх і спытайце менеджара. Я тут працую толькі месяц, — усміхнуўся ён, і яго ўсмешка абяззбройвала.

Рухомыя сходы бяспумна паднялі яго ўверх. Але і тут, сярод пірамід з кавалачкаў лега, касмічных станцый эпохі зорных войнаў, а таксама ўсялякіх розных мутантаў і насельнікаў Матрыцы, ён не мог знайсці аніводнай чыгункі. Таксама ён доўга шукаў каго-небудзь, хто мог бы прайнфармаваць яго. Нарэшце з-за стосу каляровых скрынак выйшла маладая дзяўчына, апранутая гэтак жа, як продавец на першым паверсе.

— Чым я магу вам дапамагчы? — спытала яна.

— Я хацеў бы знайсці цягнік. Фірмы «Мерклін». Такі, які рухаецца ад электрычнага току. У вас ёсць штосьці такое?

— Калі ласка, прайдзіце ў канец залы. З левага боку каля акна павінна нешта быць.

Але гэта было невідавочна. Ён некалькі хвілінаў шукаў адпаведны стэнд і нарэшце за чарговай прамідкай

радыёкіраваных гоначных машынак знайшоў запыленую вітрыну, на якой ляжалі згорнутыя васьмёркай кароткія рэйкі. На іх стаяў лакаматыў з трыма вагонамі. Ён доўга ўглядаўся ў экзатычны састаў. Мадэль уяўляла сабой тып паравоза канца пяцідзясятых, якія вырабляліся ў Германіі. Вагоны належалі да абсалютна розных эпох. Таварнай платформе дваццатых гадоў спадарожнічалі цалкам сучасны рэфрыжэратар і старадаўні пасажырскі вагон з доўгім шэрагам дзверак уздоўж абодвух бакоў.

— Вы хочаце яго купіць? — пачуў ён за плячыма голас прадавачкі.

— А ёсць іншыя мадэлі? — спытаў ён з надзеяй ў голасе.

— Гэты апошні. Цягнікі цяпер не ў модзе.

— Не. Я думаў пра экспрэс «Жэнева — Біярыц» альбо штосьці падобнае.

— У такім разе вам трэба пашукаць у інтэрнэце. У калекцыянераў ёсць свае гандлёвыя пляцоўкі. Даць вам адрас?

— Дзякую, — адмовіўся ён, — можа, наступным разам.

Выходзячы з гандлёвага дому «Франц Карл Вэбер», ён нават не азірнуўся, каб развітацца з трохкі старамоднымі літарамі на шыльдзе, якія, зрэшты, унеслі ў ягонае дзяцінства каля халоднага мора некалькі хвілінаў сапраўднага шчасця. Раптам ён пачаў думаць пра бацьку: ён купіў чыгунку пасля выйгрышу ў латарэю альбо падарунак быў плёнам яго глыбокай і працяглай самаахвярнасці? Наколькі ён яшчэ памятаў, характар бацькі сведчыў хутчэй пра другі варыянт. Як можна сабе ўявіць, рашэнне пра набытак лёсу хутчэй за ўсё нарадзілася ў яго думках раней, у першыя дні побыту, калі ён прачытаў рэкламу латарэі ў вітрыне аднаго з шапікаў, але валодаючы надта сціплымі, разлічанымі па гадзінах грашыма, ён, напэўна, падумаў што набу-

дзе яе перад ад'ездам і толькі тады, калі будзе зразу-мела, што ў яго застанецца нейкая дробязь. Напэўна, было менавіта так: кожны франк быў падлічаны, каб хапіла на вагоны фірмы «Мерклін», абодва лакаматывы, вялікі запас рэек, а таксама раз'езды і семафоры. Калі б бацька згуляў у латарэю раней, ён не мог бы зрабіць гэты набытак альбо прэзент быў бы значна больш сціплы. Ён ніякім чынам не мог меркаваць, што выйграе і толькі тады зробіць ім гэты незвычайны падарунак.

Неверагодна доўга чакаючы заспанага афіцыянта ў гатэльным рэстаране, ён намагаўся ўявіць высокую, трошкі нахіленую наперад фігуру бацькі, які ўваходзіў у гандлёвы дом «Франц Карл Вэбер» літаральна за некалькі дзясяткаў метраў адсюль. Спачатку ён мусіў пабачыць, як сярод агромністых макетаў, што запаўнялі большую частку партэра, рухаюцца дзясяткі цягнікоў. Потым — пасля разглядання і падлікаў з каталогам у руках — ён выбраў нарэшце адпаведныя мадэлі, папрасіў, каб іх яму паказалі зблізку. Нарэшце іх запакавалі, і адбыўся візіт у касу — тады яшчэ механічную, з ручкай, якая рабіла гэтую частку гандлёвага дому вельмі падобнай да крамы Станіслава Вакульскага*.

Бацька вельмі задаволены, хаця на Бангофштра-сэ ўжо некалькі хвілінаў ідзе дождж са снегам і дзьме пранізлівы халодны вецер. Ён глыбей нацягвае на галаву капялюш, ставіць стаўма каўнер шэрага паліто, шчыльней перавязвае шалік і рушыць у кірунку вакзала з двума агромністымі пакункамі пад левай і правай пахамі, аднак амаль адразу, літаральна праз пятнаццаць метраў, вяртаецца, каб яшчэ раз прайсці паўз цырымоннага парцье ў дзвярах цацачнай крамы. «Што такое? — пытаецца здзіўлены прадавец. — Штосьці не так?» — «Ды не, усё ў парадку, — адказвае бацька, ставячы пакункі на акруглым прылаўку, — дайце мне, калі ласка, рассылачны каталог, бо, разумеецца, я тут падумаў, можа, замоўлю

яшчэ што-небудзь ад нас, з маёй краіны». — «Добра, — прадавец падае яму тоўстую кніжку ў мяккай лакаванай вокладцы фармату вучнёўскага сшытка, — гэта каштуе франк пяцьдзясят», — і глядзіць, як кліент дастае свой кашалёк і адлічвае названую суму па дваццаць і дзесяць сантымаў, і яму не хапае літаральна пяці сантымаў, а прадавец спакойна чакае, тым часам з кашалька выпадае чыгуначны білет, рахунак за купленыя хвіліну таму цацкі, рахунак з хімчысткі на пінжак, але ніяк не пяць сантымаў — бо іх у бацькі проста ўжо няма. Банкнота, што спачывае на дне партманэ, абсалютна недатыкальная: яна разлічаная на два апошнія дні.

— Але ж з мяне прадавец, — малады чалавек падымае з падлогі фірмовы рахунак і падае бацьку, — кожны, хто набывае ў нас больш чым на пяцьдзясят франкаў, атрымлівае каталог задарма. Калі ласка, — далей ён падае яму кніжку, — вы перавысілі суму ў некалькі разоў, — і дапамагае падняць з прылаўка пакеты. — Са святамі!

— Са святамі! — адказвае бацька і накіроўваецца да вакзала больш шывкім, чым раней, крокам, бо цягнік да Вінтэртура адыдзе з другога перона ўжо менш чым праз пятнаццаць хвілінаў. «Са святамі! — мармыча ён сабе пад нос па-польску, набываючы ў вакзальным шапіку латарэйны білет і разменьваючы тым самым тую апошняю банкноту, якую павінен быў размяняць толькі на наступны дзень. — Са святамі!»

Калі за вокнамі вагона перасоўваюцца нябачныя ў змроку Альпы, ён адчувае ціхае задавальненне. Адмаўляючы сабе ў кожным трэцім абедзе і кожнай чацвертай вячэры, а таксама ў дробязях нахштальт гарачага шакаладу альбо паходу ў кіно, дзякуючы гэтай сціплай дыеце, ён адклаў грошай на два шыкоўныя цягнікі і дзесяць камплектаў рэек. Акурат столькі, каб хлопцы маглі імі аперэзаць увесь свой пакой, праклаўшы трасу так-

сама пад старой шафай і за камодай. Наступнага дня, беручы ў гатэльнай адміністрацыі газету і чытаючы нумар шчаслівага выйграннага білета, ён не верыць уласным вачам. У яго акурат столькі наяўных, каб купіць білет у адзін бок да Цюрыху і накіравацца ў юрыдычную кантору, пра якую ён вычытаў у той самай газеце, што яна абслугоўвае «таксама чужаземцаў і складаныя фінансавыя справы». Яны доўга раяцца ў кабінце са спадаром Анры Расэ, пакуль, пасля падпісання некалькіх умоваў і даверанасцяў, той не выплачвае яму — у лік выйгранай сумы — сто франкаў.

— Можа, вам трэба больш? — пытаецца ён ужо на развітанне.

— Не, дзякуй, — адказвае бацька, — у маёй краіне гэта азначае сур'ёзныя клопаты.

Самотны абед цягнуўся невыносна доўга. Дапіваючы каву, ён глянуў на гадзіннік: была амаль палова на чацвертую, а імша ў Саборы Маці Божай павінная была пачацца ў васямнаццаць. У пакоі ён нахіліўся над мапай горада. Храм знаходзіўся па адрасе Цэндэрвег, 9, то бок не так далёка ад гатэля і зусім блізка ад вакзала — з другога боку ракі.

Толькі цяпер, калі перагарэлі эмоцыі, ён адчуў, як моцна стаміўся, і менавіта таму не дазволіў сабе кароткага сну, а хутка прыняўшы душ і змяніўшы кашулю, рушыў уздоўж шыкоўных вітрынаў Бангофштрэсэ. Але ювелірныя забаўкі, найдаражэйшыя ў свеце гадзіннікі альбо сібірскія футры яго абсалютна не цікавілі. Ён зайшоў у антыкварную краму і пэўны час разглядаў старыя мапы сямнаццатага стагоддзя. На адной з іх, аўтарства Жана Бло, убачыў свой родны горад, затоку і доўгую пясчаную паўвыспу, якую маракі яшчэ з Сярэднявечча называлі Пеклам.

— Я не павінен вяртацца заўтра, — падумаў ён, — уласна кажучы, я нічога не павінен.

Ён не купіў мапы, хаця спачатку, калі разглядаў яе, меў такі намер. На мосце ён згадаў, як яны з маці заходзілі ў парафіяльную канцылярыю перад пахаваннем бацькі.

— Я вельмі, вельмі прашу вас, я вас малю, — маці амаль плакала, — хаця б дзеля дзяцей!

Вікарыў быў малады і выразна ім спачуваў, але ў яго былі інструкцыі.

— Я нічым не магу вам дапамагчы. Кананічны закон ясна кажа пра такія сітуацыі. Мы не адмаўляем няшчасным душам у іх намаганні справіць імшу. Але пахаванне з удзелам святара немагчымае. Калі ласка, зразумейце нас. Гэта ж самазабойства, — ён сцішыў голас, — яўнае, без усялякіх сумневаў.

Толькі праз шмат гадоў ён дазнаўся ад маці, што стары, пенсійнага ўзросту ксёндз, якога ніхто ў іх парафіі не ведаў і які з'явіўся на могілках літаральна ў апошняю хвіліну, заехаўшы ў браму на моцна патрапаным скутары, быў кіраўніком бацькі ў падполлі. Сам бацька ніколі не згадваў часоў ваеннай канспірацыі. Набліжаючыся да касцёла, ужо на вуліцы Цэндэрвег, ён убачыў сябе ў тагачаснай, захламанай і цеснай, кватэры, як ён разбірае і пераглядае паперы, што засталіся ад бацькоў. Брат на пахаванне маці з Амерыкі не прыехаў. І ён усё мусіў рабіць сам, але найгоршым было гэтае навядзенне парадку, з якім ён не мог справіцца некалькі тыдняў. Найбольш яго мучылі фатаграфіі людзей, пра якіх ён ужо нічога не даведаецца. У адной са скрынак ён знайшоў доўгі шэры канверт, што ляжаў на самым дне, непадпісаны і заклеены. Гэта былі дакументы юрыдычнай канторы з Цюрыху. У іх не было напісана, якую суму задэпановаў бацька, можна было толькі зразумець, што спадары Анры і Франсуа Расэ прыкладуць усе магчымыя намаганні ў памнажэнні давераных ім каштоўнасцяў, а таксама што атрыманне іх можа

*адбыцца пры асабістай прысутнасці зацікаўленага, асобаў, ім упаўнаважаных, альбо законных спадкаемцаў. Некалькі гадоў ён перапісваўся на гэтую тэму з братам. Асцярожна і стрымана. Той абяцаў заняцца гэтым, нават паляцець у Цюрых, але напраўду брат ніколі і пальцам не паспрабаваў ударыць з нагоды, якую лічыў нейкай анахранічнай і не вартай намаганняў фанабэрыяй. Калі нарэшце адкрылі мяжу, брата ўжо не было на свеце. Некалькі наступных гадоў, падчас якіх ён заснаваў уласную фірму і занурыўся ў вір не вельмі паспяховых справаў, канверт ляжаў у ягоным стале паміж школьнымі пасведчаннямі і дыпламам палітэхнікі. Электронны адрас бюро ён знайшоў у інтэрнэце і пасля аднаго кароткага мэйла, на сваё здзіўленне, атрымаў адказ, што *па згаданай справе ён мусіць звярнуцца асабіста, маючы пры сабе адпаведныя дакументы*. Спіс прыкладаўся.*

Ён разлічваў на клопаты, юрыдычныя закавыкі, апоры і расцягванне працэдуры да бясконцасці, але цяпер ён уваходзіў у будынак сабора як той, хто атрымаў у спадчыну нечакана вялізную маёмасць. Гэта было здзіўнае пачуццё — у горадзе, з якога ў запламбаваным вагоне ў Санкт-Пецярбург выехаў Ленін, у горадзе, дзе свой маніфест абвясцілі дадаісты, а нашмат раней — Цвінглі*, у гэтым горадзе атрымаць выйгрыш у латарэю, у якую выпадкова згуляў калісьці твой бацька.

Імшы папярэднічала паведамленне, прачытанае ксяндзом з паперкі: чаканы ксёндз Луіджы Конці не прыехаў, бо быў прыкаваны да ложка раптоўным і цяжкім грыпам. Ён перасылае сабраным сваё блаславенне, якое — разам са спецыяльна складзенай пастырскай малітвай — будзе прачытанае пасля еўхарыстыі. Ён па бакавым нэфе падышоў да алтара, а потым вярнуўся ў кірунку хору, незаўважна шукаючы поглядам Тэрэзу. Але нідзе не заўважыў яе фігуры альбо кагосьці, у каго яна магла хітра пераўвасобіцца.

— Хіба можа быць штосьці больш сумнае, чым адменены выступ у чужым горадзе? — падумаў ён, сыходзячы з касцёла.

Калі яго суседка вернецца ў гатэль, ён можа ёй патэлефанаваць і запрасіць на вячэру. Але ён адразу ўявіў сабе спадара Гугіна, альбо Муніна, апранутага ў кансьержа. Урэшце, улічваючы нетыпова пачатае знаёмства, ён мог пайсці нават на тое, каб, праходзячы па калідоры, пастукаць у яе дзверы і прапанаваць выйсці ў горад. А можа, яна вырашыла выехаць адразу, раз ужо да выступу не дайшло. Перакананы, што менавіта так, хутчэй за ўсё, яна зрабіла, ён спыніў таксоўку і загадаў адвезці сябе на Шпігельгасэ, да рэстарана, у якім калісьці размяшчалася вядомае кабарэ «Вальтэр». Там ён замовіў салату і віно, але не адчуваў прыемнасці ад ежы: аточаны крыклівым натоўпам, ён увесь час глядзеў на пару насупраць: у маладага хлопца на галаве была будзёнаўка з чырвонай зоркай, а на штаны спадала карычневая кашуля навыпуск, а яго дзяўчына была апранутая ў скураную куртку народнага камісара. Хвіліну ён нават вырашаў, а ці не звярнуцца да іх па-расійску, але перадумаў і з палёгкай пакінуў шумнае месца.

У гатэль ён вярнуўся пешкі, колькі разоў звернуўшы маршрут з планам горада. На рэцэпцыі, аплачваючы рахунак, заўважыў, што ў ячэйцы з нумарам 304 ключа няма. Ужо ў пакоі, прыклаўшы вуха да ўнутранай сценкі шафы, ён пачуў выразныя крокі. Яе крокі. Яна хадзіла туды-сюды, відавочна нервуючыся. Можа, пастукаць да яе і сказаць, што ён быў у касцёле? Уласна, ён больш не ведаў, пра што з ёй размаўляць, бо заўтра апоўдні з'язджае.

Ён адышоў ад шафы і ўключыў тэлевізар. Праглядаючы навіны CNN з Іраку, ён згадаў імя выгнанага з Ерусаліма караля: Седэкія*. Пераможцы спачатку загадалі яму глядзець на катаванне сыноў, потым асляпілі яго і, за-

каванага ў кайданы, пагналі ў няволю. Гэта не мела непасрэднай сувязі з навінамі, і ён дзвіўся тым больш, што напярэдадні вечарам думаў пра ўрок рэлігіі, на якім шмат гадоў таму пачуў гісторыю апошняга караля Іўдзеі. Можна, ён праасацыяваў асляпленне ўладара з выглядам ваеннапалонных, якім завязвалі вочы?

Ён ужо збіраўся пайсці ў ванну, калі пачуў шум з калідора. Нехта стукаў да яго суседкі. Раз і другі.

— Адчыніце, — пачуўся мужчынскі голас, — у нас загад!

Ён не вагаючыся ўвайшоў у шафу, раскрыў дзверы і паказаў рукой, каб яна перайшла ў яго пакой. Яна паспела ўзяць торбачку і паліто. Калі ён зачыняў драўляную росчынку, у яе замку з гучным ляскатам павярнуўся ключ, і ў суседні пакой увайшло некалькі мужчынаў. Відавочна, паліцэйскіх у суправаджэнні гатэльнай службы. У той час, калі яны пераглядалі яе багаж, яна прысела побач з ім на канапе. Ён мякка ўзяў яе руку, яна не вырвала.

— І што цяпер будзе? — шапнуў ён.

— Арыштуюць мяне, як заўсёды.

— Але ж нічога не здарылася. Ты ж нічога не зрабіла.

— Гэта толькі так падаецца. Ведаеш, як гэта называецца? Спроба замаху. У нас я абышлася некалькімі днямі. У Швейцарыі магу атрымаць больш. У маёй торбе яны знойдуць здымкі Луіджы. Апранаху старой і ўбранне святой. Артыкулы, выразаныя з газет. Гэтага дастаткова. Тры гады таму, пасля затрымання ў Айнзідэльне, я атрымала тут прысуд. З адтэрміноўкай.

— Мы можам збегчы, — сказаў ён, — калі ты хочаш.

— Канечне, хачу. Але як? Яны відавочна паставілі кагосьці каля рэцэпцыі на ўсю ноч. А туды, — яна паказала на сцяну з шафай, — мне няма па што вяртацца.

— Спачатку трохі пачакаем, — ён трохі падкрэціў гук у тэлевізары, — потым я пайду на разведку.

Гадзіну яны сядзелі, нясмела стуліўшыся, як пара вучняў, потым ён сышоў у гатэльны бар, павольна прамінуўшы рэцэпцыю. У фатэлях сядзелі два спадары, відавочна на службе. Ён выпіў кілішак віскі і вярнуўся ў ліфт. На калідоры трэцяга паверха нікога не было. З-за дзвярэй яе пакоя не даносілася ні гуку.

— Надзень мой плашч, штаны, боты, шалік і яшчэ... акуляры. Шкада, што я не нашу капелюша. Але ты можаш курыць люльку. Вось так. Рукі трымай у кішэнях. Тут ёсць кепка, я яе ўзяў на ўсялякі выпадак. Пачакай, пад плашчом хай будзе мужчынская кашуля, зашпілены каўнерык і гальштук, абавязкова гальштук, так, каб быў бачны з-пад шаліка. Ты пройдзеш спакойным крокам і сядзеш у таксоўку, быццам едзеш на познюю вячэру. Толькі змый макіяж. Валасы запхнем пад шапку, вось так, глядзі. На плячо павесіш маю торбу. А тваю торбачку я пакладу ў валізку.

— Добра, а што далей?

— Ты паедзеш на таксоўцы на вакзал. А палове першай з трэцяга перона адыходзіць начны «Жэнева — Рым». Спаткаемся каля выхаду на перон. Стой тварам да шыльды з раскладам і не аглядайся. Я падыду праз дзесяць хвілін.

— У нас мала часу.

— Калі цябе не будзе на пероне, я вярнуся ў гатэль.

— Калі мяне затрымаюць, то будуць пытацца, хто мне дапамог.

— Дык скажы ім.

— Не скажу.

— Скажаш, але толькі папаўдні. Я буду далёка.

— І мы ўжо не спаткаемся?

— Ты напішаш мне ліст з турмы.

— На які адрас? І я нават не ведаю, якое ў цябе прозвішча!

— Трымай візітку.

— Не, бо мяне могуць сцапаць.

— Не сцапаюць. Вазьмі. Толькі давай паспяшаемся.

Калі з торбай на руцэ, у плашчы з трохі ўзнятым каўняром і кепцы яна выйшла на калідор, папраўляючы акулера і пыхкаючы люлькай, ён падумаў, што яе могуць выдаць перадусім боты: яны былі занадта вялікія, і відавочна было, што кожны другі-трэці крок яна вельмі смешна шаркае імі. Але на трэніроўку ўжо не было часу. Ён маланкава пакаваў чамадан, забаўляючыся гэтай сітуацыяй. У касцюме і з невялічкім чамаданам ён з’явіўся каля рэцэпцыі, аддаючы ключ.

— Выязджаеце? — спытаў малады чалавек.

— Так. Рахунак аплачаны, — сказаў ён упэўненым голасам. Абодва спадары з фатэляў крадком паглядзелі на яго, але ніводзін з іх не падняў нават рукі.

— Так, канечне, — пацвердзіў кансьерж. — Добрай дарогі.

Ён кінуў галавой і адразу каля выхаду сеў у таксоўку. Паглядзеў на гадзіннік: начны экспрэс ад’язджаў праз пятнаццаць хвілін. Яшчэ хапіла часу, каб купіць два білеты першага класу ў спальным вагоне. Тэрэза стала на пероне перад раскладам, адна з падвернутых калашынаў ягоных штаноў адварнулася, схаваўшы бот. Акурат пад’язджаў цягнік. Яны ішлі побач, і раптам адно з колцаў ягонага валізкі пачало папіскваць.

— Мая кватэра ў Рыме маленькая, — сказала яна ўжо ў купэ, — не ведаю, ці спадабаецца табе.

— Але я зусім не хачу ў Рым. І не збіраюся жыць у цябе.

— А якія ў цябе планы?

— Пабыць у Венецыі.

— Доўга?

— Тызень-два.

Яна пайшла за шырму, паплёскала на твар і шыю вадой з мыйніцы.

— Але ж на дзень у мяне можаш спыніцца?

— Так. Канечне.

— Пазнаёмішся з маёй дачкой. Яна не такая шалёная, як я. За гатэль я здолела, на шчасце, заплаціць, — змяніла яна тэму, — але за гэты шык тут буду табе вінная. У наступным месяцы, калі атрымаецца. Чаму ты нічога не кажаш? Можа, ты проста хочаш са мной пераспаць? У цябе ёсць нейкія пажаданні?

— Я хачу гарбаты.

— Падай маю блузку. Гарбата ў гэты час? Гэта ж расійская звычка. Прашу прабачэння, калі я цябе пакрыўдзіла. Ну а ты зрабіў у Цюрыху свае справы?

— Так. Я туды больш не вярнуся.

Яны сядзелі насупраць адно аднаго і пілі пададзеную правадніком гарбату. За акном міргалі агні станцый. Нарэшце яны леглі, кожны на сваім ложку.

— Ты ведаеш які-небудзь пансіянат у Венецыі? — спытала яна ў цемры.

— Не. Я спынюся ў гатэлі «Даніэлі».

— А ведаеш, колькі гэта каштуе? Цэлы маэнтак!

— Што зробіш. Тады ты паедзеш са мной і дапаможаш знайсці штосьці больш таннае.

— Але мне трэба будзе забраць дачку.

— Забярэш дачку.

— Ты сур'ёзна? Альбо проста так?..

— Сур'ёзна.

Яны зноў маўчалі, пакуль ён не сказаў:

— Я хачу цябе пацалаваць. Ужо тады, у цягніку ў Цюрых, я марыў пра гэта.

— А я спытала, ці гэта Цюрых, — быццам не ведала, дзе мы. Я хацела, каб ты мяне абняў. Цяпер таксама хачу.

Ён улез на лесвічку і пацалаваў Тэрэзу ў шчаку, а потым у вусны. Яна прытрымала яго галаву так, каб ён лёг побач з ёю. Абодва яны былі нясмелыя, далікатныя,

прагныя каханя. Тэрэза заснула першай, шчакой прытуліўшыся да яго шыі. Ён лёгка гладзіў яе па валасах, а калі яго нарэшце ахапіла ноч, ён падумаў, што пачынаецца падарожжа без канца і пачатку, па-за праклёнам часу.

З польскай мовы пераклала Марына Шода

Жузэ Эдуарду Агуалуза

НОЧ, КАЛІ СХАПІЛІ ДЗЕДА МАРОЗА

У старога Пашкуала была даўгая, сівая, зусім сівая барада, якая бязладна спадала яму на грудзі. Стылёва? Не — гэта была неахайнасць, менавіта неахайнасць, чысцютка, сапраўдная галечка. Але менавіта дзякуючы гэтай барадзе ён здолеў знайсці працу.

Барадзе, а яшчэ таму, што ён нарадзіўся альбіносам, са скурай як у яшчаркі і маленькімі ружовымі вочкамі, якія міргаюць, заўсёды схаваныя за велізарнымі сонечнымі акулерамі. У той час ён больш ужо не думаў пра тое, каб знайсці працу, упэўнены, што хутка памрэ дзе-небудзь на вуліцы ў горадзе, больш ад смутку, чым ад голаду, таму што для пражытку яму хапала супу, які штовечар даваў яму генерал, і пары скарынак хлеба, знойдзеных на сметніках. Начаваў ён у піўной, на стале для більярду, закруціўшыся ў коўдру — яшчэ адна ласка генерала, — і сніў басейн.

Ён працаваў вахцёрам у басейне сорак гадоў — з першага ж дня! Ён умеў чытаць, лічыць, ведаў нават усе царкоўныя абрады, якім навучыўся ў місіі, не кажучы пра тое, што ён быў сумленны, ахайны і працавіты. Белыя любілі яго (Пашкуал, хадзі сюды, Пашкуал, ідзі туды), давяралі яму глядзець малых, некаторыя нават запрашалі пагуляць у футбол (ён быў брамнікам), іншыя

адкрывалі яму сакрэты, прасілі пазычыць пакой для любошчаў.

Яго пакой месціўся побач з мужчынскай раздзявальняй. Гэта быў яго дом. Белыя ляпалі яго па плячах: «Пашкуал — адзіны чорны ў Анголе, у якога дом з басейнам».

Смяяліся: «Пашкуал — самы белы чорны ў Афрыцы».

Расказвалі жарты пра альбіносаў: «А ведаеш гэты, пра соба*, якога запрасілі выступіць з прамовай на Дзень расы*? Тыпус падняўся на трыбуну, адкашляўся і пачаў: «Тут, у Анголе, мы ўсе партугальцы — белыя, чорныя, мулаты і альбіносы, усе партугальцы».

Чорныя, наадварот, недалюблівалі Пашкуала. Жанчыны ўлюлюкалі, плявалі, калі ён праходзіў міма, ці, што яшчэ горш, прыкідваліся, што не бачаць яго. Дзеці зранку пераскоквалі цераз сцяну і кідаліся ў басейн. Ён быў вымушаны ўставаць у адных кальсонах, каб выцягнуць іх адтуль. Адноўчы ён набыў патрыманую пнеўматычную стрэльбу і пачаў страляць па іх, схаваўшыся за кустамі акацыі.

Калі партугальцы збеглі, Пашкуал зразумеў, што шчаслівым дням надышоў канец. З прыкрасцю назіраў ён, як у горад увайшлі партызаны. Яны стралялі і рабавалі хаты. Але цяжэй за ўсё яму было глядзець, як яны потым, цягам некалькіх месяцаў, прыходзілі ў басейн — таварыш, сюды, таварыш, туды, быццам імёнаў больш не існавала. Дзеці, тыя самыя, якіх Пашкуал выганяў пнеўматычнай стрэльбай, цяпер мачыліся ў басейн з дошак для скачкоў. Пакуль адноўчы не скончылася вада. Вада не з'явілася ні назаўтра, ні на наступны дзень, ніколі. Хлёрка скончылася хутка пасля гэтага. Басейн пачаў высыхаць, зрабіўся жоўтым, каламутна-жоўтым, потым зусім пацямнеў і раптам напоўніўся жабамі. Спачатку Пашкуал спрабаваў зма-

гацца з нашэсцем з дапамогай драбавіка. Але нічога не атрымалася. Чым больш жабаў ён забіваў, тым больш іх з’яўлялася, шчаслівых гіганцкіх жабаў, якія ў поўню спявалі да світання, заглушаючы рэха далёкіх стрэлаў і брэх сабак.

Штосьці кшталту стомленасці апусцілася на дамы, і горад пачаў паміраць. Афрыка — назавем гэты горад так — ізноў адваёўвала тое, што належала ёй. Дваровыя калодзежы разбураліся. У садах распальвалі вогнішчы. Пустазелле ўзарвала асфальт, захапіла тратуары, сцены, патыа*. Жанчыны таўклі кукурузу ў залах. Лядоўні пачалі выкарыстоўваць для захавання абутку. З піяніна выходзілі цудоўныя трусятнікі. Пакаленні козаў раслі, кормячыся кнігамі з бібліятэк, — эрудзіраваныя козы, адны абазнаныя ў французскай літаратуры, іншыя — у фінансах ці архітэктуры. Пашкуал апаражніў басейн, пачысціў яго, сабраў усе грошы, якія меў, і набыў курэй. Папрасіў прабачэння ў басейна:

— Сябра, — сказаў ён, — гэта толькі на некалькі месяцаў. Я буду прадаваць яйкі, прадам куранят, набуду добрай вады, набуду хлёркі, і ты зноў станеш прыгожым, як раней.

Аднак надышлі яшчэ горшыя часіны. Неяк днём з’явіліся вайскоўцы і забралі курэй. Пашкуал нічога не сказаў. Хоць, мусіць, павінен быў нешта сказаць.

— Гэты альбінос яшчэ фанабэрыцца, — разлаваўся адзін з вайскоўцаў. — Ён, мусіць, лічыць сябе белым: вы толькі паглядзіце, падроблены белы.

Яны пабілі яго. Пакінулі, як мёртвага, у басейне. Праз некалькі месяцаў прыйшлі іншыя жаўнеры. Ім казалі, што недзе ёсць альбінос, які гадуе курэй. Яны ніводнай не знайшлі і таму, канечне, таксама пабілі яго.

Вайна ўзнавілася з яшчэ большай лютасцю. Самалёты бамбілі горад ці тое, што ад яго засталася, пяцьдзясят пяць дзён. На трыццаць шосты адна з бомбаў разбуры-

ла басейн. Некалькі тыдняў Пашкуал бязмэтна бадзяўся сярод абломкаў.

Аднойчы з'явіліся трое мужчынаў на джыпе: белы, мулат і чорны, усе ў пінжаках і гальштуках.

— Божа мой, божа мой! — забедаваў мулат, паказваючы скруху шырокім узмахам рукі. — Гэта ж урбіцыд, урбіцыд!

Пашкуал не ведаў значэння гэтага слова, але ўпадабаў яго. «Гэта ж урбіцыд», — паўтараў ён, і нават цяпер, заўсёды, калі ўспамінае пра басейн, можа гадзінамі перажоўваць гэтую фразу: «Гэта урбіцыд, там быў урбіцыд». Нейкія белыя вайскоўцы, вельмі замежнага выгляду, усе ў блакітных шапачках, падабралі яго аднойчы дажджлівым ранкам і адвезлі ў Луанду. Два дні ён прабыў у шпіталі, дзе яму падлячылі раны і далі есці. А потым выставілі за дзверы. Стары пачаў жыць на вуліцы. Аднойчы, у снежні, калі стаяла жудасная спякота, індыец з новай крамы на плошчы Мутамба* загаварыў з ім:

— Нам патрэбны Дзед Мароз, — сказаў ён. — З табой мы б маглі сэканоміць на барадзе, і акрамя таго, ты больш падобны да чалавека з поўначы, выглядала б больш праўдзіва. Плацім тры мільёны ў дзень. Згодны?

Ён павінен быў стаяць ля ўвахода ў краму ў чырвонай піжаме і з шапачкай на галаве. Ён быў такі хударлявы, што давялося прывязаць да жывата дзве падушкі. Пашкуал пакутаваў ад спякоты, увесь дзень пацеў пад сонцам, але ўпершыню за шмат гадоў адчуваў сябе шчаслівым. Абрануты такім чынам, з торбай у руцэ, ён раздаваў падарункі дзецям (прэзерватывы, перададзеныя адной шведскай грамадскай арганізацыяй Міністэрству аховы здароўя) і запрашаў бацькоў зайсці ў краму. «Я — Дзед Мароз-прамоўтар», — растлумачыў ён генералу.

Прамоўтар — была такая прафесія ў Анголе ў першай палове стагоддзя: наёмныя працаўнікі, якія пры-

ваблівалі кліентаў да крамаў, стоячы ля дзвярэй. З кожным днём Пашкуалу ўсё больш падабалася гэтая работа. Дзеці беглі да яго з выпягнутымі рукамі. Жанчыны пазмоўніцку ўсміхаліся яму, падміргвалі (дагэтуль ні адна жанчына яму не ўсміхалася). Мужчыны віталі яго з павагай: «Дзень добры, Дзед Мароз! Як сёлета ў нас з падарункамі?»

Стары больш за ўсё любіў глядзець, як здзіўляліся вулічныя хлапчुकі. Яны атачалі яго. Вельмі паважліва пыталі дазволу памацаць торбу. Адзін з іх, вельмі маленькі, слабенькі, пацягнуў за штаніну: «Дзядуля Мароз, — упрощваў ён, — падаруй мне шарык!»

Пашкуал меў строгія наказы: раздаваць прэзерватывы толькі дзецям у суправаджэнні дарослых, але ў залежнасці ад іх выгляду. У кантракце было ясна пазначана: дзяцей з вуліцы трэба праганяць.

Пры канцы другога тыдня пасля закрыцця крамы Пашкуал вырашыў не здымаць касцюма і пайшоў у такім скандальным выглядзе ў піўную. Генерал, убачыўшы яго, нічога не сказаў. Моўчкі падаў яму суп.

— Столькі галечы ў гэтай краіне, — паскардзіўся стары, сёрбаючы суп. — Злачынства апраўданае.

У гэтую ноч ён не сніў басейн. Ён бачыў вельмі прыгожую жанчыну, якая сышла з нябёсаў і прысела на край більярднага стала. На жанчыне была доўгая сукенка з бліскучымі каменьчыкамі і залатая карона на галаве. Ад яе скуры ішло святло, як ад лямпы.

— Ты Дзед Мароз, — сказала яму жанчына. — Я паслала цябе сюды, каб ты дапамагаў няшчасным дзецям. Ідзі ў краму, складзі цацкі ў торбу і раздай іх дзецям.

Стары раптам прачнуўся. Ноч была цёмнай, вакол більярднага стала вісеў разварушаны пыл. Ён ізноў закруціўся ў коўдру, але заснуць не змог.

Падняўся, апрануўся Дзедам Марозам, узяў торбу і пайшоў на двор. Хутка дабраўся да плошчы Мутамба.

Крама свяцілася, велізарная крама на пустой плошчы, падобная да лятучага дыска. Барбі займалі галоўную вітрыну, кожная ў сваёй сукенцы, але ўсе з аднолькавай надакучлівай усмешкай. На іншай вітрыне былі механічныя пачвары, пластмасавыя пісталеты, электрычныя машыныкі. Пашкуал ведаў, што калі ён разаб’е акно гэтай вітрыны, ён зможа дацягнуцца рукою праз краты і адкрыць дзверы. Ён узяў камень і разбіў шкло.

Ён ужо выходзіў з поўнай даверху торбай, калі з’явіўся паліцэйскі. У той жа момант за яго спінай, на рагу вуліцы, загарэўся куст акацыі, і Пашкуал убачыў жанчыну, якая яму ўсміхалася і лунала над вогнішчам з кветак. Паліцэйскі, здаецца, нічога не заўважыў.

— Стары нахабнік! — крыкнуў ён. — А ну гавары, што ў цябе ў торбе!

Пашкуал адчуў, што яго рот адкрываецца супраць волі і прамаўляе:

— Гэта ружы, спадар.

Паліцэйскі паглядзеў на яго разгублена.

— Ружы? Стары, ды ты абкуруўся...

Ён заехаў яму тыльным бокам далоні. Выцягнуў пісталет з кабуры. Прыставіў да галавы старога і выкрыкнуў:

— Значыць, ружы? Дык пакажы мне гэтыя ружы!

Стары на імгненне завагаўся. Потым яшчэ раз паглядзеў на кветкі акацыі і зноў убачыў жанчыну, якая ўсміхалася яму, прыгажэйшая за ўсіх, уся як святая святла. Узяў торбу і вывернуў яе ля ног ахоўніка. Там былі ружы, сапраўды ружы, пластмасавыя.

Але гэта былі ружы.

З партугальскай мовы пераклала Наталля Козінцава

Алешандры Радрыгеш

ПАДАРУНАК НА КАЛЯДЫ

Марына праязджала па цэнтры на таксі, калі ўбачыла Рабэрту, які пільна ўглядаўся ў вітрыну. Яна папрасіла спыніць машыну, заплаціла і перабегла на другі бок вуліцы, пакуль транспарт стаяў на чырвонае. Яна любіла жарты, таму хацела напужаць мужа, які быў такі засяроджаны, што не чуў, як яна падышла. Яна магла ціхенька кінуцца яму на плечы, але перад тым як зрабіць што-небудзь, з цікаўнасці хацела паглядзець, што ж яго так прывабіла.

Вітрына аказалася вітрынай цацачнай крамы. Крама была ўпрыгожаная ў тым стылі, што паказваюць у амерыканскіх фільмах пра Каляды. У ёй было поўна дзяцей з татамі і мамамі. Новенькі імартны цягнічок ездзіў у вітрыне праміж лялек, цацачных дамкоў і мультыяшных герояў. Рабэрту, аднак, не глядзеў ні на цацкі ўнізе, ні на людзей, што стаялі па той бок вітрыны. Ягоны позірк спыніўся на ўзроўні вачэй, утароплены ў шнур, расцягнуты паміж дзвюма бакавымі сценкамі. З аднаго боку шнура сядзеў на ровары з адным колам цацачны Мікі-Маўс. Ён быў прывязаны, але калі яго адвязаць, здагадалася Марына, ён пакоціцца з аднаго канца ў другі.

Нарэшце Марына яго гукнула. Рабэрту спалохана падскочыў. Яна засмяялася, ён павярнуўся, але на

ягоным твары не было здзіўлення. Выраз яго хутчэй выяўляў смутак і разгубленасць. Здавалася, ён вось-вось заплача. Так што Марына спалохалася сама.

— Што здарылася?

— Мікі-эквілібрыст, — з плачам у голасе паказаў ён пальцам. З яго вачэй пацяклі слёзы. Удваіх яны зайшлі ў кавярню, і толькі пасля двух кубачкаў, плачучы і забіраючы ўвагу іншых наведнікаў, яму ўдалося авалодаць сабой і працягнуць аповед.

— Адночы, калі я быў малы, — сказаў ён, — маміны калегі сабралі грошы, каб набыць падарунак сыну нейкай сакратаркі. Ён быў такога ж узросту, што і я, і народзіны спраўлялі якраз перад Калядамі. Маёй маме даручылі набыць што-небудзь, і яна выбрала Мікі-эквілібрыста. Але прыйшоўшы дадому, яна не схавала яго, і я знайшоў скрынку. Дома нікога не было. Я падумаў, што гэта мой падарунак на Каляды. Я выцягнуў цацку са скрыні, прымацаваў да сцяны і пачаў гуляцца. Потым маці вярнулася і растлумачыла, што гэта не для мяне. У той год мае бацькі толькі разышліся, грошай на падарункі не ставала, і я атрымаў усяго некалькі звычайных пластмасавых машынак.

Ён зноў заплакаў.

Праз тыдзень, ідучы той самай вуліцай, яна зноў убачыла Рабэрту, што стаяў перад крамай. Як і ў той дзень, ён застыў перад вітрынай, гледзячы на Мікі. Гэтым разам, баючыся новай сцэны, яна перайшла на другі бок вуліцы і пайшла далей. Ішла да гінеколага, недалёка. Амаль гадзіну чакала, пакуль яе прымуць. Калі нарэшце вызвалілася, падумала спыніць таксоўку, але аўтаматычна скіравалася да цацачнай крамы. Прайшла чатыры ці пяць кварталаў да павароту. І Рабэрту ўсё яшчэ стаяў. Якраз у гэты момант з'явіўся паліцэйскі ў форме і падышоў да яго. Мабыць, супрацоўнікаў

крамы насцярожыў чалавек, які так пільна ўглядаўся ўсярэдзіну. Рабэрту паказаў дакументы, нешта сказаў, і паліцэйскі сышоў.

Калі праз тры дні ёй спатрэбілася схадзіць у цэнтр, тая вуліца адразу прыцягнула яе. Там ізноў быў Рабэрту. Марына занепакоілася. Дома муж не гаварыў пра краму, увогуле не гаварыў ні пра што, амаль не адказваў на пытанні. Яны моўчкі елі і глядзелі тэлевізар. Не кахаліся з таго дня, як сустрэліся на вуліцы. Ягоны позірк амаль заўжды быў скіраваны ў бясконцасць.

Свякроў памерла некалькі гадоў таму, і Марына пазваніла сваёй маме, якая маўкліва выслухала гісторыю, а потым сказала: «Гэта ўсё лухта, у яго, відаць, іншая жанчына», — яна заўсёды бачыла ва ўсім здраду. Марына дачакалася, пакуль муж вечарам засне, пасля паставіла будзільнік на пятую раніцы. У цыдулцы яна патлумачыла: «Пайшла да доктара, забылася, што сёння кансультацыя». На дварэ было яшчэ цёмна і холадна. Аўтобус адставаў ад раскладу, але хутка даехаў да канцавога прыпынку. Вуліцы былі практычна пустыя, адзін ці два жабракі запознена прыбіралі свае ложка, кавярні і газетныя шапікі ўжо адчыніліся, але таксама яшчэ пуставалі, цацачная крама была яшчэ зачыненая. Жалезная заслонка прыкрывала вітрыну і цацкі. Не варушачыся, як Рабэрту, яна дачакалася першага супрацоўніка. Ён падазрона паглядзеў на жанчыну. Раней тут толькі той мужчына тырчаў, а цяпер яшчэ і гэтая.

— Я хачу купіць цацку, — сказала Марына.

Яна зайшла за супрацоўнікам, але пачакала, пакуль ён запаліць святло і падыме жалезную заслонку над вітрынай перад тым, як абслужыць яе.

— Таго Мікі, вунь там, — паказала яна.

— Эквілібрыста?

— Так.

— Выбачайце, але ён не прадаецца. Ён толькі для паказу. Гэта рэдкая цацка, зробленая больш як трыццаць гадоў таму.

— Але...

— Вельмі спачуваю. Але не магу прадаць.

— А гаспадар?

— Так, гэта ягоны Мікі.

Як толькі Марына ўбачыла гаспадара (прадавец апісаў яго), яна адразу падышла да яго.

— Я хачу, каб вы прадалі мне таго Мікі. Ад гэтага залежыць мой шлюб.

Яна ўсё расказала.

Гаспадар крамы назваў цану, досыць высокую. Памяць памяццю, але гэта рарытэт, дадаў ён. Марына ўсміхалася, выносячы з крамы скрынку. На вуліцы яна глянула на гадзіннік: пачатак дзясятай. Патэлефанавала дадому, Рабэрту не падняў: ён павінен быў ужо сысці. Дома яна выцягнула Мікі са скрыні, нацягнула вярочку паміж дзвюма сценамі і паставіла ляльку з роварам у патрэбную пазіцыю. Штуршок — і Мікі пакаціўся па шнуры з аднаго канца ў другі.

Рабэрту прыйдзе з працы толькі вечарам, але яна не была ўпэўненая, што ён пайшоў на працу. Каб нечым заняцца, яна ўзяла кніжку, два вялікія слоўнікі і пачала перакладаць, што трапілася. Яна рабіла пераклады на замову аднаго выдавецтва, якое друкавала кнігі па медыцыне. Цацка каштавала прыкладна як пераклад адной кнігі.

Яна пераклала амаль палову старонкі, але кінула і загарнула кнігу. Каб сябе заняць, прыгатавала паесці, схадзіла ў душ, прыбралася ў кватэры, вярнулася да перакладу і зноў кінула, скурыла цыгарэту (не курыла ўжо больш за два месяцы) і некалькі разоў падышла да акна паглядзець, як ездзяць машыны. Калі ўжо больш не знайшла чаго рабіць, выйшла на двор, спыніла таксі

і паехала да крамы. Па звычцы выйшла на квартал раней і пачала ўглядацца здаля. Мужа не бачна. Вітрына пабітая, ля дзвярэй — паліцэйская машына. Прадавец яе згадаў, паведаміў: «Да нас прыйшоў чалавек, раз'юшыўся, калі я сказаў, што мы прадалі Мікі, пабіў тут усё, так, той самы чалавек, які стаяў на вуліцы, што толькі на свеце робіцца...»

Кіроўца таксі сказаў «добра», калі яна папрасіла ехаць хутчэй, але транспарт стаяў у заторы. Яна пайшла пешшу. Па дарозе дадому яе не адпускаў боль. У кватэры яна знайшла Мікі на тым самым месцы, дзе ён спыніўся, прабягаючы па канаце. Ні гэтым вечарам, ні ў наступныя яна больш не бачыла Рабэрту.

З партугальскай мовы пераклала Наста Гвоздзевя

Каментар

Біблія ў творах і каментарых цытуецца паводле перакладу Васіля Сёмухі.

Чарлз Дыкенс

Чарлз Дыкенс (1812–1870) — адзін з самых знакамітых ангельскіх празаікаў і безумоўны класік сусветнай літаратуры. Гумар Боза (псеўданім, які часам выкарыстоўваў Дыкенс) спрычыніўся да фармавання ангельскага гумару ўвогуле, а многія створаныя ім вобразы сталі класічнымі (і аднымі з самых вядомых) вобразамі віктарыянскай літаратуры. Лічыцца заснавальнікам жанру каляднага апавядання, якое дасягнула ў другой палове XIX стагоддзя свайго росквіту. У 1843 годзе напісаў першае са сваіх калядных апавяданняў — «Калядны харал», да якога пасля далучыліся «Званы» (1844), «Цвыркун на печы» (1845), «Бітва жыцця» (1846) і «Апантаны прывідамі» (1848).

Калядны харал

Святы Дунстан (909–988) — ангельскі святы, арцыбіскуп Кентэрберыйскі, апякун кавалёў і залатароў. Паводле легенды, ухапіў аднойчы пчышцамі д'ябла за нос, а таму на абразях часта выяўляўся менавіта з імі як сімвалам свайго рамяства.

«Дай Бог, панове, шчасця вам, хай сум пакіне вас...» — радок са знакамітай ангельскай калядкі:

Дай Бог, панове, шчасця вам,
Хай сум пакіне вас,
Бо нарадзіўся Збаўца наш
У гэты добры час,
Каб ратаваць Адамаў род,
Што ў цемрадзі заграз.
О, вось у нас радасць і спеў,
Радасць і спеў,

О, вось у нас радасць і спеў.

Тады анёл нябёсны
Зляцеў да тых мясцін
І пастухам прынёс ён
Найлепшую з навін —
Што нарадзіўся на зямлі
Маленькі Божы Сын.
О, вось у нас радасць і спеў,
Радасць і спеў,
О, вось у нас радасць і спеў.

І пастухі на полі
Пакінулі гурты
І ўраз, не баючыся
Ні ветру, ні слаты,
Пабеглі ў горад Бэтлеем,
Дзе спаў наш Пан святы.
О, вось у нас радасць і спеў,
Радасць і спеў,
О, вось у нас радасць і спеў.

І там у горадзе, ў хляве,
Дзе сена ды валы,
Ляжаў у бедных яслях
Збавіцель наш малы,
Марыя ж маці побач
Узносіла хвалы.
О, вось у нас радасць і спеў,
Радасць і спеў,
О, вось у нас радасць і спеў.

Няхай жа Богу слава
Ляціць з усіх дамоў,
І між людзей пануюць хай
Братэрства і любоў,
Бо сёння шчаснай весткай Бог
Ліхія пабароў —
О, вось у нас радасць і спеў,
Радасць і спеў,
О, вось у нас радасць і спеў.

(пераклад Антона Францішка Брыля)

Олдэрмэн — чалец муніцыпальнай рады ў Вялікабрытаніі.

«*Як колісь посах прарока...*» — адсылка да біблейскай гісторыі пра прарока Аарона: «На другі дзень увайшоў Майсей у скінію сходу, і вось, посах Ааронаў, ад дома Лявіінага, зацвіў, пусціў парасткі, даў цвет і ўрадзіў міндаліны» (Лікі 17:8).

«*І Валянцін, і яго лясны брат Арсон...*» — маюцца на ўвазе героі французскага сярэднявечнага рамана «Валянцін і Арсон», у якім расказваецца пра двух братоў-блізнятаў, што нарадзіліся ў лесе каля Арлеана. Арсона выхавала мядзведзіца, і ён жыве ў лесе, пакуль Валянцін, які жыве ў брата сваёй маці, не зрабіў яго сваім слугой і сябрам. Браты перажылі разам шмат прыгодаў і ўратавалі сваю маці Белісанту.

«*Сэр Роджэр Каверлі*» — ангельскі і шатландскі народны танец.

«*І ў адрозненне ад чарады ў адным добра вядомым вершы, дзе сорак кароваў паводзяцца як адна...*» — адсылка да верша Ўільяма Ўордсварта «Напісанае ў сакавіку» (Written in March, 1802):

Крычаць нясушкі,
Спяваюць птушкі,
Цурчыць крыніца,
Ставок ільсніцца,
У зялёных палетках блукае вясна,
І малы, і стары
Устаюць да зары,
Пасуцца каровы,
Апусціўшы галовы,
І ўсе сорак жуюць як адна.

Як вайсковец блігі,
Адступаюць снягі,
Утрымацца не ў сілах
На аголеных схілах,
Чуе рэха араты між гор,
А ў гарах — любодаць,
Ручаіны бруяць,
І плывуць аблачынкі,
І з нябёс — ні дажджынкі,
Над галовамі — ясны прастор!

(пераклад Ганны Янкута)

«З удаванай сціпласцю пазіралі на развешаныя паўсюль галінкі амялы...» — паводле ангельскага звычаю на Каляды мужчына мог пацалаваць дзяўчыну, калі яна стаіць пад галінкай амялы.

«Каб іх змаглі пакляваць калядных галкі...» — адсылка да «Атэла» Ўільяма Шэкспіра (акт I, сцэна 1):

...на рукаве пачну насіць я сэрца
Для галчыных бяседаў. Я — не я.

«Новыя плыні людзей, што неслі калядных гусак у пякарні...» — у часы Дыкенса бедныя гараджане не мелі ў дамах зручных печак для гатавання, а таму за невялікую плату смажылі калядных гусак у пякарнях.

«Ты хочаш адабраць у іх магчымасць паабедаць кожны сёмы дзень тыдня...» — маецца на ўвазе кампанія сэра Эндру Эгні 1832–1837 гадоў за тое, каб у нядзелю пякарні былі зачыненыя. Гэтая забарона была не на карысць працоўным, якія часам толькі ў нядзелю і маглі нармальна паесці, прыгатаваўшы ежу ў пякарні.

«І ўзяўшы дзіця, паставіў яго сярод іх...» — цытата з Евангелля (Марк 9:36).

Джо Мілер (1684–1738) — ангельскі актор, аўтар выдадзенага ў 1739 годзе зборніка жартаў і анекдотаў пад назвай «Досціпы Джо Мілера», які прадаваўся па шылінгу за асобнік.

Ханс Крысціян Андэрсэн

Ханс Крысціян Андэрсэн (1805–1875) — дацкі пісьменнік, аўтар сусветна вядомых казак для дзяцей і дарослых. Казка «Дзяўчынка з сярнічкамі» лічыцца адным з самых яркіх узораў каляднага апавядання ў еўрапейскай літаратуры. Яна была напісаная ў замку Аўгустэнборг як тэкставае суправаджэнне да гравюры Ёгана Лундбю, дзе выяўленая дзяўчынка, што прадае сярнічкі, і надрукаваная ў 1845 годзе. Апошнюю казку Андэрсэн напісаў на Каляды 1872 году.

Браты Грымы

Якаб Грым (1785–1863) і Вільгельм Грым (1786–1859) — нямецкія лінгвісты, даследчыкі нямецкай народнай культуры, збіральнікі фальклору. Выдалі некалькі зборнікаў пад назвай «Казкі братоў Грымаў». Пачалі ствараць першы слоўнік нямецкай мовы, разам з Карлам Лахманам і Георгам Фрыдрыхам Бенекэ лічацца заснавальнікамі германскай філалогіі і германістыкі.

О. Генры

О. Генры (сапраўднае імя Ўільям Сідні Портэр, 1862–1910) — амерыканскі празаік, аўтар папулярных навелаў і гумарэсак. «Дары мудрацоў» — калядная навела О. Генры, што была напісаная ў 1905 годзе ў самай старой карчме Нью-Ёрка «Pete's» і выйшла ў 1906 годзе ў зборніку «Чатыры мільёны».

Яльмар Сёдэрберг

Яльмар Сёдэрберг (1869–1941) — адзін з найбуйнейшых шведскіх пісьменнікаў XX стагоддзя. Працаваў у розных жанрах: пісаў аповяданні, раманы, фельетоны, вершы, рэцэнзіі, п'есы, нарысы па гісторыі рэлігіі і г.д. Самы вядомы зборнік аповяданняў Сёдэрберга «Гісторыі» выйшаў у 1898 годзе. Туды ўвайшло каляднае аповяданне «Футра» — гісторыя пра доктара Хэнка, паводле якой у Швецыі былі знятыя два кароткаметражныя фільмы (1966 і 2008).

Футра

Оскар Арнальдсан (1830–1881) — сьлыны шведскі тэнар. Спяваў партыю Фаўста ў аднайменнай оперы Шарля Гуно.

Жоржы ды Сэна

Жоржы ды Сэна (1919–1978) — партугальскі празаік, паэт, драматург, крытык, эсэіст, перакладчык, адзін з найбуйнейшых партугальскіх інтэлектуалаў другой паловы XX стагоддзя. Аўтар больш як ста апублікаваных кніг, сярод якіх дваццаць

паэтычных зборнікаў, зборнікі апавяданняў, аўтабіяграфічны раман, дзясяткі п'ес, каля сарака тамоў крытыкі і эсэ, працы па гісторыі і тэорыі літаратуры і культуры. Апавяданне «Чаму ў Дзеда Мароза белая барада» — класічнае рэлігійнае каляднае апавяданне.

Павел Гюле

Павел Гюле (нар. у 1957) — польскі празаік, паэт, драматург, сцэнарыст, літаратурны крытык. Апавяданне «Франц Карл Вэбер» традыцыйна ўключаецца ў польскія зборнікі калядных апавяданняў.

Франц Карл Вэбер

Басіні — выдуманы аўтарам італьянскі мастак.

«*Магніфікат*» — услаўленне Божай Маці з Евангелля паводле Лукаша (Лк. 1:46–55), якое пачынаецца словамі «Праслаўляе душа мая Госпада» («*Magnificat anima tua Dominum*»). Выкарыстоўваецца падчас богаслужэння.

Станіслаў Вакульскі — адзін з галоўных герояў рамана Баляслава Пруса «Лялька», гандляр і прадпрымальнік.

Ульрых Цвінглі (1484–1531) — швейцарскі рэфарматар царквы, гуманіст і філосаф. У 1525 годзе выдаў сваё спавяданне веры «*De vera et falsa religione*», у многіх пунктах блізкае да вучэння Марціна Лютэра.

Седэкія — апошні цар іўдзейскі, пры якім Ерусалім быў разбураны, а яго народ выведзены ў палон.

Жузэ Эдуарду Агуалуза

Жузэ Эдуарду Агуалуза (нар. у 1960) — ангольскі пісьменнік і журналіст, аўтар некалькіх раманаў, адзін з якіх, «*Крэольская нацыя*» (1997), быў уганараваны Вялікай літаратурнай прэміяй Партугаліі.

Ноч, калі схапілі Дзеда Мароза

Соба — правядыр племені ў Афрыцы.

Дзень расы — дзяржаўнае свята Партугаліі эпохі дыктатуры (1933–1974), якое адзначалася 10 чэрвеня, у дзень смерці найвялікшага нацыянальнага паэта Луіша дэ Камоэнша, у гонар адзінства партугальскай нацыі ў метраполіі і партугальскіх калоніях. Сучасная назва — Дзень Партугаліі, Камоэнша і Партугальскіх згуртаванняў.

Патыа — унутраны дворык дома.

Плошча Мутамба — адна з цэнтральных плошчаў у сталіцы Анголы Луандзе, месца прыбыцця і ад'езду грамадскага транспарту, таксі.

Алешандры Радрыгеш

Алешандры Радрыгеш (нар. у 1967) — бразільскі пісьменнік. Адносіць сваю творчасць да плыні фантастычнага рэалізму.

Змест

Чарлз Дыкенс	
Калядны харал	
<i>Пераклала з ангельскай Ганна Янкута</i>	3
Ханс Крысціян Андэрсэн	
Дзяўчынка з сярнічкамі	
<i>Пераклала з дацкай Алеся Башарымава</i>	98
Браты Грымы	
Дамавікі	
<i>Пераклаў з нямецкай Альгерд Бахарэвіч</i>	102
Дзіця Марыі	
<i>Пераклаў з нямецкай Альгерд Бахарэвіч</i>	105
О. Генры	
Дары мудрацоў	
<i>Пераклаў з ангельскай Сяржук Мядзведзеў</i>	112
Яльмар Сёдэрберг	
Футра	
<i>Пераклала са шведскай Алеся Башарымава</i>	119
Жоржы ды Сэна	
Чаму ў Дзеда Мароза белая барада	
<i>Пераклала з партугальскай Наста Гвоздзева</i>	124
Павел Гюле	
Франц Карл Вэбер	
<i>Пераклала з польскай Марына Шода</i>	137
Жузэ Эдуарду Агуалуза	
Ноч, калі схапілі Дзеда Мароза	
<i>Пераклала з партугальскай Наталля Козінцава</i>	176
Алешавдры Радрыгеш	
Падарунак на Каляды	
<i>Пераклала з партугальскай Наста Гвоздзева</i>	182
КАМЕНТАР	187

У Бібліятэцы часопіса “ПрайдзіСвет” “PostScriptum”
раней выйшлі:

Эдгар По. *Маска Чырвонае Смерці*
Злачынства, сэр! Зборнік дэтэктыўнага апавядання
Вусцішны пакой. Зборнік містычнага апавядання

Оскар Ёйльд. *Саламея*

Артур Конан Дойл. *Прыгоды Шэрлака Холмса*

Літаратурна-мастацкае выданне

Бібліятэка Саюза беларускіх пісьменнікаў
«Кнігарня пісьменніка»

Бібліятэка часопіса «ПрайдзіСвет» «PostScriptum»

Падарунак на Каляды
Зборнік святочнага апавядання

Укладальнік Ганна Янкута
Рэдактары Кацярына Маціеўская, Антон Францішак Брыль
Камп'ютарны дызайн, вёрстка Юліі Андрэевай
Дызайн вокладкі Марыі Мухінай
Карэктар Кацярына Маціеўская

Падпісана да друку 05.12.2014. Фармат 84x108 ¹/₃₂.
Папера афсетная. Рызаграфія.
Ум. друк. арк. 11,31. Улік.-выд. арк. 7,39.
Наклад 350 асоб. Замова 730.

Выдавец ПУП «Кнігазбор».
Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца, вытворцы, распаўсюдніка
друкаваных выданняў № 1/377 ад 27.06.2014.
Вул. Я. Лучыны, 38-93, 220112, Мінск.
Тэл./факс (017) 207-62-33, тэл. (029) 772-19-14, 682-83-86.
E-mail: bkniha@tut.by

Надрукавана з арыгінала-макета заказчыка ў ААТ «Аргбуд».
Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца, вытворцы,
распаўсюдніка друкаваных выданняў № 2/167 ад 1.10.2014.
Вул. Берасцянская, 16, 220034, Мінск.

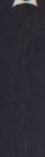
ПАДАРУНАК НА КАЛЯДЫ

У калядны час здараецца шмат цудаў, і вясёлых, і страшных. Жывых наведваюць прыбышы з іншага свету, несучы ім вестку пра наступныя дні. Дзед Мароз раздае дзецям і дарослым падарункі, галоўнае — не забыцца адчыніць фортку і павесіць боцік. І ўсё ж Каляды — свята трохачкі сумнае. Бо для таго, каб пачалося нешта новае, нешта старое мусіць скончыцца.

Републіка Беларусь
PostScriptum

91789857119158

W
A
S
H
I
N
G
T
O
N
I
N
S
T
I
T
U
T
E
O
F
E
A
S
T
A
S
I
A
N
S
T
U
D
I
E
S

